

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Ref

Statens
offentliga
utredningar

1971: 66

Finans-
departementet

Mellanölsfrågan

SOU

Betänkande avgivet av alkoholpolitiska
utredningen
Stockholm 1971

Statens offentliga utredningar 1971

Kronologisk förteckning

1. SOU 71. Handbok för det officiella utredningstrycket. Beckman. Fi.
2. Post- och Inrikes Tidningar. Norstedt & Söner. Ju.
3. Veterinärdistriktsindelningen, m m. Svenska Reproduktions AB. Jo.
4. Kommunala val. Esselte. C.
5. Svensk industri under 70-talet med utblick mot 80-talet. Bilaga 2. Esselte. Fi.
6. Ny sjömanslag. Esselte. K.
7. Finansiella tillväxtaspekter 1960-1975. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 4. Esselte. Fi.
8. Arbetskraftsresurserna 1965-1990. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 1. Esselte. Fi.
9. Större företags offentliga redovisning. Esselte. Fi.
10. Snatteri. Berlingska Boktryckeriet, Lund. Ju.
11. Ett nytt bilregister. Göteborgs Offsettryckeri AB. K.
12. Miljövärden i Sverige under 70-talet. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 8. Esselte. Fi.
13. Utvecklingstendenser inom offentlig sektor. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 6. Esselte. Fi.
14. Varuhandeln fram till 1975. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 3. Esselte. Fi.
15. Förslag till aktiebolagslag m.m. Tryckeribolaget. Ju.
16. Regional utveckling och planering. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 7. Esselte. Fi.
17. Malm - Jord - Vatten. Svenska Reproduktions AB. I.
18. Mått och vikt. Norstedt & Söner. Fi.
19. Familjepensionsfrågor m.m. Berlingska Boktryckeriet, Lund. S.
20. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Betänkande I. Norstedt & Söner. K.
21. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga A. Norstedt & Söner. K.
22. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga B. Norstedt & Söner. K.
23. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Register m.m. Norstedt & Söner. K.
24. Vuxenpedagogisk forskning och utbildning. Berlingska Boktryckeriet, Lund. U.
25. Boendeservice 3. Kommunstudien. Esselte. In.
26. Boendeservice 4. Projektstudien. Esselte. In.
27. Boendeservice 5. Totalkostnadsstudien. Esselte. In.
28. Boendeservice 6. Strukturstudien. Esselte. In.
29. Kyrkan kostar. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
30. Sjömanspension. Göteborgs Offsettryckeri AB. K.
31. Den svenska betalningsbalansstatistiken. Esselte. Fi.
32. Valutareserven och utrikeshandelns finansiella struktur. Bilaga till Den svenska betalningsbalansstatistiken. Esselte. Fi.
33. Fri affärstid. Göteborgs Offsettryckeri AB. H.
34. Lastbil och Taxi. Beckman. K.
35. Den fria rörligheten för personer inom EEC. Esselte. In.
36. Produktionsresurser för tv och radio i utbildningen. Esselte. U.
37. Konsumentpolitik-riktlinjer och organisation. Tryckeribolaget. H.
38. Särskilda tandvårdsanordningar för vissa patientgrupper. Göteborgs Offsettryckeri AB. S.
39. Den svenska köpkraftsfördelningen 1967. Berlingska Boktryckeriet, Lund. In.
40. Export och import 1971 - 1975. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 5. Esselte. Fi.
41. Ny domstolsadministration. Göteborgs Offsettryckeri AB. Ju.
42. Försäkring och annat kontant stöd vid arbetslöshet. Esselte. In.
43. Arbetskraftens struktur och dimensioner. Esselte. In.
44. Bilagor till KSA-utredningens betänkande. Esselte. In.
45. Utsökningsrätt XI. Norstedt & Söner. Ju.
46. Teknisk översyn av kapitalbeskattningen. Norstedt & Söner. Fi.
47. Psykologiska urvalsmetoder inom statsförvaltningen. Göteborgs Offsettryckeri AB. Fi.
48. Personurval med hjälp av psykologiska undersökningar. Göteborgs Offsettryckeri AB. Fi.
49. Unga lagöverträdare I. Esselte. Ju.
50. Räddningstjänst. Göteborgs Offsettryckeri AB. C.
51. Invandrarutredningen I. Göteborgs Offsettryckeri AB. In.
52. Byggandets industrialisering. Beckman. In.
53. Lärarnas arbete. En statistisk arbetstidsstudie. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
54. Lärarnas arbete. Bilaga I. Tekniska rapporter. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
55. Lärarnas arbete. Bilaga II. Tabeller. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
56. Handräckning inom försvaret. Esselte. Fö.
57. Utbildning av vissa värnpliktiga i stabstjänst. Esselte. Fö.
58. Rätten till abort. Göteborgs Offsettryckeri AB. Ju.
59. Högsta domstolens kansli. Göteborgs Offsettryckeri AB. Ju.
60. Universitetsstudier utan examen. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
61. Val av utbildning och yrke. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
62. Högre utbildning och arbetsmarknad. Göteborgs Offsettryckeri AB. U.
63. Vintersjöfart. Beckman. K.
64. Sanering I. Esselte. In.
65. Sanering II. Bilagor. Esselte. In.
66. Mellanölsfrågan. Göteborgs Offsettryckeri AB. Fi.

Statens offentliga utredningar

1971:66

Finansdepartementet

Mellanölsfrågan

Betänkande avgivet av alkoholpolitiska utredningen

Stockholm 1971

Mellomstadiet

Till Statsrådet och chefen för finansdepartementet

Alkoholpolitiska utredningen (APU) har i uppdrag att framlägga de förslag till utformning av alkoholpolitiken och därav betingade författningsändringar som den finner lämpliga.

Till ledamöter i utredningen har kallats f. d. riksdagsmannen Sigurd Lindholm, tillika ordförande, riksdagsledamöterna Astrid Bergegren, Karl Boo och Alf Wennerfors, redaktören Olaus Nyberg, direktörerna Olof Burman, Gunnar Erbacke och Rune Hermansson, byråchefen Arne Hillbo och chefsrådmannen Stig Jungefors.

Att såsom experter biträda utredningen har förordnats byrådirektören John Collett (statistik), byråchefen Anders Englund (information), docenten Erland Jonsson (sociologi), sekreteraren K. G. Larsson (försälj-

ningslagstiftning m. m.), lektorn Tom Nilsson (sociologi), forskarassistenten Ulf Rydberg (medicin) och lektorn Lars Sundgren (undervisning).

Utredningens huvudsekreterare är konsulenten Sven-Gunnar Carlsson. Biträdande sekreterare är hovrättsassessorn Anders Stendahl.

Såsom en etapp i arbetet får APU härmed överlämna betänkandet "Mellanölsfrågan". Betänkandet omfattar förslag till nya försäljningsregler för mellanöl samt till vissa informationsinsatser.

Reservationer har avgivits gemensamt, dels av herrar Burman och Nyberg, dels av herrar Hillbo och Wennerfors.

Stockholm den 3 augusti 1971

Sigurd Lindholm

Astrid Bergegren

Karl Boo

Olof Burman

Gunnar Erbacke

Rune Hermansson

Arne Hillbo

Stig Jungefors

Olaus Nyberg

Alf Wennerfors

*/Sven-Gunnar Carlsson,
Anders Stendahl*

Innehåll

Skrivelse till statsrådet och chefen för finansdepartementet	3		
Sammanfattning	11		
Författningsförslag	15		
Kapitel 1 <i>Inledning</i>	17		
1.1 APU:s uppdrag och arbete	17		
1.2 Mellanölsdebatten	18		
1.2.1 Bevillningsutskottets betänkande 1970:50	18		
1.2.2 Skatteutskottets betänkande 1971:3	20		
1.2.3 Hittills vidtagna åtgärder	21		
1.3 Alkoholpolitikens mål för de ungas konsumtionsvanor	21		
1.3.1 Debutålderns betydelse för ett blivande alkoholberoende	21		
1.3.2 Målsättningen	22		
Kapitel 2 <i>Lägesbeskrivning</i>	24		
2.1 Inledning	24		
2.2 Historik. Ölets alkoholhalt i Sverige under 1900-talet	24		
2.2.1 Tiden fram till 1923 års maltdryckstillverkningsförordning	24		
2.2.2 1939 års maltdryckstillverkningsförordning	24		
2.2.3 1944 års nykterhets-			
		kommitté	25
		Vanligt öl	25
		Starköl	26
	2.2.4	Departementschefen vid 1954 års riksdag	26
	2.2.5	1954 års lagstiftning	27
	2.2.6	1956 års rusdrycksförsäljningsutredning	27
	2.2.7	Departementschefen vid 1957 års riksdag	28
	2.2.8	1957 års lagstiftning	29
	2.2.9	1961 års ölförsäljningsförordning	29
	2.2.10	1965 års beslut	29
	2.3	Kortfattad redogörelse för gällande rätt	29
	2.3.1	De olika maltdryckerna. Beskattningen	29
	2.3.2	Regler om utminuterung av öl	30
	2.3.3	Regler om utskänkning av öl	30
	2.3.4	Vissa särskilda bestämmelser om ölförsäljning	30
	2.4	Konsumtionsutvecklingen	31
	2.4.1	Konsumtionsutvecklingen för maltdrycker	31
	2.4.2	Konsumtionsutvecklingen under perioden för drycker med högre alkoholhalt	32
	2.4.3	Konsumtionsutvecklingen	

	i Sverige jämförd med andra länder	32	2.9	Undersökningar om alkoholva- nor och attityder	53
2.5	Den officiella statistiken över alkoholmissbruk	36	2.9.1	Skolöverstyrelsens un- dersökningar	53
	2.5.1 Antalet alkoholmiss- brukare enligt kontroll- styrelsens straffregister	36	2.9.2	APU:s alkoholvaneun- dersökningar	55
	2.5.2 Fylleribrottens utveck- ling	36		Inledning	55
	2.5.3 Trafiknykterhetsbrottens utveckling	36		Ölkonsumtionens frek- vens i olika åldrar. Pro- cent	55
2.6	Utvecklingen i Finland	38		Totalkonsumtionens för- delning på olika alkohol- sorter	56
	2.6.1 Mellanölets införande	38		Inställning till ölkon- sumtion	58
	Konsumtionsutvecklingen	38	2.9.3	Svenska Bryggareför- eningens attitydunder- sökning 1970	60
	Tillståndsgivningen	38		Populationens represen- tativitet	60
	Övervakningen av utmi- nuteringen och utskänk- ningen av mellanöl	39		Konsumtionsdata	60
	Den finska riksdagens bedömning	39		Bedömning av alkohollä- get	61
2.7	Ölets verkningar på fysiska och psykiska funktioner	40		Användning av alkohol	62
	2.7.1 Inledning	40		Försäljningsformer	63
	2.7.2 Ölets verkningar på den mänskliga organismen	41	2.9.4	SIFO:s intervjuunder- sökning 1971 bland ung- dom i åldrarna 12–24 år	64
	1951 års undersökningar	41	2.10	Vissa mer begränsade undersök- ningar rörande mellanölspro- blematiken	66
	1959 års undersökningar	41	2.11	Sammanfattning av resultaten av de sociologiska undersök- ningarna under 2.9 och 2.10	66
	1963 års undersökningar	42	2.12	Försöksverksamhet med mel- lanölsförsäljning	68
	2.7.3 Undersökningar om förekomsten av delirium tremens hos öl- resp. spritmissbrukare	42	2.12.1	Försöksverksamhet med utskänkning av öl på marketenterier	68
	2.7.4 Effekter av alkohol på psykologiska funktioner	43	2.12.2	Sociologisk undersök- ning i samband med för- söksförsäljningen på marketenterierna	69
2.8	Undersökningar som rör mel- lanölets skadeverkningar	44	2.13	Resultat av överläggningar mel- lan kontrollstyrelsen och före- trädare för bryggerinäringen och livsmedelshandeln	70
	2.8.1 Kontrollstyrelsens s.k. mellanölsundersökningar Undersökningarnas uppläggning	44	2.14	Särskild s.k. policykommitté för mellanölsfrågan	71
	Resultat av 1968 års un- dersökning	45			
	Resultat av 1970 års un- dersökning	45			
	2.8.2 Socialstyrelsens mellan- ölsundersökningar	51			
	2.8.3 Kontrollstyrelsens un- dersökningar av fylleris- ternas berusningskällor	51			

2.15	Andra förslag till åtgärder rörande mellanölsproblem bland ungdom	71	4.3	Sänkning av ölets alkoholhalt	88
2.16	Ungdomens levnadsförhållanden och "ungdomskulturerna"	73	4.4	Begränsning av det enskilda vinstintresset inom utminuteringsringen	88
	2.16.1 Biologisk och social mognad	73	4.5	Åldersgräns för inköp av mellanöl	89
	2.16.2 Boendeförhållanden	73	4.5.1	Historik	89
	2.16.3 Inkomstförhållanden	73	4.5.2	Utländsk lagstiftning	90
	2.16.4 Fritidsvanor och fritidsaktivitet	74	4.5.3	Diskussion	90
	2.16.5 Sexualvanor	75	4.5.4	Försäljning över disk	91
	2.16.6 Utbildning	76	4.5.5	Möjligheter att agera inom gällande lag	94
	2.16.7 Ungdomskulturerna	76	4.6	Tidsbegränsningar för mellanölsförsäljning	94
	Kapitel 3 <i>Lägesbedömning</i>	79	4.6.1	Historik	94
3.1	Mellanölets skadeverkningar. Den totala alkoholkonsumtionens ökning	79	4.6.2	Gällande rätt	95
3.1.1	Det registrerade fylleriet	80		Utminuteringsringen	95
3.1.2	Trafiknykterhetsbrottens utveckling	80		Utskänkning	95
3.1.3	De ansvariga myndigheternas bedömning	81	4.6.3	Diskussion	96
3.1.4	Försöksverksamheten på utskänkingsområdet	82	4.7	Åtgärder beträffande pubar och diskotek m. m.	96
3.1.5	Mellanölets betydelse för alkoholvanorna i stort	82	4.7.1	Bakgrund	96
3.1.6	Vilka missbrukar mellanöl?	83	4.7.2	Åtgärder inom ramen för gällande lagstiftning	97
3.1.7	Sammanfattning av lägesbedömningen	83	4.7.3	Höjning av åldersgränsen	98
	Kapitel 4 <i>Diskussion av olika tänkbara åtgärder</i>	85	4.8	Förpackningsstorlekar m.m.	98
4.1	Inledning	85	4.8.1	Utminuteringsringen	98
4.2	Försäljningsförbud. Försäljning i systembutikerna. Förstatligande av bryggerinäringsringen. Skattepolitiska åtgärder. Reklamfrågan	85	4.8.2	Utskänkningen	98
	4.2.1 Försäljningsförbud	85	4.8.3	Diskussion	98
	4.2.2 Försäljning i systembutikerna	86	4.9	Försäljning av mellanöl endast gemensamt med andra hushållsvaror	99
	4.2.3 Bryggerinäringsringens förstatligande	87	4.10	Information	99
	4.2.4 Skattepolitiken	87		Kapitel 5 <i>APU:s förslag</i>	101
	4.2.5 Reklamen	87	5.1	Utgångspunkterna för bedömningen	101
			5.2	Förslag till åtgärder	103
			5.2.1	Åldersgräns vid utminuteringsringen	103
			5.2.2	Tidsbegränsning för ölförsäljning	104
			5.2.3	Höjd åldersgräns vid utskänkning	104
			5.2.4	Åtgärder inom ramen för gällande lagstiftning	104
			5.2.5	Information	104
				Målsättning och målgrupper	104

Underlag	106	det till följd av mellanölets införande	46
Innehåll och utformning	106	10. Andelen myndigheter som uppgett att nykterhetstillståndet försämrats resp att problem uppstått	46
Genomförande	106	11. Antal myndigheter som uppgett att nykterhetstillståndet försämrats resp. att problem uppstått, indelade efter kommunstorlek	47
Media	107	12. Antal nykterhetsnämnder som angett att nykterhetstillståndet försämrats indelade efter de grupper som avsetts	47
Tid	107	13. Försämring av nykterhetstillståndet i form av storkonsumtion, tillfällighetsberusning eller regelbunden berusning. (Nykterhetsnämnder)	47
Effektmätning	107	14. Antal barnavårdsnämnder som angett att nykterhetstillståndet försämrats indelade efter de grupper som avsetts	48
Organisation och resurser	107	15. Försämring av nykterhetstillståndet i form av storkonsumtion, tillfällighetsberusning eller regelbunden berusning. (Barnavårdsnämnder)	48
Kapitel 6 <i>Kommentar till lagtexten</i>	109	16. Antal nykterhetsnämnder som under 1968 och 1969 mottagit klagomål om storkonsumtion eller berusning av öl indelade efter de grupper som avsetts	48
Reservation av herrar Burman och Nyberg	111	17. Antal barnavårdsnämnder som under 1968 och 1969 mottagit klagomål om storkonsumtion eller berusning av öl indelade efter de grupper som avsetts	49
Reservation av herrar Hillbo och Wernfors	113	18. Sammanfattning av svar på frågan om problem förekommit med mellanöl bland skolungdomar i Stockholm, Göteborg och Malmö	50
Bilaga 1	118	19. Problem under fritid och/eller skoltid (Rektorsområden)	50
<i>Tabellförteckning</i>		20. För fylleri omhändertagna fördelade efter ålder och huvudsakligt berusningsmedel	52
1. Pris och skatt per cl alkohol 100 % för vissa drycker	29	21. Gymnasisternas konsumtion av olika slags alkoholdrycker 1956, 1961 och 1967	53
2. Konsumtionen av öl och starköl i liter per invånare över 15 år	31		
3. Konsumtionen i liter alkohol 100 % per invånare över 15 år	32		
4. Antal omhändertaganden för fylleri per 1 000 invånare 1963–1970	36		
5. Den relativa utvecklingen av trafiknykterhetsbrotten	37		
6. Trafiknykterhetsbrott som föranlett strängare påföljd än enbart böter i åldersgruppen 15–20 år i absoluta tal och i procent av samtliga dömda varje år	37		
7. Misstänkta fall av trafiknykterhetsbrott med bil i åldersgruppen 15–20 år i absoluta tal och i procent av samtliga misstänkta varje år	37		
8. Misstänkta fall av trafiknykterhetsbrott med moped i åldersgruppen 15–17 år i absoluta tal och i procent av antalet misstänkta varje år	38		
9–19. Tabeller från kontrollstyrelsens mellanölsundersökning 1970. 46–50			
9. Förändring av nykterhetstillståndet			

22–28. Tabeller från APU:s alkoholvaneundersökning	55–59	sumtionen i Sverige jämförd med genomsnittet för 16 andra länder 1950–1969	33–35
22. Ölkonsumtionens frekvens i olika åldrar	55		
23. Jämförelse mellan försäljningen i riket 1968 och konsumtionen i ungdomsmaterialet och riksmaterialet.	56		
24. Totala alkoholkonsumtionen i olika åldersgrupper fördelad på olika dryckessorter	57		
25. Totala alkoholkonsumtionen i olika konsumentgrupper fördelad på olika dryckessorter	57		
26. Föräldrarnas inställning till eventuell öl-, vin- och spritkonsumtion	58		
27–28. Allmänhetens uppfattning om mellanölet fört med sig ökat alkoholmissbruk bland ungdomar .	58–59		
29–33. Tabeller från SIFO-undersökning 1971	64–65		
29. Andel icke-konsumenter (%) i olika åldersgrupper	64		
30. Uppgiven konsumtionsfrekvens bland ungdomar 12–24 år för mellanöl, starköl, vin och spritdrycker	64		
31. Andel konsumenter som uppger sig vid varje konsumtionstillfälle bruka dricka alkoholdrycker motsvarande 16 cl spritdrycker eller mer. Ålder och kön	65		
32. Konsumtionsmängd mellanöl under "senaste" veckoslutet. Ålderskategorier i procent	65		
33. 18-årsgränsens tillämpning på mellanölskonsumenter under 18 år .	65		
34. Försöksverksamhet med ölutskänkning på militära marketenterier	68		
35. Helårsverksamma självbetjäningsbutiker inom KF i storleksgrupper 1970. Medelförsäljning per vecka och butik gruppvis totalt samt malt- och läskedrycker	92		

Diagramförteckning

Diagram 1–6

Utvecklingen av sprit-, vin- och ölkon-

Sammanfattning

Betänkandet behandlar frågan om verkningarna av mellanölets införande den 1 oktober 1965 samt vilka åtgärder som bör företagas med anledning härav.

Utvecklingen på alkoholområdet efter 1965 företer oroande drag. Den totala alkoholkonsumtionen räknat per invånare över 15 år har stigit kraftigt till följd av den ökande maltdrycksförsäljningen. Detta måste – även om den officiella statistiken i övrigt inte ger något säkert besked om utvecklingen av alkoholmissbruket efter mellanölets införande – inge starka betänkligheter. Vidare föreligger ett stort antal rapporter om storkonsumtion och missbruk av mellanöl bland ungdom i landet. I vilken omfattning ett sådant missbruk existerar är inte möjligt att ange med någon säkerhet. Det finns emellertid uppenbarligen anledning att se allvarligt på situationen.

Mellanölsfrågan framstår som ett ungdomsproblem. Det missbruk som förekommer bland äldre synes inte vara av den omfattningen att det bör föranleda att mellanölsfrågan bryts ut till särbehandling bara för dess skull.

När det gäller mellanölet och ungdomen bör enligt APU:s mening målet för alkoholpolitiken vara att uppnå att någon konsumtion av betydelse ej förekommer i de yngre tonåren eller tidigare samt att eventuella konsumtionsvanor utvecklas så att storkonsumtion och vanemässigt bruk motverkas.

Det missbruk av mellanöl som förekom-

mer bland ungdomen kan böttna i sociala missförhållanden eller liknande orsaker – olyckliga hemförhållanden, anpassningssvårigheter i skola eller arbete, självhävdelsebehov, brister i fråga om aktiverande fritidssysselsättning inom orten etc. – som det kan vara mycket svårt att komma till rätta med. Det kan med fog göras gällande att om mellanölet göres mera svårtillgängligt man angriper endast symptom, inte roten till det onda. Genom att försvåra åtkomsten av mellanöl utan att undanröja de bakomliggande orsakerna till missbruket riskerar man att detta kanaliseras till andra medel, vilkas verkningar kan vara allvarligare än mellanölets. Man kan vidare inte utesluta en viss langning av öl. Dessutom ligger det mycket i uppfattningen att olägenheterna i första hand bör mötas med undervisning och ökad information i övrigt. Dessa invändningar är viktiga. Samhället bör söka undanröja de djupare liggande orsakerna till missbruket och information och undervisning bör användas för att förebygga olägenheterna. APU finner emellertid att missbruket bland ungdomen fått en sådan omfattning för närvarande att samhället inte kan underlåta att ingripa med mera direkt verkande medel för att söka komma till rätta med missförhållandena. Härvid ligger det närmast till hands att söka minska konsumtionen bland ungdomen genom att begränsa mellanölets lättillgänglighet. Att tillgängligheten har betydelse för totalkonsumtionens storlek är väl belagt

liksom att det kan finnas ett samband mellan totalkonsumtionens storlek och skadefrekvensen.

Vid valet av åtgärder bör man dock nalkas frågan med en viss försiktighet. Ett skäl härför är den tidigare nämnda ovissheten om problemens omfattning, ett annat är att de hittills vunna erfarenheterna av mellanölsförsäljningen knappast är tillräckliga för att man skall kunna besvara frågan om det under denna tid ändrade dryckesmönstret på längre sikt kan bidra till att bryta sprittraditionen i landet. Även mera allmänt sett synes det lämpligt att i första hand pröva huruvida inte åtgärder av mera begränsad räckvidd skulle vara tillfyllest för att vända utvecklingen.

APU har funnit skäl att i detta sammanhang diskutera för- och nackdelar med ett stort antal åtgärder. Till de ingripanden som APU f. n. inte vill förordas hör genomförandet av försäljningsförbud, försäljning enbart i systembutiker eller kommunalt kontrollerade butiker, förstatligande av bryggerinäringen, skärpta skattepolitiska åtgärder, begränsningar av reklamen och sänkning av ölets alkoholhalt. I stället föreslår APU utifrån den tidigare angivna målsättningen att åtgärder vidtages som direkt tar sikte på att begränsa mellanölsmissbruket bland ungdom. Sälunda förordar APU att en lagstadgad åldersgräns vid 18 år införes vid utminuter av mellanöl. APU har emellertid funnit att regeln inte skulle få tillräcklig effekt om den inte kombineras med en bestämmelse av innebörd att den i självbetjäningbutikerna gällande ordningen för ölförsäljning ändras. Uppenbarligen måste det nämligen av psykologiska skäl ofta ställa sig svårt för den som tjänstgör vid en snabbköpskassa att i förekommande fall ta ifrån kunden den vara han redan är i besittning av. Om ölet säljs över disk så att det i stället utlämnas till kunden kommer man ifrån denna svårighet och vinner dessutom att allmänheten i högre grad blir medveten om försäljningsförordningens bestämmelser och att expediterna får en ökad ansvarskänsla för att dessa iakttages. Efterlevnaden av den

föreslagna regeln om åldersgräns kan härigenom antas bli tillfredsställande. De komplikationer som en dylik omläggning av försäljningssätt skulle innebära för en del av livsmedelshandeln — främst i form av kostnader för ombyggnad och för nyanställning av personal — har inte ansetts vara av den arten att de bör lägga hinder i vägen för bestämmelsens genomförande. Den nya försäljningsordningen föreslås träda i kraft den 1 februari 1972.

Den föreslagna åldersgränsen för inköp av mellanöl i livsmedelsbutikerna gäller enbart mellanölet och ej — trots att vissa skäl kan åberopas för en sådan ordning den alkoholsvagare pilsnern.

1970 års affärstidskommitté har i ett nyligen framlagt betänkande föreslagit att affärstidsregleringen bör slopas helt. Nu gällande lag på området reglerar även de tider under vilka öl må säljas. Från de synpunkter APU har att företräda saknas anledning att motsätta sig förslaget, under förutsättning att utminutereringen av öl anordnas på sätt här ovan föreslagits.

När det gäller utskänkningen föreslås inga ändring i nu gällande lagstiftning. APU framhåller dock att tillämpningen av lagstiftningen både i fråga om utminuter och utskänkning måste skärpas och erinrar om vikten av att stor försiktighet iakttas vid prövning av ansökningar om rätt att sälja mellanöl — särskilt när det gäller utskänkningssidan — att övervakning och i samband därmed även information intensifieras samt att ölförsäljningsförordningens påföljdssystem bringas i verksamhet om det skulle visa sig att erinringar och anvisningar i det enskilda fallet inte är tillräckliga.

De åtgärder som i det föregående aktualiserats och den skärpning i tillämpningen av förefintliga bestämmelser som förordats förutsätter informationsinsatser av skilda slag. Härutöver behöver information användas i en mera brett upplagd insats för att bekämpa ölmisshuset. APU framlägger ett förslag till riktlinjer för en sådan upplysningsverksamhet. Viktiga målgrupper för denna information är regionala och lokala myndigheter

som har att svara för och berörs av olika frågor i samband med tillståndsprovning och efterlevnaden av bestämmelserna, personer inom handeln och på utskänkingsställen som direkt eller indirekt berörs av utminuter- ing respektive utskänkning av öl, föräldrar till barn som dricker öl eller som befinner sig i en ålder där de riskerar att lockas till mellanölskonsumtion, skolans och ungdoms- gårdarnas olika befattningshavare, ledare och instruktörer inom olika organisationer och exempelvis Hem- och skola-föreningars sty- relseledamöter, skol- och klassombud osv., samt naturligtvis ungdomarna själva. Infor- mationsinsatserna bör även inom de olika målgrupperna differentieras; de måste t. ex. inom ungdoms- och föräldragrupperna an- passas till den situation gentemot mellanölet vari den unge befinner sig.

Utöver information till här berörda mål- grupper förordar APU att en kraftig satsning göres lokalt i syfte att öka och bredda olika former av attraktiva och stimulerande fritids- sysselsättningar för de aktuella åldersgrup- perna. Som ett viktigt inslag i informationen bör ingå att entusiasmera till sådana insatser från kommuner och olika ungdomsorganisa- tioner samt att göra ungdomarna uppmärk- samma på vilka alternativ som erbjuds.

Genomförandet av dessa åtgärder föreslås ske genom en kombination av centralt och lokalt styrda insatser.

Genom differentieringen av informationen på olika målgrupper och även inom dessa får massmedia huvudsakligen spela en kampanj- stimulerande och stödjande roll. Såväl radio och TV som pressen bör emellertid stimule- ras till insatser långt utöver vad som tidigare varit vanligt inom detta informationsområde.

Olika former av mätning av uppnådda effekter av informationen bör ingå i plane- ringen av insatserna såväl centralt som lokalt.

För planering och genomförande krävs dels en central ledningsgrupp underställd en huvudman, dels en referensgrupp vari ingår representanter för olika berörda myndighe- ter, och dels en arbetsgrupp bestående av erfaret folk vad gäller denna typ av arbete.

APU föreslår på grundval av gjorda be-

räkningar att ett belopp om 3,5 miljoner kronor avsätts för att täcka de med infor- mationsinsatserna förenade kostnaderna.

APU fäster slutligen uppmärksamheten på de förslag till insatser rörande ungdomens mellanölskonsumtion vilka utarbetats i samar- bete mellan representanter för skolöverstyrel- sen och socialstyrelsen. De åtgärder som där föreslås kan enligt APU:s bedömning med för- del inarbetas i APU:s förslag till informations- insatser i stor skala.

Författningsförslag

Förslag till Lag om ändring i ölförsäljningsförordningen (1961:159)

Härigenom förordnas,
dels att 1, 21, 22 och 34 §§ ölförsäljningsförordningen (1961:159) skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i samma förordning, närmast efter 32 §, skall införas en ny paragraf, 33 §, av nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

1 §

Med öl förstås maltdryck vars alkoholhalt överstiger 1,8 men icke 3,6 viktprocent.

Med öl förstås maltdryck vars alkoholhalt överstiger 1,8 men icke 3,6 viktprocent. *Öl är av typ A, om alkoholhalten är högst 2,8 viktprocent, och i annat fall av typ B.*

21 §

Vid utminuterung och utskänkning skola alkoholfria drycker finnas att tillgå i tillfredsställande urval och omfattning.

Matvaruhandlare må bedriva utminuterung endast i anslutning till försäljning av matvaror.

Matvaruhandlare må bedriva utminuterung endast i anslutning till försäljning av matvaror. *I matvarubutik skall öl av typ B utlämnas genom betjäning över disk.*

På försäljningsställe må öl icke förvaras i annat kärl än det vari drycken levererats av tillverkaren. Ej heller må öl, som är avsett för försäljning, av återförsäljare förändras.

Hembryggd maltdryck må icke förvaras på försäljningsställe.

22 §

Öl må icke utskänkas till den som kan antagas ej hava fyllt 16 år.

Vid utminuterung må öl av typ B icke utlämnas till den som kan antagas ej hava fyllt 18 år.

Öl må icke utlämnas till den som är synbarligen berörd av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel. Sådan person må icke tillåtas uppehålla sig på försäljningsställe.

Öl må *vidare* icke utlämnas till den som är synbarligen berörd av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel. Sådan person må icke tillåtas uppehålla sig på försäljningsställe.

(Nuvarande lydelse)

Ej heller må öl utlämnas, då särskild anledning till misstanke föreligger att varan är avsedd att användas i berusningssyfte eller till olovlig försäljning.

(Föreslagen lydelse)

Ej må någon såsom ombud eller på därmed jämförligt sätt med anskaffande av öl av typ B tillhandagå den som kan antagas ej hava fyllt 18 år eller missbruka alkoholhaltiga drycker eller vara berörd av sådana drycker eller annat berusningsmedel.

33 §

Upph. g. KF 31 maj 1963.

Den som tillhandagår någon med anskaffande av öl i strid med föreskriften i 22 § femte stycket dömes såsom för olovlig försäljning enligt vad i 32 § stadgas.

Öl, med vilket förfarits på sätt i första stycket sägs, skall, jämte kärl och emballage, förklaras förverkat.

34 §

Bryter någon i annat fall än i 32 § sägs mot vad i denna förordning är stadgat eller mot föreskrift som meddelats med stöd av förordningen, straffes med böter, högst 300 kronor.

Bryter någon i annat fall än i 32 och 33 §§ sägs mot vad i denna förordning är stadgat eller mot föreskrift som meddelats med stöd av förordningen, straffes med böter, högst 300 kronor.

Denna lag träder i kraft den 1 februari 1972.

1.1 APU:s uppdrag och arbete

Enligt direktiven för sitt uppdrag har APU att behandla alla de spörsmål som är av betydelse för alkohol- och nykterhetspolitiken, med undantag för de frågor som rör vård av alkoholskadade. I direktiven framhålles, att det står utredningen fritt att under utredningsarbetets gång föreslå delreformer.

I förevarande betänkande kommer APU att behandla frågan om verkningarna av mellanölets införande samt framlägga förslag i syfte att begränsa de skadliga effekter som mellanölets saluförande i nuvarande former åstadkommit.

APU har att på grundval av erfarenheterna från 1954 års alkoholpolitiska reform och med ledning av aktuella forsknings- och undersökningsresultat söka utforma riktlinjerna för den framtida alkoholpolitiken samt framlägga förslag till åtgärder i överensstämmelse därmed. Grunden måste härvid vara vetenskapliga och erfarenhetsmässiga rön om vilka faktorer som orsakar alkoholskador och om vilka effekter som olika åtgärder kan tänkas medföra. För att skaffa sig ett underlag för sådana bedömningar har APU tagit initiativ till genomförandet av ett antal vetenskapliga undersökningar och viss försöksverksamhet.

Resultaten härav är ännu inte till alla delar redovisade för APU. Så skall till stor del ske under innevarande år, då huvudparten av undersökningarna beräknas kunna publiceras för allmän kännedom.

Till mellanölsfrågan hör bl. a. spörsmålen om det enskilda vinstintressets begränsande inom alkoholhanteringen (statligt inflytande över bryggerinäringen, försäljning av öl i statligt eller kommunalt kontrollerade butiker, reklamfrågan), prispolitikens utformning samt skapandet av normer för alkoholvänorna (påverkan av attityder till alkoholbruk och alkoholmissbruk, uppläggnings- och undervisnings- och upplysnings- och alkoholfrågan). Spörsmålet om hur tillverknings- och försäljningsreglerna för öl skall utformas är också av central betydelse för alkoholpolitikens under senare år markerade önskan att mildra dryckesseden genom att söka föra över konsumtionen på drycker med låg alkoholhalt.

Av det sagda torde framgå vikten av att de alkoholpolitiska övervägandena sker utifrån en helhetsbedömning. Det kan med fog göras gällande att vad som fordras för att på lång sikt kunna begränsa alkoholskadorna är en serie av insatser inom ett samlat alkoholpolitiskt program. I detta måste samhällets inställning till alkoholbruk och alkoholmissbruk klart anges och riktlinjerna dragas upp för en attityd- och normskapande upplysnings- och undervisningsverksamhet. Samhällets i dessa former uttalade strävan måste uppenbarligen stödjas genom skiftande åtgärder av såväl positiv som begränsande och förbjudande art, inriktade på att länka in konsumtionsvanorna i ett önskvärt mönster.

Främst av nu anförda skäl har APU — så länge resultaten av de på APU:s initiativ

utförda undersökningarna inte föreligger eller kritiskt granskats — ansett sig i princip böra avstå från att framlägga förslag till dellösningar av alkoholpolitiska frågor. Undantag från denna princip kan dock ifrågakomma, om det rör sig om klart avgränsade problem där särskilda förhållanden påkallar en förtursbehandling.¹ Det sagda kan emellertid inte utesluta möjligheten att under utredningsarbetets gång ingripa med åtgärder, om det skulle visa sig att alkoholens skadeverkningar till följd av situationen inom ett visst område märkbart ökar. Ej heller utgör det anförda tillräckliga skäl för att avvakta med sådana åtgärder, vilka inte rimligen kan väntas strida mot de i det slutliga förslaget uppdragna riktlinjerna. När det gäller mellanölsfrågan har riksdagen vid två tillfällen krävt att den skall förtursbehandlas.

APU anser att de skador och skaderisker som kan hänföras till konsumtionen av mellanöl bland ungdom är av så allvarlig natur att åtgärder för att begränsa dem bör vidtagas redan innan ett samlat förslag till alkoholpolitiska åtgärder kan presenteras.

1.2 Mellanölsdebatten

Under senare tid har förts en livlig debatt rörande mellanölets skadeverkningar. I samband med beslutet om mellanölets införande höjdes varnande röster.² Det framhölls att det med hänsyn till den breddning av alkoholvanorna som gjort sig gällande bland ungdomen och kvinnorna framstod som betänkligt att utöka sortimentet av alkoholdrycker för fri försäljning, utan att frågan prövats i ett större sammanhang. Vidare påpekades att kunskaperna om ölets betydelse som tillvänjningsdryck, och då framför allt bland ungdomen, var begränsade, samt att detsamma gällde betydelsen av ölet som en påspädningsdryck, vilken fullständigt ett med andra drycker påbörjat rus. Slutligen uttalades farhågor för att mellanölet skulle orsaka betydande besvär ur ordningssynpunkt samt kunna leda till alkoholism och ett betydande missbruk. Utsikterna för att

mellanölet skulle kunna konkurrera med sprit, vin och starköl bedömdes som mycket små, medan det fanns goda grunder för att anta att den vanliga pilsnern i det långa loppet skulle komma att konkurreras ut.

1.2.1 Bevillningsutskottets betänkande 1970:50

I riksdagen har väckts ett flertal motioner med förslag till åtgärder som i olika avseenden skulle beröra mellanölsförsäljningen i form av restriktioner eller försöksverksamhet. Behovet av information på detta område har också framhållits.

Med anledning av vid vårriksdagen 1970 väckta motioner i detta ämne uttalade bevillningsutskottet i betänkande nr 50 år 1970.

De motioner som behandlas i detta betänkande berör frågor av nykterhetspolitisk natur. Vissa motionärer påfordrar begränsade ingrepp i fråga om försäljningen av mellanöl, medan andra begär mera generella åtgärder för att på längre sikt dämpa konsumtion och missbruk av alkohol. Av motiveringarna för motionsyrkandena framgår att det i samtliga fall främst är den starkt ökande mellanölskonsumtionen och följderna därav som oroat motionärerna. Det finns enligt utskottets mening anledning att mot bakgrunden av den femåriga erfarenhet som nu föreligger i fråga om mellanölet närmare överväga effekterna av dess införande.

Motiveringen för mellanölets införande var främst att tillskapa en måltids- och sällskapsdryck av annan kvalitet än tidigare förekommande ölsorter. Mellanölet har uppenbarligen under den tid det funnits i marknaden tillvunnit sig popularitet. Vissa negativa konsekvenser av mellanölets införande kan dock nu konstateras även om det registrerade fylleriet minskat och spritkonsumtionen under samma tid i stort sett varit oförändrad.

De enligt utskottets mening mest negativa verkningarna av mellanölets införande har varit den starka konsumtionen bland ung-

¹ APU har sålunda 1970 avgivit en PM med förslag om organisationen för utskänkningskontrollen.

² Se bl. a. bevillningsutskottets betänkande 1965: 32 s. 8 ff.

domen och ölkonsumtionens ogynnsamma effekt på trafiksäkerheten.

Det har såväl i massmedia som i de föreliggande motionerna framförts åtskilliga spekulationer beträffande orsakerna till ungdomens missbruk av mellanöl. I flera av motionerna skymtar tanken att bryggeriindustriens reklam härvid skulle ha varit av stor betydelse. Utskottet har i annat sammanhang uttalat sig för förbud mot spritreklam men därvid framhållit att den nykterhetspolitiska betydelsen av en sådan åtgärd inte fick överdrivas. Utskottet anser sig i stort sett kunna anlägga samma synpunkter på inskränkningar i ölreklamen. De väsentliga orsakerna till ett ökat bruk av mellanöl i allt lägre åldrar beror säkert inte enbart på reklamen. Till förklaringarna hör givetvis att varan varit lättåtkomlig, vilket motiverat motionsyrkandena om en lagfäst 18-årsgräns för inköp av mellanöl.

Motionerna väcktes vid vårriksdagens början. Därefter har emellertid vidtagits vissa åtgärder som är av betydelse för mellanölsfrågan, såsom den av vårriksdagen beslutade skärpningen av maltdrycksskatten, som dämpat ökningstakten i mellanölskonsumtionen, liksom att handeln från och med den 1 april 1970 frivilligt tillämpar en 18-årsgräns för ölinköp och att bryggerierna och handeln från samma tid förbundit sig att iaktta vissa begränsningar i ölreklamen. Vårriksdagen beslöt också inte obetydliga anslagshöjningar till statens ungdomsråds upplysningsverksamhet och systembolaget har tillsammans med trafiksäkerhetsverket startat en omfattande reklamkampanj för att belysa bl. a. mellanölets risker i trafiken. Det kan också nämnas att alkoholinformationen från och med innevarande läsår fått en fastare plats i skolundervisningen. Även om dessa åtgärder var för sig kan betecknas som obetydliga bidrag till lösningen av mellanölsfrågan framstår dock den samlade aktiviteten som ett uttryck för att flertalet av de parter som närmast har ansvar för problemen inte står passivt avvaktande inför dessa.

De åtgärder som förordas i motionerna är som tidigare nämnts av mycket varierande slag. En motionär vill att mellanölet endast skall få säljas genom systembolaget på samma villkor som rusdrycker, andra vill ha en lagstadgad 18-årsgräns vid försäljning i handeln. Vidare framförs förslag om intensifierad upplysningsverksamhet, ökad forskning och försöksverksamhet, restriktivare regler för tillstånd till utskänkning av mellanöl, avskaffande av skatten på läskedrycker m. m.

Ett försök till sammanfattning av diskussionerna kring mellanölet ger vid handen att de väsentligaste olägenheterna på kortare sikt av den ökade mellanölskonsumtionen får anses vara de av motionärerna påvisade ungdoms- och trafiksäkerhetsproblemen, medan på längre sikt konsumtionsökningen kan skapa problem som nu är svåra att överblicka. Utskottet finner att de påtalade olägenheterna väger tungt. Även om man på mellanölets kreditkonto bokför den uppskattning som varan rönt bland de stora konsumentgrupper, där något missbruk inte kan påvisas, ter sig utvecklingen oroande.

Utskottet är inte berett att för närvarande förorda någon hastigt verkande lösning av det slag som förordas i motionen II:572 och som går ut på att mellanölet endast får säljas av systembolaget. En sådan åtgärd skulle uppenbarligen få nykterhetspolitiskt goda effekter i fråga om ungdomens missbruk men till priset av administrativa och ekonomiska konsekvenser som är svåra att överblicka. Enbart den utbyggnad av systembutikerna som skulle erfordras måste dra mycket betydande kostnader om man betänker att den totala mellanölsvolymen är väsentligt större än bolagets nuvarande försäljningsvolym. Det kunde då finnas starkare skäl att överväga om mellanölet bör bibehållas eller om alkoholgränsen bör sänkas.

Enligt utskottets mening bör större avseende fästas vid förslagen om ökad information i alkoholfrågan och om restriktioner i fråga om utskänkning av mellanöl. Särskilt tillkomsten av en mängd s. k. pubar, som uteslutande utskänker mellanöl, motiverar att utskänkingsfrågorna också blir föremål för särskild uppmärksamhet.

Även om utskottet här huvudsakligen behandlat de frågor som mera renodlat sammanhänger med mellanölet får detta inte undanskymma att de redovisade problemen ytterst sammanhänger med den samlade alkoholpolitiken, som nu är föremål för en översyn inom den alkoholpolitiska utredningen. I motionerna I:99 och II:111 har begärts riksdagsskrivelse av innebörd att utredningen skall påskynda sitt arbete och få ytterligare direktiv om särskilda undersökningar och försök. Utskottet anser det vara principiellt tveksamt att genom tilläggsdirektiv begränsa handlingsfriheten hos en parlamentarisk utredning i de stycken där utredningen fått i uppdrag att verkställa en förutsättningslös prövning. Däremot möter det enligt utskottets mening inte något hinder att — om förhållandena ändras under den tid en utredning pågår — en viss del av

ämnesområdet tas upp till förtursbehandling. Enligt utskottets bedömning har – trots de ovan redovisade åtgärderna under innevarande år – mellanölsfrågan utvecklats på ett sådant sätt att det finns skäl att begära att dessa problem behandlas med förtur. Utskottet, som delar motionärernas oro för den nykterhetspolitiska utvecklingen, anser för sin del att riksdagen i de här behandlade frågorna emellertid bör avvakta den alkoholpolitiska utredningens överväganden, vilka – om riksdagen godkänner detta betänkande – får förutsättas ske med utgångspunkt i de här uttalade synpunkterna.

Vad slutligen gäller motionsyrkandet om en lagfäst åldersgräns på 18 år för inköp av mellanöl får detta yrkande i huvudsak anses tillgodosett genom den frivilliga överenskommelse härom som träffats mellan de berörda parterna. Frågan om ett lagfästade av överenskommelsen torde för övrigt komma att prövas av alkoholpolitiska utredningen.

Riksdagen godkände betänkandet.

1.2.2 Skatteutskottets betänkande 1971:3

Med anledning av ett flertal motioner i mellanölsfrågan vid 1971 års vårriksdag uttalade skatteutskottet bl. a. följande.

Frågan om alkoholpolitiska åtgärder för att komma till rätta med de problem som den ökade mellanölskonsumtionen skapat behandlades av 1970 års höstriksdag, som avvisade motionsvis framförda förslag i sådant syfte. Riksdagen godkände då ett betänkande (1970:50) av ett enhälligt bevillningsutskott, som uttalade sin oro för utvecklingen på detta område och som ansåg att det fanns skäl att begära att frågan togs upp till behandling med förtur av alkoholpolitiska utredningen. Utskottet ansåg dock att riksdagen borde avvakta utredningens överväganden, vilka förutsattes ske med utgångspunkt i de synpunkter utskottet uttalat.

De motioner beträffande nykterhetspolitiken som behandlas i detta betänkande innehåller i huvudsak samma yrkanden och motiveringar som framfördes i de av höstriksdagen behandlade motionerna. Flertalet motionärer yrkar att mellanölsfrågan tas upp med förtur av alkoholpolitiska utredningen och att samhällsinformationen i alkoholfrågan kraftigt förstärks. Vissa motionärer vill ge utredningen detaljerade tilläggsdirektiv om hur mellanölsproblemen skall lösas,

medan andra kräver omedelbara lagstiftningsåtgärder i fråga om mellanölet, såsom förbud mot tillverkning och försäljning, fördubblad skatt eller försäljning endast genom systembolaget.

Skatteutskottet vill först konstatera att bakgrunden till de nu föreliggande motionsyrkandena i stort sett är densamma som bevillningsutskottet redovisade i sitt betänkande vid 1970 års höstriksdag. Utvecklingen därefter tyder inte på någon påtaglig förändring av nykterhetsläget. Det registrerade fylleriet visar viss nedgång under år 1970, och alkoholkonsumtionen kan betecknas som oförändrad. Den tidigare mycket starka ökningstendensen i mellanölskonsumtionen har brutits. Utskottet kan därför inte finna att förutsättningarna för en bedömning av mellanölsfrågan har ändrats sedan riksdagen senast behandlade detta spörsmål. Skatteutskottet kan med hänsyn därtill i princip ansluta sig till bevillningsutskottets uttalanden vid 1970 års höstriksdag. Enligt utskottets mening bör riksdagen inte nu besluta om ändringar som rubbar förutsättningarna för alkoholpolitiska utredningens överväganden. I fråga om behovet av ökad samhällsinformation i alkoholfrågan delar utskottet motionärernas uppfattning men anser att sådana åtgärder kräver en långsiktig och ingående planering för att ge bästa resultat. Frågan om ökad information bör följaktligen prövas av den pågående utredningen.

I flera motioner framskyntar otålighet över att alkoholpolitiska utredningen ännu inte framlagt några egentliga förslag. Skatteutskottet vill med anledning härav erinra om att även tidigare mera vittomfattande utredningar rörande alkoholpolitiken visat sig ta åtskillig tid i anspråk och att den pågående utredningen fått mycket omfattande uppgifter enligt sina direktiv.

Enligt vad utskottet under hand erfarit avser alkoholpolitiska utredningen att framlägga sitt huvudbetänkande under hösten 1972. Som tidigare nämnts förutsatte bevillningsutskottet att utredningen skulle finna skäl att behandla mellanölsfrågan med förtur. Även skatteutskottet anser att så bör ske. Utskottet vill understryka vikten av att nytillkommande problem på alkoholområdet behandlas så snabbt som möjligt. Erfarenheterna visar att ju tidigare ett alkoholberoende uppstår desto svårare blir konsekvenserna. Enligt utskottets mening är därför skyndsamma åtgärder nödvändiga för att bryta den ogynnsamma utvecklingen i fråga om ungdomens konsumtion av mellanöl. Utskottet finner alltså i likhet med flertalet motionärer

att alkoholpolitiska utredningen skyndsamt bör behandla mellanölsfrågan och framlägga förslag i detta ärende.

Med det anförda anser utskottet sig ha besvarat motionsyrkandena i vad de avser en skyndsamt behandling av mellanölsfrågan, medan utskottet beträffande övriga yrkanden förordar att de i avvaktan på resultatet av alkoholpolitiska utredningens arbete inte föranleder någon åtgärd.

Riksdagen godkände betänkandet.

1.2.3 Hittills vidtagna åtgärder

Vad man nu — på grundval av drygt fem års erfarenhet av mellanölsförsäljningen — anser sig kunna konstatera är en breddning av alkoholkonsumtionen, ett ökat bruk av mellanöl i allt lägre åldrar, ett missbruk bland ungdomen och ogynnsamma effekter på trafiksäkerheten. Vidare har risken för att mellanölet skulle utgöra en ”inkörsport” till drycker med högre alkoholhalt ofta påtalats. Under år 1970 genomfördes — säkerligen under intryck av den förda debatten — vissa åtgärder som främst tog sikte på att begränsa ungdomens bruk av mellanöl. Handeln åtog sig att från och med den 1 april 1970 tillämpa en 18-årsgräns för inköp av mellanöl samt att iakttaga vissa begränsningar i ölreklamen. Debatten kan härutöver sägas ha haft den positiva effekten att den medfört en ökad medvetenhet om de risker som är förknippade med en överdriven mellanölskonsumtion och om de sociala olägenheter som en sådan konsumtion kan leda till. Å andra sidan bör framhållas, att den förda diskussionen ofta bara delvis belyst de föreliggande problemen. Någon säker metod för att mäta omfattningen av de alkoholskador som kan sättas i direkt samband med förtäring av mellanöl finns inte. De antaganden som gjorts om att mellanölskonsumtionen skulle ha lett till ett ökat antal rattfylleri- och rattonykterhetsbrott eller att den skulle medföra en risk för ett ökat missbruk av starkare drycker är sålunda inte belagda. Detta skall ytterligare beröras i det följande.

1.3 Alkoholpolitikens mål för de ungas konsumtionsvanor.

1.3.1 Debutålderns betydelse för ett blivande alkoholberoende

En fråga av stor alkoholpolitisk betydelse som i detta sammanhang är av särskilt intresse är huruvida åldern när man börjar sitt alkoholbruk har samband med hur alkoholvanorna utvecklas vid vuxen ålder. Det finns ett flertal undersökningar som syftar till att belysa detta spörsmål.

På initiativ av den nordiska nämnden för alkoholforskning gjordes 1960 och 1964 intervjuundersökningar i Stockholm, Oslo, Köpenhamn och Helsingfors för att undersöka alkoholvanorna hos pojkar födda 1941, 1943 och 1945. Samma pojkar intervjuades vid båda tillfällena, vilket gjorde att man kunde få en uppfattning om hur deras alkoholvanor utvecklats. Det visade sig därvid att de 14-åringar som 1960 druckit spritdrycker, drack 1964 som 18-åringar oftare och i större kvantiteter (uttryckt i alkohol 100 %) än de 14-åringar som 1960 endast druckit vin och öl. Dessa i sin tur drack oftare och i större kvantiteter än dem som i 14-årsåldern aldrig druckit alkohol-drycker.

En av fylleristrafutredningen gjord sammanställning visar att ju yngre en person är vid den första fylleriförseelsen, desto större är återfallsrisken. Av dem som begick sin första fylleriförseelse i åldern 15–17 år återföll 73 procent mot 10 procent av dem, som var i åldern 45–47 år då de första gången gjorde sig skyldiga till fylleri. Antalet förseelser per person i olika åldrar visade enligt utredningens material en liknande tendens.¹

Från medicinsk expertis har i denna fråga ofta uttalats att man erfarenhetsmässigt vet att ett regelbundet alkoholbruk hos barn och ungdom är förenat med större risker för medicinska skador än motsvarande bruk hos äldre personer.

¹ SOU 1968:55 s. 196 f.

Det finns alltså undersökningar som visar att det finns ett klart samband mellan tidigt etablerade alkoholvanor och en kommande hög alkoholkonsumtion. Det är dock inte möjligt att av resultaten från dessa och liknande undersökningar utan vidare draga slutsatsen att en tidig alkoholdebut är avgörande för ett mera avancerat alkoholbruk vid högre ålder. De ungdomar som tidigt kommer i kontakt med alkohol skiljer sig ofta också på många andra sätt från sina jämnåriga, och det kan lika gärna vara dessa förhållanden som är av störst betydelse för att de börjar brukar alkohol vid tidig ålder och att de senare fortsätter att ha en förhållandevis hög konsumtion. De som även i andra hänseenden är sämre ställda är alltså utsatta för större risker när det gäller alkoholmissbruk, vilket kraftigt understryker behovet av att skapa ett skydd för ungdomen mot dessa risker. En annan faktor som antas ha betydelse för alkoholvanornas utveckling hos en ung människa är om erfarenhet av alkoholförtäring huvudsakligen göres bland föräldrar eller bland kamrater — i det första fallet tenderar alkoholvanorna att bli mer måttliga.¹

Det må i detta sammanhang slutligen antecknas att samhället när det gäller barns och ungdoms alkoholbruk får anses ha en skyldighet att skydda de unga mot att deras bristande kunskaper och erfarenheter utnyttjas till skada för dem själva.

1.3.2 Målsättningen

Det i närmast föregående avsnitt visade sambandet mellan tidigt utvecklade alkoholvanor eller alkoholvanor utformade huvudsakligen i kamratkretsar och ett senare ådagalagt avancerat alkoholbruk utgör — även med beaktande av tidigare gjorda reservationer — i förening med de medicinska risker som anses föreligga tillräckliga skäl för att utforma alkoholpolitiken när det gäller ungdomen i syfte att uppnå att någon konsumtion av betydelse ej förekommer i de yngre tonåren eller tidigare samt att eventuella konsumtionsvanor utvecklas så att stor-

konsumtion och vanemässigt bruk motverkas. Det sagda gäller särskilt drycker med hög alkoholhalt men också mellanölet, vilket blivit en dryck som ungdomen ofta dricker tillsammans med sina kamrater och i situationer där man kan befara att det inte sällan förekommer ett socialt tryck mot en hög konsumtion.

Det är självfallet inte möjligt att ge någon entydig innebörd åt sådana begrepp som storkonsumtion och vanemässigt bruk. När det gäller hur man vill påverka den enskilde individens konsumtion är faktorer som vederbörandes ålder, fysiska och psykiska utveckling, kön m. m. av betydelse. Vad som för en människa kan vara en riskfylld konsumtion behöver inte vara det för en annan.

Problemen är stora och svårlösta. De ungdomar som missbrukar öl är i många fall uppvuxna i hem där det råder störningar i de emotionella förhållandena mellan barnen och föräldrar/vårdnadshavare. Ofta är föräldrarna skilda eller familjen av andra skäl splittrad. Den sociala miljön framstår inte sällan som torftig. Ungdomarna har ofta att kämpa med anpassningssvårigheter i skolan eller på arbetsplatsen och har till följd av sin bakgrund sämre förutsättningar att uppfylla de krav som samhället i skilda hänseenden ställer på dem. Dessa faktorerers betydelse för uppkomsten av olika former av missbruk är väl omvittnad. Åtgärder som på ett rationellt sätt angriper missförhållanden som har sin rot i den sociala miljön tjänar därför ofta ett alkoholpolitiskt syfte. Genom sådana åtgärder bekämpas inte bara en rad orsaker till alkoholmissbruk — de bidrager också till att skapa bättre förutsättningar för att med traditionellt alkoholpolitiska medel undantränga missbruket. De alkoholpolitiska skälen för ingripanden i syfte att förbättra hem- och boendemiljö, skolmiljö, arbetsplatsmiljö etc. är emellertid blott en del av de bevekelsegrunder som kan åberopas i sammanhanget. Att närmare utveckla och

¹ Se Hauge, Ungdom og alkohol, Oslo 1966.

beskriva de socialpolitiska och allmänpolitiska åtgärder som ur alkoholpolitisk synpunkt framstår som önskvärda faller dock utanför APU:s uppdrag. Alkoholpolitikens huvuduppgift är att genom åtgärder, vilka primärt syftar till att påverka konsumtionsvanorna, begränsa alkoholskadorna. En del av dessa åtgärder är inriktade på att skapa alternativa miljöer, såsom alkoholfria fritidsmiljöer eller över huvud mera skyddade miljöer än vad t. ex. pubar och diskotek kan erbjuda ungdomen. När det gäller sådana allmänpolitiska åtgärder som inte direkt siktar till att bekämpa alkoholmissbruket men som är väsentliga för det förebyggande arbetet måste APU begränsa sig till att anvisa olika tänkbara möjligheter. En sådan diskussion har emellertid ansetts böra anstå till huvudbetänkandet.

2.1 Inledning

Detta kapitel kommer främst att ägnas åt en presentation av statistiskt material och olika undersökningar som är ägnade att belysa mellanölsfrågan. Referaten har bl. a. av utrymmesskäl gjorts kortfattade. I de fall då undersökningar föreligger endast i stencil och bedömts vara av allmänt intresse lämnas emellertid en mera utförlig redovisning. Inledningsvis må dock sägas några ord om utvecklingen före 1965 och om gällande rätt på området.

2.2 Historik. Ölets alkoholhalt i Sverige under 1900-talet

2.2.1 Tiden fram till 1923 års maltdryckstillverkningsförordning

Under början av 1900-talet bestod maltdryckskonsumtionen — bortsett från svagdricka — till övervägande del av tämligen starka ölsorter, benämnda lageröl, pilsneröl m. m. Alkoholstyrkan växlade i lageröl mellan 3,6 och 4,7 viktprocent och i pilsneröl mellan 3,2 och 4,2 viktprocent. De mellanstarka maltdryckerna, som kallades lagerdricka, pilsnerdricka o. dyl., svarade för en mindre del av konsumtionen. Genom 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning hänfördes öl med mer än 3,6 volymprocent (ungefär 2,8 viktprocent) alkohol till rusdrycker, medan de mellanstarka maltdryckerna, sammanfattade under benämningen

pilsnerdricka, underkastades de friare bestämmelserna i pilsnerdricksförsäljningsförordningen. Redan dessförinnan hade emellertid bryggerierna på grund av råvarubristen under krigsåren måst minska inbryggingsstyrkan i maltdryckerna. År 1918 var således alkoholstyrkan i den maltdryck som skulle motsvara pilsnerdricka ibland inte högre än 1,0–1,5 viktprocent. Efter krigets slut upptogs inte tillverkningen av sådana maltdrycker som var underkastade bestämmelserna i 1917 års rusdrycksförsäljningsförordning.

Denna ordning i fråga om starkare maltdrycker lagfästes år 1922 genom ett provisoriskt starkölsförbud och år 1923 genom den fram till 1954 års alkoholpolitiska reform gällande lagstiftningen om förbud mot försäljning av exportöl.

Genom 1923 års maltdryckstillverkningsförordning höjdes pilsnerdrickats maximistyrka till 3,2 viktprocent alkohol.

2.2.2 1939 års maltdryckstillverkningsförordning

1934 års maltdryckskommitté föreslog en höjning av pilsnerdrickats alkoholhalt till 3,4 viktprocent samt att starkölsförbudet skulle bestå. Kommittén menade att en höjning från 3,2 till 3,4 viktprocent skulle göra det möjligt för bryggerierna att tillverka ett pilsnerdricka som i tekniskt avseende skulle vara märkbart överlägset det dåvarande. Man räknade med att framställda krav på stark-

ölets frigivande då skulle förlora i aktualitet och starkölsförbudets ställning för framtiden befastas. Kommittén ansåg att en försäljning av starköl skulle medföra stora svårigheter för systembolagen, eftersom det bedömdes som uteslutet att sälja starköl på samma sätt som pilsner. Utminuteringen bedömdes skola bli av betydande omfattning och till skada för nykterhetstillståndet, om inte särskilda åtgärder i form av ransonering eller prishöjning vidtogs. Kommittén ansåg dock att det skulle vara mycket svårt att med någon nämnvärd effekt genomföra en ransonering och att en tillräckligt prohibitiv prishöjning skulle väcka stort politiskt motstånd. Vidare skulle inte utskänkningskningen kunna ordnas tillfredsställande, då man inte utan stark försämring av nykterhetstillståndet kunde tillåta försäljning av starköl på pilsnerkaféer, medan dessa å andra sidan skulle lida oskälig skada, om utskänkningsförbehölls sprit- och vinrestauranger. Detta skäl ansåg kommittén ensamt avgörande.

I 1939 års maltdryckstillverkningsförordning behölls alkoholgränsen för pilsnerdricka vid 3,2 viktprocent. Starkölsförbudet lämnades som tidigare nämnts också orubbat.

Under och efter andra världskriget blev emellertid bryggerierna på grund av spannmålsbristen underkastade vissa restriktioner i fråga om inbryggingsstyrkan. Alkoholhalten i pilsnerdricka var sålunda under åren 1941–1942 ca 2,5, 1943–1944 ca 2,2 och 1945–1949 ca 2,5–2,6 viktprocent. På grund av en överenskommelse mellan 1944 års nykterhetskommitté och bryggareföreningen var alkoholhalten från och med senare delen av år 1949 begränsad till 2,8 viktprocent; för s. k. julöl låg dock gränsen vid 3,2 viktprocent. Denna överenskommelse ersattes under tiden den 1 juni 1953–den 1 oktober 1955 av provisoriska lagbestämmelser av samma innehåll.

2.2.3 1944 års nykterhetskommitté

Vanligt öl

Kommittén ansåg att det visat sig möjligt för de svenska bryggerierna att med den lägre

alkoholhalten framställa en dryck, vars smak i stort sett godtagits av den stora allmänheten och mot vars hållbarhet inga allvarliga anmärkningar riktats. Genom dåvarande laboratorn Leonard Goldbergs undersökningar fann kommittén visat att tröskelvärdet för påvisbar alkoholpåverkan för de flesta människor torde ligga omkring eller något under två flaskor 3,2-procentigt öl, medan det däremot för en 2,6-procentig maltdryck låg ovanför två flaskor, ofta närmare tre, även om de individuella olikheterna kunde vara betydande. Det syntes kommittén rimligt att ölets alkoholhalt bestämdes så att måttlig förtäring i fråga om flertalet personer inte medförde påvisbar påverkan. Då en måttlig förtäring knappast kunde omfatta mer än två flaskor vid samma tillfälle, föreföll en alkoholhalt av ca 2,6 viktprocent lämplig ur denna synpunkt.

För att man skulle behålla en låg alkoholhalt i ölet talade också enligt kommitténs mening den gynnsamma verkan som det dåvarande ölets beskaffenhet syntes ha haft på fylleriet. Medan tidigare ca 10 procent av fylleristerna uppgivit öl som berusningskälla, stannade denna siffra efter kriget vid 2–3 procent. Man fann det också anmärkningsvärt att de alkoholistanstalter, som företrädesvis tog emot yngre eller mindre avancerade missbrukare, inte längre ansåg sig ha några rena pilsneralkoholister. Med en lägre alkoholhalt ökades – framhöll kommittén slutligen – förutsättningarna för en friare försäljningsverksamhet än den dåvarande.

Kommittén sammanfattade sin uppfattning i uttalandet att det vanliga ölet inte borde vara starkare än att det kunde säljas utan besvärande kontrollbestämmelser och inte svagare än att det kunde tillfredsställa kraven på en god maltdryck som måltidsdryck. Med denna utgångspunkt fann kommittén en alkoholhalt på ca 2,6 viktprocent lämplig. Maximigränsen syntes emellertid böra sättas något högre, framhöll kommittén, och hänvisade till att bryggerierna sedan krisinskränkningarnas upphörande frivilligt hållit alkoholhalten under 2,8 viktprocent. Kommittén föreslog därför att den maximala

alkoholhalten i vanligt öl sattes till 2,8 viktprocent.

Starköl

Nyktterhetskommittén föreslog att starkölsförbudet skulle slopas. Som skäl härför anfördes att starkölet kunde väntas minska förbrukningen av vissa spritdrycker, att missnöjet med måltidstvänget kunde väntas bli mindre om starköl tillhandahölls utan sådant tvång, att det skulle bli lättare att göra restauranglunchen spritfri om starköl fick serveras vid denna samt att starkölet kunde beräknas bidra till en önskvärd avspänning i debatten om restaurangrestriktionerna.

Kommittén framhöll emellertid riskerna för ett försämrat nyktterhetstillstånd om starkölet frigavs fullständigt och föreslog därför att starkölets alkoholstyrka maximerades till 4,5 viktprocent, att det skulle tillhandahållas i samma former som gällde för rusdrycksförsäljningen och att försäljningspriset skulle sättas tämligen högt.

2.2.4 Departementschefen vid 1954 års riksdag

Departementschefen framhöll inledningsvis att det syntes ogörligt att i frågan om ölets alkoholhalt nå fram till entydiga resultat på grundval av erfarenheter från vårt eget land och utlandet. Det stod heller inte utan vidare klart att man, genom att införa starkare öl, huvudsakligen skulle kunna uppnå en övergång från starkare drycker till öl – en konkurrens med svagare eller alkoholfria drycker kunde också befaras. Departementschefen fortsatte.¹

Gynnsammare förutsättningar torde emellertid skapas, om en höjning av ölets alkoholhalt samordnas med andra åtgärder för att främja en övergång från starkare till svagare eller helt alkoholfria drycker. Om ölet i nämnvärd utsträckning kunde träda i stället för spritdryckerna, synes detta vara av värde ur nyktterhetssynpunkt. Härvidlag må hänvisas till Goldbergs undersökningar, som visar att ölalkoholens verkningar är mindre

skadliga än effekten av motsvarande mängd alkohol i form av sprit. Det ligger nära till hands att sammanställa undersökningarnas resultat med de förut nämnda gynnsamma erfarenheterna från Danmark och Storbritannien.

Till förmån för att tillåta försäljning av starkare ölsorter har också anförts önskemålet att ställa ingripandena i handeln med olika alkoholdrycker i förhållande till deras alkoholstyrka. Redan nuvarande ordning att tillåta en avsevärd konsumtion av spritdrycker men helt förbjuda försäljning av starkare maltdryckssorter kan sägas innebära en inkonsekvens. Denna skulle framträda ännu mera efter motboksransonerings slopande.

Det övervägande flertalet bland remissorganen uttalar sig också i likhet med nyktterhetskommitténs majoritet för att starkare öl i någon form skall få tillhandahållas.

I diskussionen har man huvudsakligen rört sig med två alternativ. Det ena, som omfattas av nyktterhetskommitténs majoritet och flertalet yttranden, går ut på att hålla det vanliga ölets alkoholhalt på samma låga nivå som nu, 2,8 viktprocent, samt att tillåta försäljning av starköl på upp till 4,5 viktprocent under samma förutsättningar som egentliga rusdrycker. Det andra alternativet, som förordas av bl. a. kontrollstyrelsen, innebär fortsatt starkölsförbud men höjning av det vanliga ölets alkoholhalt till förkrigsnivå eller däröver, 3,2–3,6 viktprocent.

Endast dessa båda alternativ synes kunna komma i fråga. Jag kan icke godtaga det i vissa yttranden framförda förslaget att både återinföra starköl och höja halten i det vanliga ölet.

Till förmån för det av kontrollstyrelsen m. fl. förordade alternativet talar vissa skäl. Ett återinförande av starkölet innebär utan tvivel risker. Det 3,2-procentiga ölet synes däremot, såvitt Goldbergs undersökningar ger vid handen, vara relativt ofarligt. En för flertalet konsumenter normal kvantitet, en flaska, ger sålunda icke märkbar påverkan. Vid en förtäring mängd av två flaskor blir hos de flesta människor påverkan endast föga märkbar.

Mot detta alternativ talar att ett öl med den ifrågasatta halten icke på samma sätt som starkölet kan bli en konkurrent till spritdryckerna. För att ölet skall få någon nämnvärd betydelse ur denna synpunkt borde halten i enlighet med kontrollstyrelsens förslag höjas utöver förkrigsnivån till

¹ Prop. 1954:151 s. 489 f.

3,4 eller 3,6 procent. Att hålla det vanliga ölets alkoholhalt så hög torde emellertid innebära åtskilliga olägenheter och nödvändiggöra en förhållandevis restriktiv försäljningslagstiftning.

Kommittémajoritetens förslag innebär att det vanliga ölet hålles vid en nivå som kan anses relativt betryggande ur nykterhetssynpunkt. Icke minst med hänsyn till de höga kraven på nykterhet i nutidens arbetsliv torde det vara värdefullt att det öl som användes till måltidsdryck hålles vid sådan nivå. En annan fördel är att försäljningslagstiftningen kan undergå en välbehövlig förändring.

Starkölet torde, såsom förut antytts, ha helt andra möjligheter än förkrigspilsnern att konkurrera med spritdryckerna. Oaktat ett återinförande av starkölet kan vara förenat med vissa risker, synes därför kommittémajoritetens förslag vara att föredraga framför ett starkare vanligt öl och fortsatt starkölsförbud. Man torde f. ö. näppeligen behöva befara att ett återinförande av starkölet skulle betyda en återgång till äldre tiders förhållanden. Den allmänna hyfsningen av alkoholvanorna torde inverka även här. De med starkölet förbundna riskerna synes i allt väsentligt kunna motverkas genom en försiktigt utformad försäljningslagstiftning. Såsom i det följande skall närmare utvecklas, har jag i detta avseende funnit skäl att gå längre än kommittén.

Jag vill alltså förorda att alkoholhalten i vanligt öl liksom nu maximeras till 2,8 viktprocent samt att starköl med en alkoholhalt av högst 4,5 viktprocent skall få tillhandahållas.

Departementschefens förslag till försäljningslagstiftning för starkölet var restriktivare än kommitténs: Starkölet jämfördes i fråga om utskänkningen helt med spritdryckerna.

2.2.5 1954 års lagstiftning

1954 års ölförsäljningsförordning präglades i förhållande till den tidigare ordningen av en liberalare och mindre detaljerad reglering. Ett väsentligt skäl för att en sådan förändring ansågs kunna äga rum var att alkoholhalten i det öl, vars försäljning reglerades i förordningen, var förhållandevis låg: den skulle överstiga 1,8 men inte 2,8 viktprocent. Försäljningen av starköl — vartill alltså

räknades maltdryck med en alkoholhalt överstigande 2,8 viktprocent — reglerades däremot i rusdrycksförsäljningsförordningen. För utminuteringsen av starköl gällde i huvudsak samma allmänna föreskrifter som för rusdrycker. Utskänkning kunde äga rum på alla restauranger med spriträttigheter utan särskilt medgivande. Restauranger med enbart vinrättigheter kunde erhålla rätt att utskänka starköl endast när särskilda skäl förelåg. Övriga utskänkingsställen var helt uteslutna från möjlighet till starkölsutskänkning.

2.2.6 1956 års rusdrycksförsäljningsutredning

Enligt sina direktiv hade utredningen bl. a. att rikta sin uppmärksamhet på utminuteringsen och utskänkningen av starköl och att överväga lättnader i fråga om denna dryck. Utredningen uttalade härom.¹

Sådana lättnader är att se som ett led i statsmakternas strävanden att försöka uppnå en förskjutning inom konsumtionen från spritdrycker till svagare drycker. Dessa strävanden är enligt vår mening naturliga. Man måste räkna med att befolkningens stora flertal är alkoholkonsumenter. Konsumtionen i vårt land har sedan länge främst varit inriktad på spritdrycker — en tendens som snarast förstärktes efter den 1 oktober 1955. I detta läge synes åtskilligt vara att vinna, om man kan mildra dryckessederna genom att i större utsträckning inrikta konsumtionen på svagare drycker. När det gäller att konkurrera med den dominerande spritdrycken, brännvinet, torde maltdryckerna, såsom påpekats i särskilda utskottets utlåtande till 1954 års riksdag, äga de största förutsättningsarna. Härvid synes främst starkölet kunna få betydelse. Vi får i detta sammanhang även erinra om att maltdryckerna, enligt vad numera är känt, i förhållande till alkoholhalten har en mindre stark berusningseffekt än spritdryckerna.

Förbrukningen av starköl håller sig för närvarande på en oväntat låg nivå. Denna dryck har alltså inte spelat den roll som man

¹ Ändrade riktlinjer för rusdrycksförsäljningen. Stencilerat betänkande avgivet den 7 januari 1957, s. 67.

räknade med i samband med 1954 års nykterhetsreform.

Att efterfrågan på starköl kommit att bli ringa torde bero på att priset på starköl är relativt högt och att antalet försäljningsställen — inom såväl utminuterung som utskänkning — är ganska begränsat. Vi har funnit oss böra föreslå tämligen långtgående åtgärder i båda dessa hänseenden.

Utredningens förslag innebar att starköls-skatten skulle differentieras så att tillverkning av en lättare typ starköl med en alkoholhalt på högst 3,6 viktprocent möjliggjordes. Utredningen ansåg att om sortimentet av maltdrycker kunde utökas på detta sätt, skulle detta innebära att maltdryckerna fick större möjligheter att konkurrera med spritdryckerna. Ett starköl med så pass hög alkoholhalt som 4,3—4,4 viktprocent kunde visserligen tjäna som sällskapsdryck, exempelvis som ersättning för grogg o. dyl. Ett sådant öl var dock enligt många mening onödigt fylligt och alkoholstarkt. En alkoholhalt på ca 3,5 viktprocent ansågs tillräcklig för att erhålla en verkligt god och ur teknisk synpunkt tillfredsställande malt-dryck.

Förslaget om införande av en särskild skattesats för starköl om högst 3,6 viktprocent ansågs inte böra föranleda ändrade försäljningsbestämmelser. Båda slagen av starköl skulle alltså hänföras till rusdrycker och få säljas endast genom systembolaget till allmänheten och restauratorerna.

2.2.7 Departementschefen vid 1957 års riksdag

I proposition 1957:143 uttalade departementschefen inledningsvis, att i de av 1954 års riksdag antagna principerna för nykterhetspolitiken ingick att försäljningslagstiftningen borde vara jämförelsevis fri och att de restriktioner som föreskrevs skulle vara klart motiverade. Han erinrade vidare om, att det var en genomgående strävan att försöka främja en övergång inom konsumtionen till svagare drycker samt att starkölet införts för att skapa ett alternativ till spritdryckerna,

särskilt brännvinet, men att starkölet därvid kommit att spela en långt mindre roll än väntat.

Enligt departementschefens mening borde man gå vidare på den inslagna vägen och genom lättnader i restriktionerna för svagare drycker åstadkomma en mer markerad skillnad mellan dessa drycker och spritdryckerna. Detta skulle kunna ske genom att på sätt rusdrycksförsäljningsutredningen föreslagit införa ett öl av lättare typ, innehållande en alkoholhalt av högst 3,6 viktprocent. Departementschefen delade utredningens uppfattning att man inte utan vidare borde jämställa det nya ölet med vanligt öl men ansåg att betänkligheterna mot en sådan ordning främst sammanhänge med de speciella problem som förelåg beträffande de s. k. ölkaféerna samt att vissa skäl talade emot att sälja ett starkare öl genom kringföring. Han fortsatte därefter:¹

Däremot föreligger det enligt min mening inte något avgörande hinder emot att tillåta försäljning av det ifrågasatta lättare starkölet i livsmedelsbutikerna. De talrika yrkanden om friare bestämmelser för detta öl som framförts vid remissbehandlingen tar också i allmänhet sikte på att möjliggöra sådan försäljning. Jag vill i sammanhanget erinra om att statsmakterna vid 1954 års reformbeslut i fråga om det vanliga ölet gjorde bestämda uttalanden till förmån för avhämtningsförsäljning i livsmedelsbutiker. Erfarenheterna ger icke vid handen att den därvid gjorda bedömningen skulle vara oriktig. Tvärtom har det visat sig, att denna försäljningsform, som tidigare endast förekommit inom mindre områden, kunnat införas över praktiskt taget hela landet utan att såvitt känt föranleda nämnvärda olägenheter.

Intages den ståndpunkten att det nya ölet skall få säljas i livsmedelsbutikerna, kan man självfallet ifrågasätta, om alkoholhalten bör sättas så högt som utredningen föreslagit. Enligt min uppfattning talar emellertid goda skäl för att i denna del godtaga utredningens ståndpunkt. Avsikten är inte att det nya ölet skall ersätta ölet av klass II. Företages de nyss antydda begränsningarna med avseende på utskänkning och kringföring torde så inte heller bli fallet. Meningen är i stället att tillföra marknaden en ny typ av maltdryck,

¹ Prop. 1957:143 s. 77.

motsvarande den i Danmark gängse, och på så sätt ge maltdryckerna bättre möjligheter att konkurrera med brännvinet. Om detta syfte skall kunna förverkligas, är det enligt min mening nödvändigt att den nya drycken blir av god kvalitet. Motsvarande danska ölsort innehåller 3,4 à 3,5 viktprocent. För att ölet skall kunna hålla denna styrka bör gränsen av tillverkningstekniska skäl sättas vid 3,6 viktprocent.

2.2.8 1957 års lagstiftning

Förslaget om införande av ett öl med en alkoholhalt av högst 3,6 viktprocent föll i riksdagen. 1957 tillkom dock vissa bestämmelser angående starkölsförsäljningen av inbebörd att kretsen av utskänkingsställen för starköl vidgades samt att måltidstvänget avskaffades.

2.2.9 1961 års ölförsäljningsförordning

År 1961 tillkom den nu gällande ölförsäljningsförordningen. I fråga om ölets alkoholhalt innebar denna lagstiftning ingen förändring i förhållande till vad som gällde dessförinnan. För en kort sammanfattning av förordningens bestämmelser må hänvisas till avsnitt 2.3 nedan.

2.2.10 1965 års beslut

I proposition 1965:94 erinrade departementschefen om att frågan om att genom en ytterligare differentiering på maltdrycksområdet främja övergången från spritdrycker till svagare drycker länge varit aktuell samt om

det 1957 framlagda förslaget att införa ett s.k. mellanöl. Han ansåg nu tiden vara mogen att ånyo taga upp denna fråga.

Förslaget, som godtogs av riksdagen, innebar att vid sidan av de gängse maltdryckerna skulle få förekomma ett öl med en högsta alkoholhalt, som låg mellan det dåvarande ölet (högst 2,8 viktprocent) och starkölet (högst 4,5 viktprocent). Mellanölet skulle få säljas i livsmedelsbutiker och i övrigt saluföras under samma villkor som öl. Möjlighet gavs att begränsa utskänkningstillstånd till att avse öl av dittillsvarande typ.

Bestämmelserna trädde i kraft den 1 oktober 1965.

2.3 Kortfattad redogörelse för gällande rätt

2.3.1 De olika maltdryckerna.

Beskattningen

Enligt ölförsäljningsförordningen förstås med öl maltdryck vars alkoholhalt överstiger 1,8 men icke 3,6 viktprocent. Maltdryck med högre alkoholhalt benämnes starköl. Överstiger alkoholhalten i ölet inte 2,8 viktprocent räknas det till typ A, i annat fall till typ B. De bestämmelser som reglerar försäljningen av öl är gemensamma för öl av typ A och B. För starköl utgår sedan februari 1970 maltdrycksskatt med 2 kronor per liter, medan denna skatt för öl av typ A är 60 öre per liter och för öl av typ B (mellanöl) 1 krona 30 öre per liter. För lagrat lättöl (maltdryck, vars alkoholhalt ej överstiger 1,8 viktprocent) utgör maltdrycks-

Tabell 1 Pris och skatt per cl alkohol 100 % för vissa drycker under andra kvartalet 1971.

Varuslag	Buteljstorlek cl	Alkoholhalt volymprocent	Utminuteringspris		Skatt ¹ kr/l	Pris per cl alkohol öre	Skatt ¹ per cl alkohol öre
			Kr/but	Kr/l			
Absolut rent Brännvin	75	40	37,25	49,67	37,91	124	95
Billigaste starkvin	75	ca 19	12,25	16,33	9,40	86	49
Billigaste lättvin	75	ca 11	4,75	6,33	2,86	58	26
Svenskt starköl	33	5,6 ²	1,52	4,61	2,00	82	36
Svenskt öl typ B	33	4,4 ²	1,20	3,36	1,30	83	30
Svenskt öl typ A	33	3,4 ²	0,82	2,48	0,60	73	18

¹ Exkl. mervärdesskatt, tull och utjämningskatt.

² Beräknade genomsnittsvärden. Observera att alkoholstyrkan i betänkandet i regel anges i viktprocent.

skatten 12 öre per liter. Färskt lättöl är fritt från sådan skatt.

Av intresse i förevarande sammanhang kan också vara hur pris och skatt för vissa typer av alkoholhaltiga drycker utformats. Detta framgår av *tabell 1*.

2.3.2 Regler om utminuterung av öl

I ölförsäljningsförordningen finns regler om försäljning i form av partihandel och detaljhandel. Detaljhandel sker genom utminuterung eller utskänkning.

Rätt att utminutera öl tillkommer den som erhållit tillstånd därtill och den som äger utminutera rusdrycker (sprit, vin, starköl). Tillstånd skall som regel meddelas matvaruhandlare och den som yrkesmässigt tillverkar öl, lättöl eller läskedrycker, samt, under vissa förutsättningar, genom kommunal medverkan inrättade allmännyttiga malt-drycksföretag. Något sådant företag finns inte numera. Det företag som har rätt att utminutera rusdrycker, systembolaget, säljer inte annat öl än starköl i sina butiker.

Tillstånd till utminuterung (att gälla tills vidare) meddelas av polismyndigheten i den ort där försäljningsstället är beläget.

2.3.3 Regler om utskänkning av öl

Rätt att utskänka öl tillkommer den som erhållit tillstånd till detta och den som har rätt att utskänka rusdrycker. Utan tillstånd får öl utskänkas i vissa fall (vid heminackordering, i kollektivhusmatsal och personalmatsal).

Tillstånd kan meddelas till årsutskänkning, dvs. utskänkning året runt eller årligen under viss tidsperiod, eller till tillfällig utskänkning. Årsutskänkningstillstånd meddelas av länsstyrelsen i det län där utskänningen skall bedrivas. Tillstånd till tillfällig utskänkning meddelas av polismyndigheten på orten. För trafikutskänkning, dvs. utskänkning på fartyg, tåg eller flygplan, gäller särskilda regler.

Över ansökan om tillstånd till årsutskänkning skall, utom då det gäller trafikutskänk-

ning, yttranden inhämtas från polismyndigheten och fullmäktige i den kommun där utskänningen är avsedd att bedrivas. Fullmäktige skall höra kommunens nykterhetsnämnd. Till årsutskänkning som avstyrkts av kommunens fullmäktige får tillstånd inte meddelas. Undantag härifrån stadgas dock då det från allmän synpunkt anses påkallat att årsutskänkning äger rum på hotell eller pensionat i en ort som är betydelsefull för turistväsendet (turistutskänkning). När det anses påkallat av särskilda förhållanden, kan närmare föreskrifter rörande utskänningens bedrivande meddelas i samband med utskänkningstillståndet.

2.3.4 Vissa särskilda bestämmelser om ölförsäljning

Gemensamt för utminuterung och utskänkning gäller att den som har befattning med försäljningen därvid skall verka för att nykterhet och ordning främjas.

Utöver vad nu sagts är bl. a. följande bestämmelser om försäljningen av öl av intresse.

Vid all detaljhandel skall alkoholfria drycker finnas att tillgå i tillfredsställande urval och omfattning. Matvaruhandlare får bedriva försäljning av öl endast i anslutning till matvaruförsäljningen. Öl får inte säljas till den som är synbart berörd av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel. Inte heller får öl utlämnas, då det finns särskild anledning att misstänka att ölet är avsett att användas i berusningssyfte eller till olovlig försäljning. Öl får ej utskänkas till den som kan antas inte ha fyllt 16 år. Någon sådan gräns finns inte i fråga om utminuterungen.

När det gäller de tider då öl får utminuteras gäller affärstidslagets bestämmelser. Öl får alltså utminuteras på tider då yrkesmässigt detaljhandel får bedrivas. Enligt affärstidslagen är vanlig affärstid vardagar mellan klockan 8 och 20. Om det med hänsyn till allmänhetens intresse är påkallat för särskilt fall, kan kommunalt organ medge affärstid utöver den vanliga. I så fall har ansetts att öl får säljas under samma tid.

Utskänkning av öl får inte börja före klockan 7. Den skall ha avslutats senast klockan 22 om inte tillståndsmyndigheten föreskrivit tidigare eller medgivit senare tidpunkt eller om inte senare tidpunkt är tillåten på grund av att sådan tidpunkt gäller för utskänkning av rusdrycker.

Beträffande tillsynen åligger det länsstyrelse, polismyndighet och kommunal nykterhetsnämnd att övervaka att bestämmelserna enligt ölförsäljningsförordningen och de föreskrifter som meddelats med stöd av förordningen iakttas. Kontrollstyrelsen — från årsskiftet 1970/71 riksskatteverket — utövar tillsyn över tillämpningen av förordningen och utfärdar erforderliga föreskrifter och anvisningar. Tillstånd till utminutering kan återkallas vid missbruk eller missförhållanden eller då förutsättningarna för rätt att utminutera öl ej längre föreligger. Då det anses erforderligt för ordningens upprätthållande, kan länsstyrelsen eller polismyndigheten för visst tillfälle förbjuda utminutering och utskänkning av öl eller föreskriva inskränkningar i dessa avseenden.

Det ankommer på riksskatteverket att följa den allmänna utvecklingen inom ölhanteringen.

2.4 Konsumtionsutvecklingen

2.4.1 Konsumtionsutvecklingen för malt-drycker

Mellanölet fick saluföras från och med den 1 oktober 1965. Försäljningen av mellanölet fick omedelbart stor omfattning. År 1966 såldes i runt tal 159 miljoner liter mellanöl och 1969 var motsvarande siffra 311 miljoner liter. En viss stagnation i uppgången kan noteras för 1970, då 314 miljoner liter mellanöl såldes. Försäljningsutvecklingen för samtliga maldrycker utom lättöl redovisas i *tabell 2*.

Mellanölsförsäljningen orsakade en kraftig nedgång i konsumtionen av öl av typ A. År 1964 såldes 228 miljoner liter sådant öl mot 72 miljoner liter 1970. Antalet tillstånd till utminutering av öl har enligt

Tabell 2 Konsumtionen av öl och starköl i liter per invånare över 15 år.

År	Starköl	Öl II B	Öl II A	Totalt
1960	1,67	—	34,0	35,7
1961	1,83	—	34,6	36,4
1962	2,04	—	33,6	35,6
1963	3,35	—	36,5	39,9
1964	3,15	—	37,8	41,0
1965	3,31	6,7 ¹	33,2	43,2
1966	2,49	25,9	19,3	47,7
1967	3,47 ²	31,5	16,4	51,3
1968	5,92 ²	38,7	14,3	58,9
1969	5,26	49,5	12,2	67,0
1970	4,83	49,6	11,3	65,7

¹ Enbart 4:e kvartalet.

² Under tiden 1/11 1967–14/7 1968 pågick försöksverksamhet med fri försäljning av starköl i två län.

riksskatteverkets statistik minskat betydligt under perioden 1963–1970, från 24 742 till 17 415, varav 16 788 tillstånd till matvaruhandlare. Detta förklaras av den pågående strukturrationaliseringen inom handeln.³ Antalet försäljningsställen med tillstånd till årsutskänkning av öl har däremot kraftigt ökat under samma period, från 2 986 till 5 180. Härtill skall läggas antalet försäljningsställen med tillstånd till årsutskänkning av rusdrycker, varmed följer rätt att också utskänka öl. Under perioden 1963–1970 har sådana tillstånd ökat från 1 764 till 2 153.

Självfallet har utvecklingen fått märkbara återverkningar även på totalkonsumtionen för riket, räknat i liter alkohol 100 % per invånare över 15 år. Denna konsumtion var år 1964 5,43 liter och 1970 7,23 liter. Mellanölskonsumtionen 1970 utgjorde räknat i samma mått 2,23 liter. Ökningen av totalkonsumtionen är huvudsakligen att hänföra till mellanölet, se *tabell 3*.

2.4.2 Konsumtionsutvecklingen för drycker med högre alkoholhalt

Av intresse i detta sammanhang är också, om införandet av mellanölet medfört några

³ Enligt uppgift från Handelns utredningsinstitut fanns vid årsskiftet 1970/71 13 040 dagligvarubutiker. Sannolikt avregistreras inte meddelade ölförsäljningstillstånd (vilka gäller tills vidare) i samma takt som butikerna läggs ned.

Tabell 3 Konsumtionen i liter alkohol 100 % per invånare över 15 år.

År	Sprit- drycker	Vin	Stark- öl	Öl II B	Öl II A	S:a
1960	3,00	0,61	0,09	—	1,12	4,82
1961	3,16	0,66	0,10	—	1,14	5,06
1962	3,23	0,69	0,11	—	1,11	5,14
1963	3,01	0,69	0,18	—	1,20	5,08
1964	3,29	0,73	0,17	—	1,24	5,43
1965	3,41	0,75	0,18	0,30 ¹	1,09	5,73
1966	3,37	0,78	0,14	1,14	0,64	6,07
1967	3,40	0,85	0,18	1,39	0,54	6,36
1968	3,23	0,89	0,31	1,70	0,47	6,60
1969	3,26	0,95	0,28	2,18	0,40	7,07
1970	3,34	1,05	0,27 ²	2,18	0,39 ²	7,23

¹ Endast 4:e kvartalet.

² 1970 framkom att starköl och öl typ A höll något högre alkoholhalt än man tidigare räknat med. Hänsyn har tagits härtill.

verkningar när det gäller konsumenternas val av starkare alkoholdrycker. Härvid kan noteras, att försäljningen av starköl minskade med ca 25 procent året efter beslutet om mellanölet. Denna nedgång var emellertid blott tillfällig. År 1969 såldes dubbelt så mycket starköl som 1966 och tre gånger så mycket som 1960. Detta kan dock ha samband med den fria starkölsförsäljningen i Göteborgs och Bohus län samt i Värmlands län. Beträffande sprit och vin går det inte att konstatera några nämnvärda förändringar i den tendens som försäljningsstatistiken visar för dessa drycker, om man jämför åren närmast före och efter 1965: spritkonsumtionen har under åren 1962–1970 varit förhållandevis konstant, medan vinkonsumtionen under samma period oavbrutet ökat. Beträffande spritdryckerna må erinras om att prishöjningar skett 1963, 1966 och 1968 (samt 1970).

2.4.3 Konsumtionsutvecklingen i Sverige jämförd med andra länder

Frågan huruvida alkoholkonsumtionens utveckling i Sverige under senare år skiljer sig från andra jämförbara länders är också av intresse i diskussionen huruvida mellanölets införande haft någon inverkan på spritkonsumtionen. Det skulle nämligen kunna göras gällande att om spritkonsumtionen i

andra länder ökat efter 1965, skulle en liknande utveckling ha varit att vänta även i Sverige. En utebliven konsumtionsökning skulle alltså kunna tolkas som en effekt av mellanölets införande.

I *diagram 1–3* presenteras sprit-, vin- och ölkonsumtionens utveckling — kurvorna visar förändringar i konsumtionen, ej dennas storlek — i Sverige jämförd med genomsnittet för 16 andra länder under åren 1950–1969. Kurvorna grundar sig på ovägda medeltal (vilket innebär att förändringar i konsumtionen i t. ex. Luxemburg och U.S.A. väger lika). Med hänsyn härtill och till andra felkällor bör diagrammen tolkas med försiktighet. Det kan emellertid noteras att kurvorna för ölkonsumtion å ena och spritkonsumtion å andra sidan företer en snarlik utveckling, med undantag för att kurvan för ölkonsumtionen i Sverige stiger kraftigt under perioden 1965–1969, medan kurvan för spritkonsumtion under samma tid ligger kvar omkring bastalet 100. Tar man 1950 som basår är det emellertid att märka att ökningen av öl- och spritförtäringen i Sverige inte varit lika stor som genomsnittet för jämförelseländerna, vilket är särskilt markant när det gäller spritdryckerna. En annan utveckling kan konstateras för vinet, se *diagram 2*.

I *diagram 4–6* jämföres på motsvarande sätt den faktiska konsumtionen av de olika dryckessorterna.

Diagram 1 Spritkonsumtionen, i liter 100 % per invånare, i Sverige jämförd med genomsnittet för 16 andra länder, 1950–1969. Index 1950 = 100

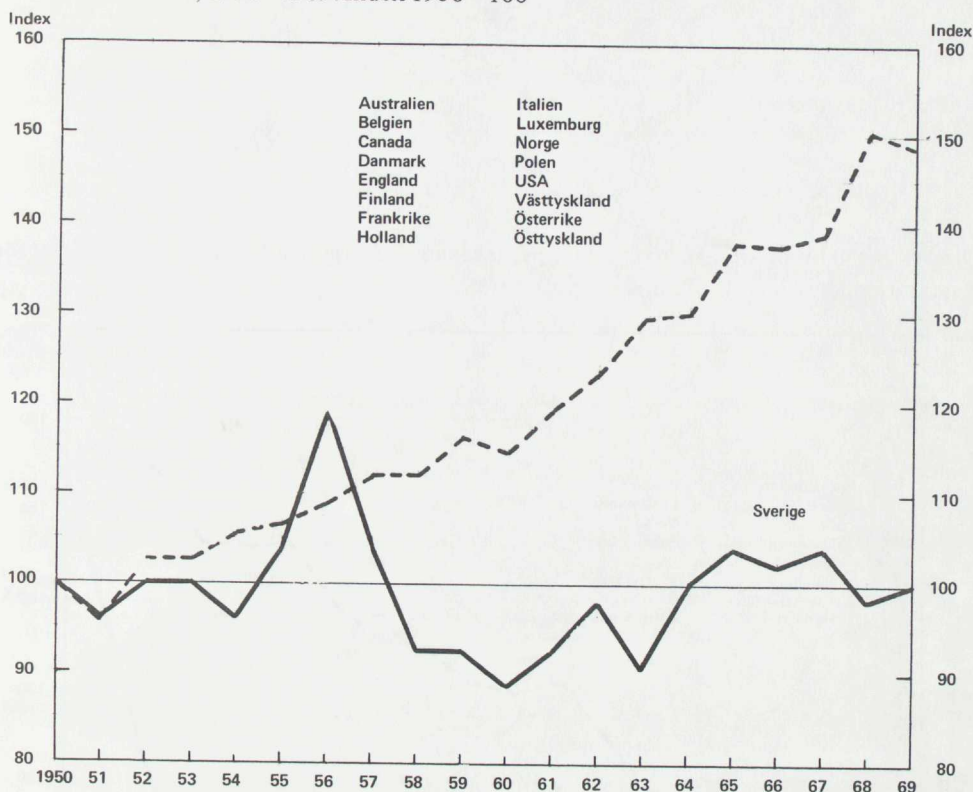

Diagram 2 Vinkonsumtionen, i volymliter per invånare, i Sverige jämförd med genomsnittet för 16 andra länder, 1950–1969. Index 1950 = 100

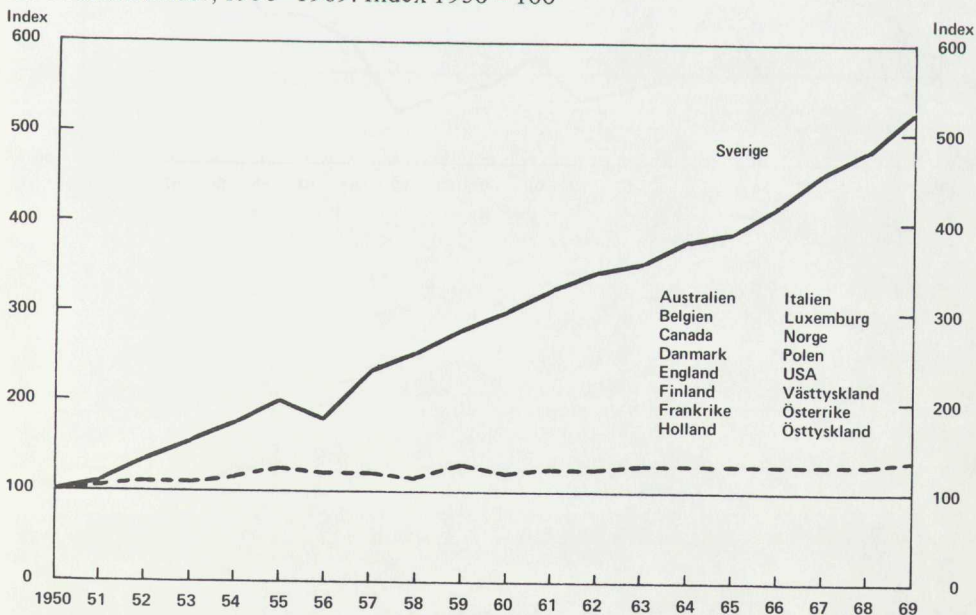

Diagram 3 Ölkonsumtionen, i volymliter per invånare, i Sverige jämförd med genomsnittet för 16 andra länder, 1950–1969, Index 1950 = 100

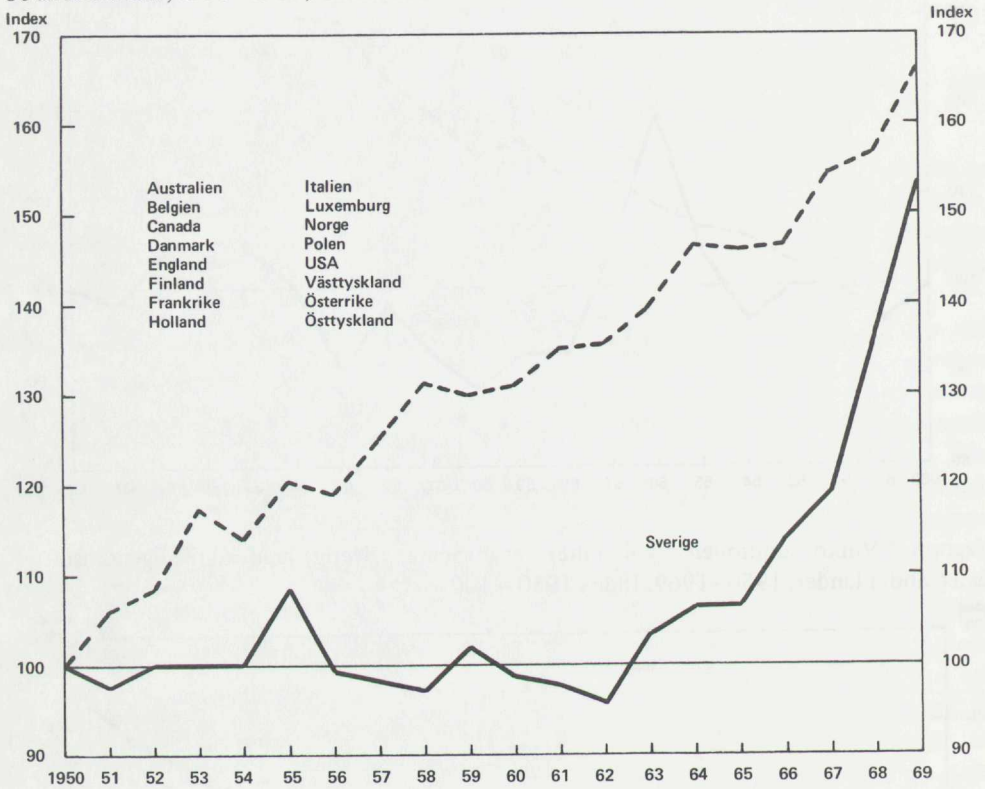

Diagram 4 Spritkonsumtionen, i liter 100 % per invånare, i Sverige jämförd med genomsnittet för 16 andra länder, 1950–1969.

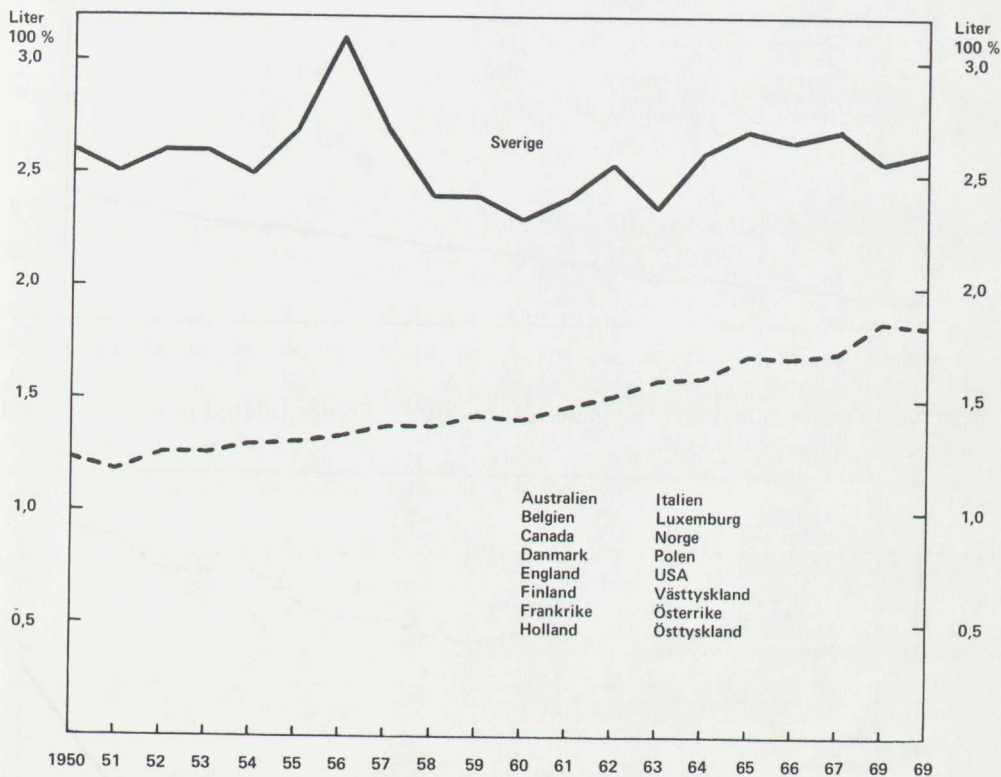

Diagram 5 Vinkonsumtionen, i volymliter per invånare, i Sverige jämförd med genomsnittet för 16 andra länder, 1950–1969

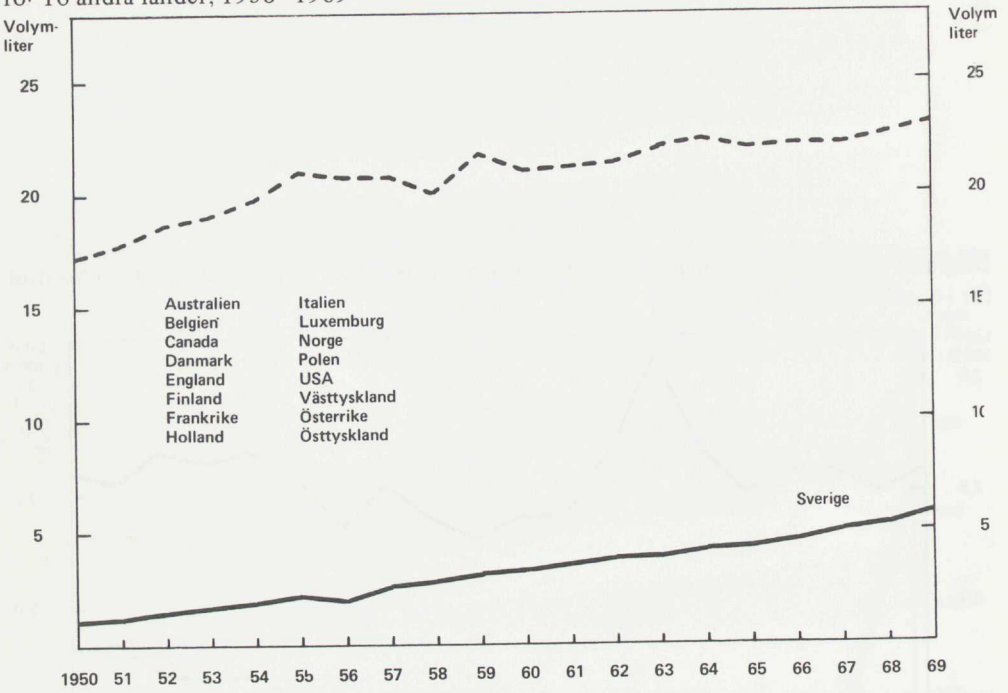
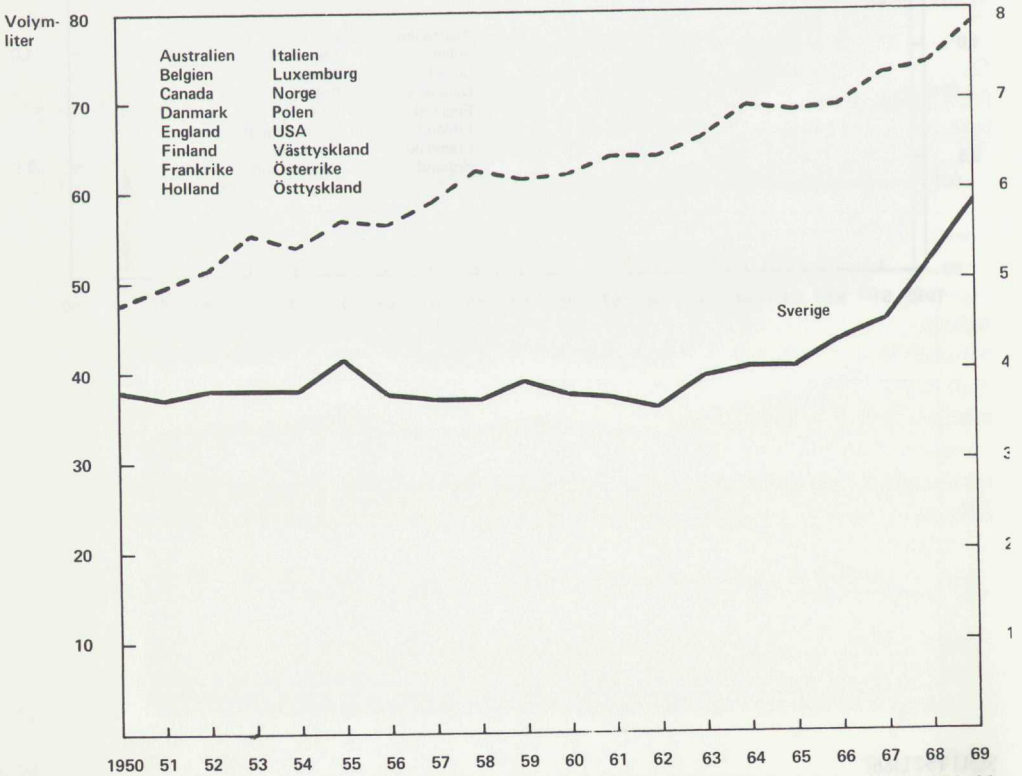

Diagram 6 Ölkonsumtionen, i volymliter per invånare, i Sverige jämförd med genomsnittet för 16 andra länder, 1950–1969

Vad angår den inledningsvis ställda frågan ger materialet inte underlag för några säkra slutsatser. Det må emellertid framhållas att spritkonsumtionen i Sverige sedan slutet av 1950-talet legat på en förhållandevis konstant nivå och att alltså en skillnad mellan den svenska och den internationella utvecklingen kan konstateras långt före 1965. Ökningen av ölkonsumtionen efter 1965 motsvaras inte av någon förändring i fråga om konsumtionen av sprit eller vin.

2.5 Den officiella statistiken över alkoholmissbruk

2.5.1 Antalet alkoholmissbrukare enligt kontrollstyrelsens straffregister

Vart tredje år har vid kontrollstyrelsen genomförts en stickprovsundersökning beträffande personer, som under en treårsperiod antecknats i styrelsens register över förseelser och brott begångna under alkoholpåverkan eller för att de blivit föremål för nykterhetsvårdande åtgärd. De två senaste undersökningarna avser tiden 1.7. 1961–30.6. 1964 och 1.7. 1964–30.6. 1967. På grundval av de vid stickproven erhållna resultaten har styrelsen beräknat värden för hela populationen.

Antalet personer som antecknats i kontrollstyrelsens straffregister under perioden 1.7.1964–30.6.1967 har beräknats till 135 360 mot 134 412 för treårsperioden dessförinnan. Medianåldern var under förstnämnda period 33 år mot 35 år under perioden 1.7.1961–30.6.1964. Nedgången i ålder beror på en ökad andel antecknade bland dem som var 20–27 år och en minskad andel i åldersgruppen 43–52 år. Andelen 16–19-åringar var under den senare perioden 7 % mot 8 % under den närmast föregående treårsperioden.

Antalet personer som var antecknade för s. k. enkelt fylleri (inklusive förargelseväckande beteende och våldsamt motstånd) uppgick 1961/64 till 96 824 och 1964/67 till 95 070. Även antalet personer antecknade för fylleri i kombination med brott

hade sjunkit, från 15 024 till 9 510. Där- emot hade antalet personer som gjort sig skyldiga till trafiknykterhetsbrott ökat från 25 440 till 30 810.

2.5.2 Fylleribrottens utveckling

Antalet omhändertaganden för fylleri, räknat per 1 000 invånare över 15 år steg under perioden 1963–1967 från 17,1 till 20,2 men har därefter sjunkit till 17,9 (1968), 17,4 (1969) och 16,4 (1970). Bland ungdomar i åldern 15–20 år är motsvarande siffror 14,6 (1963), 18,9 (1967), 17,1 (1968) och 17,9 (1969). Samma siffra för 15–19-åringar var 1970 14,1. Det totala antalet omhändertaganden för fylleri bland ungdomar i åldern 15–20 år var 12 159 under 1968, 12 403 under 1969 och 9 265 (15–19 år) under 1970. Antalet fyllerifall bland ungdom under 15 år var resp. 234, 254 och 288. Se vidare *tabell 4*.

Tabell 4 Antal omhändertaganden för fylleri per 1 000 invånare.

År	Antal omhändertaganden för fylleri per 1 000 inv.		
	över 15 år	ungdomar 15–20 år	ungdomar 15–17 år
1963	17,1	14,6	8,8
1964	18,6	15,8	9,9
1965	19,5	18,8	11,2
1966	19,3	18,4	11,4
1967	20,2	18,9	12,5
1968	17,9	17,1	11,5
1969	17,4	17,9	11,4
1970	16,4	14,1 ¹	10,9

¹ 15–19 år.

2.5.3 Trafiknykterhetsbrottens utveckling

Med trafiknykterhetsbrott avses här såväl rattfylleri som det lindrigare brottet rattonykterhet. Den tillförlitligaste metoden som är praktiskt möjlig för att erhålla ett mått på denna brottslighets utveckling synes vara att ställa antalet brott – eller möjligen antalet till statens rättskemiska laboratorium insända blodprov – i relation till antalet mo-

torfordon (inklusive mopeder).¹ Utvecklingen efter år 1963 är inte entydig, se *tabell 5*. När det gäller 1967 års siffror bör anmärkas att många personer avstod från att köra motorfordon den närmaste tiden efter omläggningen till högertrafik detta år. Detta tyder på att den relativa brottslighetens omfattning var något högre detta år än vad som framgår av de redovisade siffrorna. Å andra sidan kan en skärpt övervakning under denna tid ha bidragit till en ökad upptäcktsfrekvens.

Kommittén för lagstiftningen angående trafiknykterhetsbrott har på grundval av statistiska centralbyråns officiella statistik gjort vissa beräkningar om utvecklingen bland ungdomen av sådana trafiknykterhetsbrott som har föranlett strängare påföljd än enbart böter, dvs. i huvudsak rattfylleri med bil.² Enligt dessa beräkningar har rattfylleribrotten med bil ökat stadigt bland de unga, såväl i absoluta tal som i förhållande till de äldre, se *tabell 6*. När det gäller utvecklingen av den totala trafiknykterhetsbrottsligheten bland de unga, vari ingår även rattonykterhet med bil, har en bedömning kunnat göras för åren 1960, 1962, 1968 och 1969, se *tabell 7*. Denna statistik avser samtliga misstänkta fall av trafiknykterhetsbrott med bil som har föranlett blodprovsundersökning, dvs. inte bara rattfylleri- och rattonykterhetsfall utan också fall som har befunnits ligga under 0,5 ‰ och därför inte utgjort brott. Någon beräkning av hur stor andel sistnämnda fall utgjorde har inte låtit sig göra för åren 1960 och 1962. Åren 1968 och 1969 var

Tabell 5 Den relativa utvecklingen av trafiknykterhetsbrotten.

År	Antal blodprov per 1 000-tal motorfordon	Antal brott per 1 000-tal motorfordon
1963	5,045	4,289
1964	5,800	4,940
1965	6,199	5,315
1966	6,185	5,166
1967	6,436	5,216
1968	6,077	
1969	6,442	

Tabell 6 Trafiknykterhetsbrott (huvudbrott), som har föranlett strängare påföljd än enbart böter, dvs. i huvudsak rattfylleri med bil, i åldersgruppen 15–20 år³ dels i absoluta tal och dels i procent av samtliga dömda varje år.

År	Antal ⁴	Procent	Åldersgruppens procentandel av hela befolkningen
1963	229	6,5	10,7
1964	282	7,0	
1965	306	8,0	
1966	340	8,1	
1967	377	8,5	
1968	407	9,0	9,3

³ Det bör här anmärkas att antalet fall i åldern 15–17 år är så få att de inte nämnvärt påverkar de i tabellen angivna siffrorna.

⁴ Inkl. åttelseftergifter för underåriga. Dessa åttelseftergifter är synnerligen fåtaliga.

den så stor som 31 resp. 28 %, siffror som var betydligt högre än för andelen straffria fall i alla ålderskategorier (1960 15 %, 1962 14 %, 1968 16 % och 1969 17 %). I anslutning till *tabell 7* må vidare anmärkas, att 20-åringarna inte ingår i talen för åren 1960 och 1962, till skillnad från åren 1968 och 1969. Ökningen i brottstalen från åren 1960 och 1962 till åren 1968 och 1969 är därför i själva verket mindre än vad de redovisade siffrorna anger.

Tabell 7 Misstänkta fall av trafiknykterhetsbrott med bil i åldersgruppen 15–20 år dels i absoluta tal och dels i procent av samtliga misstänkta varje år.

År	Antal	Procent
1960	899 ⁵	9,5
1962	1 194 ⁵	12,1 ⁵
1968	cirka 2 125	15
1969	cirka 2 500	17

⁵ I dessa tal ingår inte 20-åringarna.

¹ Tabellmaterial och andra uppgifter i det följande är hämtade från betänkandet "Trafiknykterhetsbrott. Förslag 1970" (SOU 1970:61).

² Se SOU 1970:61 s. 52 f.

Tabell 8 Misstänkta fall av trafiknykterhetsbrott med moped i åldersgruppen 15–17 år dels i absoluta tal och dels i procent av samtliga misstänkta varje år.

År	Antal	Procent
1960	240	6,5
1962	284	9,1
1968	cirka 1 350	38
1969	cirka 1 400	40

Vad angår antalet trafiknykterhetsbrott med moped finns för åren 1960, 1962, 1968 och 1969 uppgifter om antalet misstänkta fall som föranlett blodprovsundersökning, se *tabell 8*. Siffrorna för 1968 och 1969 bygger dock på stickprov.

I anslutning till denna tabell anför kommittén.¹

Vid tolkningen av dessa siffror uppkommer frågan hur stor andel som belöper på fallen under 0,5 o/oo, dvs. de fall som har befunnits inte utgöra brott och som därför bör dras av för att man skall få en rättvisare bild av antalet brott. Härvidlag kan nämnas att när det gäller samtliga åldersgrupper tillhoppa, andelen fall under 0,5 o/oo utgjorde år 1960 8 %, år 1962 9 %, år 1968 15 % och år 1969 18 %, således en ökning under dessa år. Möjligt är att denna ökning helt eller till huvudsaklig del är att hänföra till de yngsta mopedförarna. Ser man enbart till åldersgruppen 15–17 år föreligger visserligen inte för åren 1960 och 1962 några uppgifter om andelen fall under 0,5 o/oo, men år 1968 var andelen sådana fall 26 % och år 1969 32 %. Det är sålunda i denna åldersgrupp sannolikt fråga om en betydande ökning av andelen straffria fall i förhållande till åren 1960 och 1962.

2.6 Utvecklingen i Finland

2.6.1 Mellanölets införande

Den 1 januari 1969 trädde väsentliga förändringar i den finska alkohollagstiftningen i kraft. Till de centrala reformerna hörde att utminuterung av mellanöl (maltdryck innehållande mer än 2,25 men mindre än 3,7 viktprocent alkohol) under förutsättning av alkoholbolagets medgivande och vederbö-

rande kommuns samtycke blev tillåtet i livsmedelsbutiker samt att utskänkning av mellanöl under samma förutsättningar fick bedrivas i samband med "förplägnadsrörelse" och i vissa andra fall. Den åldersgräns som tidigare gällt för köpare av alkoholdrycker (21 år) sänktes så, att öl och vin efter reformens ikraftträdande fick säljas till dem som fyllt 18 år.

Det är i förevarande sammanhang av intresse hur man från finskt håll bedömer verkningarna av beslutet. Följande uppgifter är – när ej annat anges – hämtade ur OY Alko AB:s förvaltningsråds berättelse över alkoholförhållandenas utveckling år 1969.

Konsumtionsutvecklingen

Ett resultat av den nya lagstiftningen blev en kraftig ökning av alkoholkonsumtionen; räknat i alkohol 100 % steg förbrukningen per invånare från 2,88 liter till 4,21 liter. Denna stegring härrörde i huvudsak från maltdryckerna, beträffande vilka konsumtionen i nyss angivna mått 1968 var 0,94 och 1969 2,11 liter, alltså en ökning med drygt 124 procent.

Tillståndsgivningen

Vid beviljandet av tillstånd till utminuterung av mellanöl har alkoholbolaget ansett sig böra bifalla ansökan om det inte under utredningen (yttrande inhämtas bl. a. från polisen) framkommer något som tyder på att sökanden är olämplig. Butikslokalerna måste vidare uppfylla de i hälsovårdslagen och hälsovårdsförordningen uppställda kraven.

När det gäller utskänkningstillstånden har särskilt de svagast skötta kafé- och matserveringsrörelserna ansetts vara i så hög grad utsatta för störningar, att tillstånd ej beviljats.

Under år 1969 tillämpade alkoholbolaget närmast följande principer vid beviljandet av tillstånd att utskänka mellanöl:

- 1) man har krävt att vederbörande innehar näringstillstånd,

¹ SOU 1970:61 s. 54.

- 2) i allmänhet har ett krav likaså varit, att mat kunnat erhållas i företaget,
- 3) tillstånd har ej beviljats de företag, som varit svagast skötta och där ordningen varit svårast att upprätthålla,
- 4) företag, vilkas kunder i betydande utsträckning bestått av barn och skolelever, har i allmänhet ej erhållit utskänkningstillstånd,
- 5) företag i samband med servicestation har kunnat erhålla tillstånd endast om rörelsen haft avsevärd betydelse som matställe.

Slutligen må anmärkas att Alko ej tillåtit att man vid utskänkingsställena säljer mellanöl till avhämtning.

Enligt bolagets bedömning har dessa inskränkningar vid beviljandet av utskänkningstillstånd i praktiken visat sig vara ändamålsenliga. Vid 1969 års utgång bedrevs utskänkning av mellanöl i alla städer och köpingar. Av landskommunerna saknade 74 eller 16,7 % utskänkingsställe för mellanöl. För utskänkning erforderligt samtycke hade lämnats av 487 kommuner, och det saknades i 34 kommuner. Omkring 20 % av kafé- och restaurangerna saknade i slutet av år 1969 tillstånd att utskänka mellanöl på grund av att samtycke från kommunens fullmäktige saknades och i synnerhet till följd av den återhållsamma linje, som iakttagits vid beviljandet av utskänkningstillstånd.

Övervakningen av utminuterings- och utskänkningen av mellanöl

Alkoholbolagets förvaltningsråd gör här följande uttalande.¹

Förändringen av handeln med mellanöl innebär, att över 100 000 arbetstagare, anställda på utminuterings- och utskänkingsställen, tillfördes kretsen av dem som verkställer en central del av den nya alkohollagstiftningen, lagen om mellanöl. I syfte att undvika missförhållanden måste därför särskild uppmärksamhet ägnas informationen för de nya företagarna och deras anställda. Jämte Alko har företagarnas organisationer och centralaffärer dragit försorg härom. Det kan generellt konstateras, att svårigheterna

vid handeln med mellanöl har visat sig vara mindre än väntat. Enligt såväl kontrollmyndigheternas som Alkos iakttagelser har speciellt inom minutförsäljningen funnits mycket litet att anmärka. T. ex. iakttagandet av åldersgränsen 18 år har ej medfört nämnvärda svårigheter. På grund av överträdelser och missförhållanden har Alko under år 1969 helt indragit ett utminuteringsstillstånd och i fem fall avbrutit försäljningen för viss tid. Därjämte har man nödgats tilldela varningar och anmärkningar. Vid utskänkningen av mellanöl uppträdde — såsom väntat — mera störningar än vid utminuterings- och utskänkningen. Verkligt allvarliga allmänna missförhållanden har likväl ej yppat sig. Då utskänkingsställena för mellanöl inleddes servering av mellanöl var de flesta rörelseidkarna och deras personal ovana vid ölsutskänkning. Den övervakning, som Alko i likhet med polisen bedrev, var därför i början huvudsakligen av rådgivande och vägledande karaktär. Endast då uppsåtliga och allvarliga överträdelser konstaterades tillgreps strängare åtgärder. Redan under senare delen av året ansågs dock initialskedet vara förbi och greppet skärptes. Under året indrogs rättigheterna att utskänka mellanöl definitivt för åtta företagare och på viss tid för 34. I tretton fall utgjorde utskänkning till person under 18 år åtminstone partiell orsak. Även vid utskänkningen av mellanöl synes bristen på yrkeskunnig personal vara det centrala problemet. Då man för närvarande icke är i stånd att tillgodose behovet att utbilda ens de egentliga utskänkingsrestaurangernas personal, vore det önskvärt, att utöver den av företagarna meddelade utbildningen t. ex. de lokala delegationerna för nykterhets- och alkoholförhållanden skulle anordna kurser för personalen i de kaféer, som utskänker mellanöl.

Den finska riksdagens bedömning

Alko AB:s förvaltningsråds berättelse för verksamheten 1969 överlämnades den 27 augusti 1970 till den finska riksdagen, som med anledning härav beslöt att godkänna ett av ekonomiutskottet avgivet betänkande. I detta uttalande i mellanölsfrågan följande.

I berättelsen konstateras, att det vid utskänkningen av mellanöl — såsom väntat — uppträdde mera störningar än vid utminuterings- och utskänkningen.

¹ OY Alko AB:s förvaltningsråds berättelse över alkoholförhållandenas utveckling år 1969, s. 20 f.

ringen. Verkligt allvarliga allmänna missförhållanden har likväl ej yppat sig. Också enligt en utredning som utskottet erhållit har en betydande del av förplägnadsrörelserna till följd av mellanölsserveringen förlorat i snygghet och trevnad. Ordningsstörningar har likaså förekommit i kaféerna mera än tidigare. Emedan såväl Alko som polisen enligt berättelsen likväl under senare hälften av berättelseåret sedan initialskedet var förbi skärpt greppet ifråga om övervakningsåtgärderna, anser utskottet det inte i detta skede vara skäl att för berättelseårets vidkommande desto mera befatta sig med saken. Alkos förvaltningsråds beslut om att man icke på utskänkingsställen för mellanöl fått sälja mellanöl för att bortföras, är likaledes enligt utskottets åsikt en ändamålsenlig åtgärd som träffar det rätta. Utskottet förutsätter att man vid utskänkningen av mellanöl allttjämt håller sig till den stränga övervakningens linje och att man vid behov vidtar t. o. m. radikala åtgärder, närmast indragning av tillstånd, såvida störningar i framtiden förekommer, samt att man vid övervakningen av utskänkningen fäster särskild uppmärksamhet vid att åldersgränsbestämmelserna i lagen om mellanöl följes.¹

2.7 Ölets verkningar på fysiska och psykiska funktioner

2.7.1 Inledning

I förevarande avsnitt skall ej behandlas de verkningar som alkohol – i öl såväl som i andra drycker – har på olika funktioner hos människan. Här skall blott nämnas vissa undersökningar som utförts i syfte att utröna huruvida maltdryckerna i sina effekter skiljer sig från andra alkoholhaltiga drycker. Under senare år har alkoholpolitiken präglats av en markerad strävan att åstadkomma en övergång från spritdrycker till svagare drycker. När det gäller att få till stånd en övergång till maltdrycker kan skälen härför anges i följande punkter.

a) Alkohol i öl har inte lika stark påverkans effekt (fysiologiskt och psykologiskt) som samma mängd alkohol i spritdrycker.

b) Det tar längre tid att utveckla ett alkoholberoende om man huvudsakligen

dricker öl än om man dricker sprit.

c) För att berusa sig på öl (klass II) fordras att man dricker betydande vätskekvantiteter; för att t. ex. enbart på mellanölsförtäring uppnå en alkoholkoncentration i blodet som närmar sig 1,5 promille (gränsen för rattfylleri) fordras en vätskekonsumtion av en storleksordning som för det stora flertalet människor måste framstå som obehaglig.

d) De olika dryckesslagen kan förknippas med vissa typiska användningsområden. Ölet har blivit en måltidsdryck, använd även i vardagslag, och på senare tid en sällskapsdryck särskilt bland ungdomen. Vinet har mer karaktär av måltidsdryck vid festliga tillfällen medan en del spritdrycker, framför allt brännvin och vodka men även i viss mån whisky inte sällan används i direkt berusningssyfte. Även om detta är en grov indelning, framträder mönstret klart och synes ligga så fast, att man vid en övergång från sprit till svagare drycker skulle kunna hoppas på en avsevärd nedgång av alkoholskadorna.

En utförligare analys av med här berörda förhållanden sammanhängande frågor kommer att lämnas i APU:s slutbetänkande.

2.7.2 Ölets verkningar på den mänskliga organismen

Det finns ett flertal undersökningar av maltdryckers verkan på den mänskliga organismen, varvid jämförelser gjorts med andra alkoholdrycker. Här nedan skall kort redovisas dels en undersökning om "Verkan på den mänskliga organismen av maltdrycker med olika alkoholhalt" (Goldberg, SOU 1951:44), dels en undersökning av huruvida

¹ I en undersökning av hur den nya finska alkohollagstiftningen inverkat på konsumtionsvanorna hävdar den finländske alkoholforskaren Klaus Mäkelä att av ölkonsumtionen konsumeras en större del än förr (1969 jämfört med 1968) i mycket små kvantiteter, men att också ölets användning i berusningssyfte ökat. Se tidskriften Alkoholpolitik 4/1970 s 151.

sammansättningen av en maltdryck har någon betydelse för alkoholens verkan (Goldberg, SOU 1959:46), och dels en undersökning rörande blod- och urinalkoholkurvas förlopp när alkoholen intagits i samband med mat (Bonnichsen m. fl., SOU 1963:72). De benämnes i fortsättningen 1951, 1959 och 1963 års undersökningar.

1951 års undersökningar

De av Goldberg i SOU 1951:44 redovisade undersökningarna har sammanfattats på följande sätt.¹

Dessa undersökningar avsåg tre olika slag av maltdrycker med 1,9, 2,6 och 3,2 viktprocent alkohol och genomfördes med ett stort antal försökspersoner under varierande förhållanden. Blodalkoholkurvan följdes systematiskt i varje enskilt försök, graden av påverkan bestämdes med en lång serie kvantitativa prov och verkan ställdes i relation till den påvisade blodalkoholhalten. En jämförelse gjordes även med verkan av varierande mängder sprit. Undersökningarna klarlade, att det föreligger en markant skillnad i verkan mellan sprit och maltdrycker. Alkoholverkan på organismen blev genomgående större, om alkoholen intogs som sprit än vid förtäring av samma mängd alkohol som maltdryck. Orsaken visade sig främst bero på skillnaden i uppnådd blodalkoholhalt. Brännvin ledde ej blott till en högre halt av alkohol i blodet, med ett 30–60 % högre maximum och en kurva som förlöpte 20–30 % över nivån för maltdryckskurvan. Alkohol från sprit kvarstannade dessutom i regel längre tid i blodet än alkohol från maltdrycker. Skillnaden kunde inte förklaras som en ren utspädningseffekt. Maltdryckerna uppvisade nämligen en lägre kurva och en mindre verkan än motsvarande mängd utspädd alkohol, t. ex. grogg.

Enligt Goldberg i SOU 1959:46 har finska undersökningar av Pihkanen (1957) och av Takala, Pihkanen och Markkanen (1957) i princip bekräftat dessa resultat. De finska forskarna visade, att efter förtäring av en och samma mängd alkohol som sprit (folkkonjak), resp. som maltdryck (finskt öl, med 3,6 viktprocent alkohol) var verkan av maltdrycken mindre. Bl. a. visade Pihkanen,

att orsaken härtill var att maltdrycken kvarstannade längre tid i magsäcken och hade en högre buffertförmåga.² Vid de andra undersökningarna framkom bl. a., att förtäring av sprit i större utsträckning ledde till aggressivitet, medan förtäring av maltdrycker – med uppnående av samma blodalkoholhalt – i större utsträckning ledde till sömnhet och däsighet.

Goldberg framhåller även, att de av andra utländska forskare påvisade skillnaderna i verkan av sprit resp. maltdrycker varit mindre än de som framkommit vid undersökningar här i landet. En orsak till dessa olikheter kan vara att metodiken i en del fall växlat och i en del fall inte tillät kvantitativ bedömning. En annan orsak kan vara att de maltdrycker som förekommer i skilda länder inte är identiska till sin sammansättning och i realiteten har olika verkan.

1959 års undersökningar

Resultaten av dessa undersökningar har av Goldberg sammanfattats på följande sätt.³

Vid förtäring av samma mängd alkohol med olika drycker blir skillnaderna i blodalkoholhalt avsevärda. De högsta blodalkoholkurvorna framkommer efter förtäring av sprit. Därefter kommer i tur och ordning kurvorna för starkviner och olika slag av lättviner (röda och vita). De lägsta kurvorna framkommer efter förtäring av maltdrycker. Lägst ligger kurvorna för öl och lagrat lättöl.

Vid förtäring av t. ex. en flaska pilsner uppnås en maximal blodalkoholhalt av 0,10–0,11 promille. Denna alkoholmängd har helt lämnat blodet på 45–60 minuter. Organismen omsätter vid förtäring av smärre alkoholmängder omkring en och en halv flaska öl per timme. Det behövs förtäring av avsevärda mängder för att leda till en påvisbar alkoholpåverkan. En förtäring av fyra–sex flaskor inom loppet av en halvtim-

¹ SOU 1959:46 s. 98.

¹ SOU 1959:46 s. 123 f.

¹ SOU 1959:46 s. 98.

² Med buffertförmåga förstås dryckens förmåga att motstå ändringar i sin surhetsgrad under inverkan av magsäckens saltsyra och tarmens alkaliska safter.

³ SOU 1959:46 s. 123 f.

me är nödvändigt för att en alkoholhalt av 0,5 promille skall kunna uppnås, en vätskekvantitet som bereder flertalet måttliga alkoholförtärare stora besvär. Härtill kommer, att alkoholförbränningen av en malt-dryck av klass II *stiger* med en ökning av den förtärda mängden. En fördubbling av den förtärda mängden medför en fördubbling av förbränningshastigheten.

Den dryck, i vilken alkoholen intages, spelar således – tillsammans med den totala mängden alkohol – en avgörande roll för den uppnådda alkoholhalten och därmed för alkoholens verkan.

Enär verkan av en alkoholhaltig dryck ökar mer än blodalkoholhalten, blir skillnaderna i verkan mellan olika slags drycker större än skillnaderna mellan blodalkoholkurvorna. Verkan av maltdrycker är – vid tillförsel av samma alkoholmängd – betydligt mindre än verkan av sprit: av starköl omkring 1/3 av verkan av motsvarande mängd sprit, av öl omkring 1/6, och av lagrat lättöl 1/8–1/10.

Det har vidare klart visats, att ett samband föreligger mellan maltdryckernas sammansättning och deras verkan. Det är inte alkoholhalten, extrakthalten eller stamvörtstyrkan var för sig som är avgörande för verkan utan i stället den relativa extrakthalten (förhållandet mellan alkoholhalt och extraktalt) och därmed förjäsningsgraden. En hög relativ extraktalt, som motsvarar en låg kvot alkoholhalt/extraktalt, och en låg förjäsningsgrad, medför en lägre blodalkoholkurva – och därmed en mindre verkan – än en låg relativ extraktalt, dvs. en hög kvot alkoholhalt/extraktalt och en hög förjäsningsgrad.

Den blodalkoholhalt, som råder i organismen under en längre tidrymd, måste överstiga ett visst kritiskt gränsvärde för att kroniska skadeverkningar skall framkomma. Detta innebär att risken för skadeverkningar efter förtäring av maltdrycker, som leder till den lägsta blodalkoholhalten, måste bli avsevärt mindre än efter förtäring av sprit, som snabbare leder till hög blodalkoholhalt.

1963 års undersökningar

I 1951 och 1959 års undersökningar hade försökspersonerna förtärt alkoholdryckerna på fastande mage. I 1963 års undersökningar genomfördes försök med förtäring av alkohol dels efter 5–6 timmars fasta, dels 1–2

timmar efter måltid. Den tid som åtgick för konsumtionen och mängden förtärd alkohol per kg kroppsvikt tilläts variera något. Försöken avsåg enligt undersökarnas uppfattning att återspegla förtäring av alkohol i det dagliga livet. Under dessa förhållanden utjämnades den skillnad man annars får i blodalkoholmaximums storlek om alkoholen dricks i form av sprit, vin eller öl, om det inte rörde sig om mycket stora mängder sprit. Materialet visade ej heller någon signifikant skillnad i blodalkoholmaximums höjd mellan personer som förtärt sprit respektive öl.

Andra undersökningar har visat en sänkning av blodalkoholhalten, om alkoholen intas tillsammans med föda, varvid sänkningen var störst för spritdrycker och mindre för andra dryckesslag.¹

2.7.3 Undersökningar om förekomsten av delirium tremens hos öl- resp. spritmissbrukare

I en 1965 publicerad undersökning, utförd som en del i ett samnordiskt projekt om förekomsten av delirium tremens i de nordiska länderna, framkommer resultat som belyser långtidsverkningarna av olika alkoholhaltiga drycker.² Sälunda ökade antalet fall av delirium tremens i Köpenhamn från 18 fall 1954 till 37 fall 1960 (106 %), samtidigt som spritkonsumtionen ökade med 90 % och ökningen av öl-, vin- och totalkonsumtionen uppgick till resp. 25, 22 och 32 %. I det av Nielsen undersökta materialet delirium tremens-patienter hade 5 % missbrukat alkohol under kortare tid än 5 år, 17 % mellan 5 och 10 år och 38 % under längre tid än 20 år. I en svensk undersökning fann Lundquist att 31 % av deliranterna missbrukat alkohol kortare tid än 10 år medan knappt 19 % hade ett alkoholmissbruk som varat längre

¹ SOU 1970:61 s. 84.

² Nielsen, Johannes, Delirium tremens in Copenhagen. Acta Psychiat. Scand. 41, Suppl. 187, s. 92 ff. (1965).

än 20 år.¹ Det förefaller alltså som om delirium tremens inträffar tidigare i Sverige än i Danmark i förhållande till missbrukets varaktighet. En orsak här till kan vara konsumtionsmönstret. Medan de danska patienterna huvudsakligen konsumerat spritdrycker i 21 % av fallen, var motsvarande andel i Lundquists undersökning 60 %.

Nielsen framhåller att en studie av sambandet mellan priset på alkohol, totalkonsumtionen, frekvensen delirium tremens och dödsfall i alkoholism visar att ett förhållandevis högt spritpris och ett relativt lågt ölpris är korrelerat till en låg frekvens delirium tremens och en låg dödsfallsfrekvens i alkoholism.²

2.7.4 Effekter av alkohol på psykologiska funktioner

De finska forskarna Pihkanen och Takala har sökt att jämföra de psykologiska effekterna efter å ena sidan eau-de-vie-förtäring och å andra sidan starkölsförtäring.

Undersökningen utfördes genom frivillig medverkan av anställda på det finska alkoholbolaget. Man ville se hur alkohol förändrade beteendet i sociala situationer. Försökspersonerna fick föra gruppdiskussioner rörande kontroversiella ämnen samt ställdes inför samarbetsfrågor, där de fick i uppgift att komma fram till lösningar av problem som de hade olika åsikter om. Deras beteenden klassificerades efter ett visst schema. Alkoholförtäringen anpassades efter kroppsvikt och dryck så att blodalkoholkurvan skulle löpa likartat för alla. Försökspersonerna drack i genomsnitt 40 cl eau-de-vie eller 3,5 liter starköl per försökskväll. Jämförelser gjordes mellan beteendena hos dem som druckit eau-de-vie, hos dem som druckit starköl och hos kontrollgrupper som inte drack alkoholdrycker. Man fann att berusning över huvud ökade uttrycken för negativa känsloreaktioner, såsom att visa motvilja, söka sänka andras anseende och hävda sig själv eller ge uttryck för annan åsikt. Ökningen var dock betydligt starkare i eau-de-vie-grupperna än i ölgrupperna. Ten-

densen att upprepa påståenden eller fraser visade den starkaste stegringen i förhållande till kontrollgrupperna, särskilt stark bland dem som druckit starköl. Man sökte även mäta förmågan att stå emot besvikelser och fann därvid att berusning ökade uttrycken för aggression, särskilt för dem som druckit eau-de-vie.

Också vid institutionen för teoretisk alkoholforskning vid Karolinska institutet har – i samarbete med psykologiska institutionen vid Stockholms universitet – gjorts undersökningar rörande alkoholens verkan på psykologiska funktioner.³ Av intresse i detta sammanhang är att man utfört mätningar av effekten av alkohol i varierande doser och i form av olika drycker. Undersökningarna hade karaktären av experiment, utförda under laboratoriemässiga förhållanden med manliga försökspersoner, som också var sina egna kontroller. Alkoholen förtärdes i samtliga undersökningar på fastande mage. Experimentessionerna sträckte sig över tidsperioder om sex till tjugo timmar. För att registrera effekterna av alkoholen användes olika undersökningsmetoder, vilket medgav kvantitativ utvärdering av förändringar i fysiologiska och psykologiska funktioner. I testbatteriet ingick prov som mäter motoriska funktioner, snabbhet, reaktionsförmåga, uppmärksamhet, korttidsminne och intellektuella faktorer. För att få frågan hur

¹ Lundquist, Gunnar, Delirium tremens. En jämförande studie av uppkomstbetingelser, förlopp och prognos vid delirium tremens. Meddelande nr 10 från institutet för maltdrycksforskning. Stockholm 1960.

² Några långtgående slutsatser bör inte dragas. Alkoholforskarna Wallgren och Barry hävdar dock att Nielsens resultat tyder på att – om man jämför öl med drycker med högre alkoholkoncentration – det föreligger en klart lägre sannolikhet för att ölkonsumtion skall åstadkomma ett fysiskt beroende till alkohol. Å andra sidan är komplikationer som orsakas av bristande balans i näringstillförseln enbart avhängiga mängden intagen alkohol och ej vissa bestämda drycker. (Wallgren & Barry, *Actions of alcohol*, Amsterdam 1970, s. 827.)

³ Myrsten, Anna-Lisa, Effekter av alkohol på psykologiska funktioner, Meddelande nr 21 från institutet för maltdrycksforskning. Stockholm 1969.

alkoholpåverkan upplevs subjektivt belyst tillämpades självskattningsmetoder av olika slag. En metod som därvid visade sig användbar var att man lät en person bedöma en företeelse, t. ex. en ljusintensitet eller ljudstyrka i förhållande till en samtidigt presenterad standard. Den subjektiva intensiteten hos standarden åsattes ett numeriskt värde, ofta 10, och personen skulle med en siffra ange den subjektiva intensiteten hos jämförelseobjektet, t. ex. 5 om han ansåg den vara hälften så stor, 25 om han ansåg den vara två och en halv gånger så stor. När det gällde variabler som t. ex. subjektiv berusning och koncentrationsförmåga måste standarden definieras utanför försökssituationen. Om man t. ex. ville att försökspersonen skulle skatta sin koncentrationsförmåga vid en viss tidpunkt, gav man som referens standarden 10 = "din normala koncentrationsförmåga vid den här tiden på dagen". Försökspersonen uppmanades att göra en jämförelse och med en siffra ange hur många gånger större eller mindre hans subjektiva koncentrationsförmåga just då var i förhållande till hans normala.

Vid en undersökning av effekterna av öl och whisky (tolv försökspersoner) gavs alkoholen i tre olika doser: 0.36, 0.48 och 0.60 g alkohol per kg, vilket motsvarar 1.0, 1.33 och 1.67 ml whisky eller 12.8, 17.0 och 21.3 ml öl (klass II A, 2.8 viktprocent alk.) per kg kroppsvikt. Dryckerna förtärdes inom 20, 25 eller 30 minuter, beroende på dos.

Resultaten visade att blodalkoholhalten efter ölförtäringen låg på en lägre nivå än efter whiskyförtäringen, trots att den absoluta mängden alkohol som tillförts var densamma. Maximivärdet efter ölkonsumtion inträffade senare och var lägre än maximivärdet efter whiskyförtäring, och blodalkoholvärdena låg under hela förloppet något lägre för de två större doserna under ölbetingelsen än under whiskybetingelsen. Med ökande dos poängterades skillnaderna mellan de två dryckerna.

Vid en jämförelse av den subjektiva berusningen under de två dryckesbetingelserna framgick det klart att den subjektiva

påverkan var lägre efter öl än efter whisky. Dessutom kunde konstateras att skillnaden tenderade att bli större med ökande dos. Kurvorna för den subjektiva berusningen följde i den första fasen i stort sett samma förlopp som blodalkoholkurvorna, men avtog i snabbare takt under den senare fasen.

Sammanfattningsvis uttalar Myrsten att undersökningarna visat att det föreligger en klar skillnad i effekt mellan whisky å ena, och öl å andra sidan. Den subjektiva berusningsgraden är högre och prestationen i ett psykomotoriskt prov sämre efter whiskyförtäring än efter förtäring av öl med samma absoluta alkoholmängd. Således skulle starksprit ge upphov till mera uttalad påverkan än öl i kvantiteter som motsvarar samma absoluta alkoholmängd. Denna skillnad mellan dryckerna kan inte förklaras enbart med olikheter i blodalkoholkoncentrationen, eftersom skillnaden är större än som motsvarar dessa olikheter.

2.8 *Undersökningar som rör mellanölets skadeverkningar*¹

2.8.1 Kontrollstyrelsens s. k. mellanölsundersökningar²

Undersökningarnas uppläggning

För att belysa den effekt införandet av mellanölet haft på nykterhetstillståndet har kontrollstyrelsen under våren 1968 och våren 1970 gjort riksomfattande enkäter. Dessa gick ut, förutom till polisdistrikten i de tre storstäderna, till ett slumpmässigt urval av landets övriga polisdistrikt. Enkätformulären tillställdes vidare skolstyrelser, nykterhetsnämnder, barnavårdsnämnder och (1968) socialnämnder i dessa polisdistrikt. Genom enkäterna ville man få en uppfattning om de berörda myndigheternas syn på mellanölsbeslutet och kartlägga de eventuella olägenheter som det nya ölet medfört.

¹ Jfr. även under 2.10.

² Stencilerade PM 3.10.68 (Kühlhorn) och 14.9.70, Dnr I:70/70.

Samma myndigheter (utom socialnämnderna) tillfrågades 1970.

Resultat av 1968 års undersökning

Av de tillfrågade 250 nykterhetsnämnderna ansåg ungefär 40 % att införandet av mellanölet försämrat nykterhetstillståndet. I de storstäderna förnekade man en negativ effekt och i mindre kommuner hade man en mera positiv uppfattning om reformen än i medelstora städer.

Drygt en tredjedel av barnavårdsnämnderna, drygt en femtedel av socialnämnderna och 17 % av skolstyrelserna bedömde verkningarna av mellanölsbeslutet som negativ. Polisen uppgav i 20 fall av 30 att ölproblem tillkommit sedan beslutet, dock framhölls i 17 av dessa 20 fall att de uppkomna problemen inte hade någon större omfattning och/eller att dessa haft övergångskaraktär.

Av de nykterhetsnämnder som uppgett försämring ansåg 18 % att såväl det tillfälliga som det systematiska missbruket både hos ungdomar och vuxna hade ökat. 58 % uppgav att missbruksökningen hos ungdomar var av mera tillfällig karaktär medan missbruksökningen hos vuxna var både tillfällig och systematisk eller ospecificerbar. 25 % var av den uppfattningen, att det huvudsakligen rörde sig om en ökning av det tillfälliga missbruket hos ungdomar.

Endast 7 % av de tillfrågade nykterhetsnämnderna uppgav att det efter reformen förekommit ett större antal överträdelser av försäljningsbestämmelserna.

Av de skolstyrelser, som uppgav att mellanölet medfört problem, ansåg den övervägande majoriteten att dessa problem endast visat sig i samband med nöjesarrangemang, skoldans etc. Endast några få uppgav att problem förekommit under den ordinarie skoltiden. Uppgifter om att elever skulle ha varit alkoholpåverkade under lektionerna eller att några elever skulle systematiskt missbruka öl förekom inte i skolstyrelsernas svar.

Polismyndigheterna anmärkte ej sällan – i

synnerhet i de större kommunerna – att nedskräpningen genom burkar och tomglas blivit större. I allmänhet hade man observerat, att ungdomar börjat konsumera öl och man hänvisade till de risker som alkoholkonsumtion innebär.

Sammanfattningsvis konstaterades att de myndigheter som hade en negativ uppfattning om mellanöl ansåg att problem uppkommit i första hand hos ungdomar. Huvudsakligen hade man observerat ungdomar, som konsumerat öl vid olämpliga tillfällen och på olämpliga platser. Rapporteringar om direkt berusning eller missbruk i form av skadeverkningar var däremot sällsynta.

Resultat av 1970 års undersökning

I en på kontrollstyrelsen upprättad promemoria av den 14.9.1970 uttalas bl. a. följande.

Frågorna i 1968 och 1970 års enkäter är snarlika, dock har i den nya undersökningen tillkommit frågor om de nuvarande bestämmelsernas ändamålsenlighet beträffande tillståndsmyndighet vid årsutskänkning och utminutering samt övervakningsmyndighet vid ölförsäljning. Totalt har i 1970 års enkät 760 myndigheter tillfrågats. Bortfallet är 2 nykterhetsnämnder och 7 barnavårdsnämnder. Samtliga tillfrågade polismyndigheter och skolstyrelser har besvarat enkäten.

Liksom vid tolkningen av 1968 års undersökning gäller här att det till stor del är fråga om de olika myndigheternas egna uppfattningar och bedömningar. Dessa är uppenbarligen av stort allmänt intresse eftersom det här rör sig om de lokala myndigheter som har det direkta ansvaret för nykterhet, ordning osv. Myndigheternas uppfattningar i den berörda frågan påverkas helt naturligt av vederbörandes nykterhetspolitiska värderingar och utgör inte något mått på faktiska förhållanden. Många myndigheter anger även att man ur det statistiska materialet ej kan utläsa om förhållandena har ändrats.

Jämförelsen i *tabell 9* mellan undersökningarna 1968 och 1970 ger vid handen att andelen myndigheter som anser att nykterhetstillståndet försämrats resp. problem uppstått till följd av mellanölet har stigit med mellan ca 12 och 25 procentenheter.

En undersökning har gjorts av hur de enskilda myndigheterna har svarat på nu

Tabell 9¹ Har under 1968 och 1969 nykterhetstillståndet förändrats till följd av mellanölet resp. har under 1968 och 1969 problem uppstått till följd av mellanölet?

Enkät 1970 Nykterhetstillståndet är						Enkät 1968
Myndighet	Oförändrat	Försämrat	Förbättrat	Vet ej	Ej svar	Försämrat nykterhetstillstånd
Nykterhetsnämnd	81 (33 %)	145 (59 %)	2 (1 %)	15 (6 %)	2 (1 %)	40 %
Barnavårdsnämnd	88 (36 %)	137 (56 %)	1 (0 %)	12 (5 %)	7 (3 %)	..

Enkät 1970 Problem har uppstått				Enkät 1968
Myndighet	Nej	Ja	Vet ej	Problem har uppstått
Polismynd.	7 (21 %)	26 (79 %)	—	67 %
Skolstyr.	135 (57 %)	100 (42 %)	2 (1 %)	17 %

¹ Tabellnumren har här och i det fortsatta citatet anpassats till den löpande nummerordningen i betänkanudet.

avsedda frågor i båda enkäterna. Antalet myndigheter som berörs av denna undersökning är 231 nykterhetsnämnder, 33 polismyndigheter och 237 skolstyrelser; barnavårdsnämnderna tillställdes ej hithörande fråga 1968 och ingår alltså inte i denna analys. Resultatet av analysen redovisas i *tabell 10*.

Tabellen visar bl. a. att den nämnda ökningen av mellan ca 12 och 25 procentenheter är en nettoökning, utgörande skillnaden mellan en större andel myndigheter som konstaterat försämring/problem endast 1970 och en mindre andel som gjort detta endast 1968 (t. ex. för polismyndigheterna 21 - 9 = 12 %). Beträffande de skolstyrelser som 1970 uppgett problem är det i över 2/3

av fallen (29 % av 42 %) fråga om nytillkomna problem.

Av tabellen kan vidare utläsas andelen myndigheter som kan antas ha konstaterat en fortlöpande ökning av olägenheterna av mellanölet (t. ex. 58 % av polismyndigheterna) och andelen myndigheter som sedan mellanölets införande ännu inte har konstaterat några ökade problem (t. ex. 55 % av skolstyrelserna).

För att se om myndigheternas uppfattningar om ev. problem skiljer sig mellan olika kommuner beroende på kommunstorlek har *tabell 11* framräknats ur enkätmaterialet. Det framgår att bland storstäderna anger 2 av de 3 barnavårds- och nykterhetsnämnderna att en försämring ägt rum. Den

Tabell 10 Andelen myndigheter som uppgett att nykterhetstillståndet försämrats resp. att problem uppstått.

	Nykterhetsnämnder	Polismyndigheter	Skolstyrelser
I båda enkäterna	31 %	58 %	13 %
Endast i enkäten 1968	8 %	9 %	3 %
Endast i enkäten 1970	29 %	21 %	29 %
I ingen av enkäterna	32 %	12 %	55 %
Summa	100 %	100 %	100 %

Tabell 11 Antal myndigheter som uppgett att nykterhetstillståndet försämrats resp att problem uppstått, indelade efter kommunstorlek.

Kommunstorlek	Nykterhetsnämnd		Barnavårdsnämnd		Skolstyrelse	
	Antal myndigheter	Därav med uppgiven försämring	Antal myndigheter	Därav med uppgiven försämring	Antal myndigheter	Därav med uppgivna problem
Storstäderna	3	2	3	2	3	3
Inv. 50 000–99 999	5	4	5	4	5	4
Inv. 10 000–49 999	37	29	37	26	37	28
Inv. högst 9 999	198	110	193	105	192	65
Totalt: hela enkäten	243	145	238	137	237	100

tredje, Malmö, har ingen uppfattning om nykterhetstillståndets ev. förändring till följd av mellanölet; en kraftig nedgång av fylleri har registrerats. Samtliga 3 berörda skolstyrelser är överens om att en försämring har skett. I orter med 10 000–49 999 inv. och orter med 50 000–99 999 inv. har mellan 70 och 80 % av myndigheterna uppgett en försämring. Myndigheterna i de orter som har högst 10 000 inv. är mindre negativa; ca 55 % av nykterhets- och barnavårdsnämnderna anför en försämring av nykterhetstillståndet. Av skolstyrelserna är det här ca 34 % som angett att problem förekommit.

Av dem som anført försämring har enligt tabell 12 143 (98 %) angett att nykterhetstillståndet försämrats bland ungdom eller ungdom och vuxna. För vuxna är motsvarande siffra 78 (53 %).

Försämringen anses i de bägge storstäderna med uppgiven försämring omfatta enbart ungdom. 3 av de 4 nykterhetsnämnder som uppger försämring i orter med 50 000–99 999 invånare anger också att försämringen gäller enbart ungdom. De övriga 139 nykterhetsnämnderna som uppgett försämring fördelar sig ungefär lika på svaren ungdom samt ungdom och vuxna.

Tabell 12 Antal nykterhetsnämnder som angett att nykterhetstillståndet försämrats indelade efter de grupper som avsetts.

Ungdom	Vuxna	Både ungdom och vuxna	Totalt
67 (46 %)	2 (1 %)	76 (52 %)	145

Av tabell 13 kan utläsas att tillfällighetsberusning bland ungdom har angetts av sammanlagt 132 (93 %) av de nämnder som anført försämring bland ungdom (antingen enbart tillfällighetsberusning eller sådan i kombination med storkonsumtion eller/och regelbunden berusning). Motsvarande siffra för regelbunden berusning är 20 % och för storkonsumtion 10 %. För vuxna gäller att tillfällighetsberusning och regelbunden berusning angetts av 60 resp. 59 % och storkonsumtion av 22 % av de nykterhetsnämnder som anført att nykterhetstillståndet försämrats.

Av tabell 14 framgår att 91 % av de barnavårdsnämnder som anført att en försämring ägt rum hänför denna till åldersgrup-

Tabell 13 Försämring av nykterhetstillståndet i form av storkonsumtion, tillfällighetsberusning eller regelbunden berusning. (Nykterhetsnämnder).

	Stor ¹	Tillf.	Reg.	Stor Tillf.	Tillf. Reg.	Stor Tillf. Reg.	S:a
Ungdom	2 (1 %)	104 (73 %)	9 (6 %)	9 (6 %)	15 (11 %)	4 (3 %)	143
Vuxna	6 (8 %)	21 (27 %)	25 (32 %)	5 (6 %)	15 (19 %)	6 (8 %)	78

¹ Stor = Storkonsumtion utan berusning; Tillf. = tillfällighetsberusning; Reg. = regelbunden berusning.

Tabell 14 Antal barnavårdsnämnder som angett att nykterhetstillståndet försämrats indelade efter de grupper som avsetts.

Under 15 år	15-17	Över 17	Under 15 och 15-17	15-17 och över 17	Under 15 år 15-17 och över 17	Totalt
5 (4 %)	27 (20 %)	8 (6 %)	32 (23 %)	35 (26 %)	30 (22 %)	137

Tabell 15 Försämring av nykterhetstillståndet i form av storkonsumtion, tillfällighetsberusning eller regelbunden berusning (Barnavårdsnämnder).

Stor ¹	Tillf.	Reg.	Stor Tillf.	Tillf. Reg.	Stor Tillf. Reg.	Totalt
1 (1 %)	97 (71 %)	1 (1 %)	12 (9 %)	21 (15 %)	5 (4 %)	137

¹ Förkortningarnas betydelse, se not till tabell 13.

pen 15-17 år (antingen ensam eller i kombination med de två andra åldersgrupperna). Motsvarande siffra för gruppen under 15 år är 49 % och för gruppen över 17 år 54 %.

Av tabell 15 framgår att tillfällighetsberusning klart dominerar. De flesta, 99 %, har angivit att det gällt tillfällighetsberusning (antingen enbart eller i kombination med storkonsumtion och/eller regelbunden berusning). Motsvarande procentsatser för regelbunden berusning är 20 % och för storkonsumtion 14 %.

Klagomål om storkonsumtion hade totalt inkommit till knappt 20 % och klagomål om ölberusning till ca 57 % av nykterhetsnämnderna, tabell 16. Hos 91 % av de nykterhetsnämnder som erhållit klagomål om ölberusning har dessa gällt ungdom (antingen enbart ungdom eller ungdom och vuxna). Motsvarande siffra för vuxna är 62 %.

Totalt hade till ca 12 % av barnavårdsnämnderna inkommit klagomål om storkon-

sumtion och till ca 54 % hade inkommit klagomål om ölberusning, tabell 17. 88 % av de nämnder som uppgett att klagomål om ölberusning inkommit angav att klagomålen gällde gruppen 15-17 år (antingen enbart denna grupp eller i kombination med övriga grupper). Motsvarande siffror för grupperna under 15 år och över 17 år var 48 resp. 56 %. Vad beträffar klagomål om storkonsumtion gällde detta främst grupperna 15-17 år och över 17 år, där 83 resp. 69 % av dem som uppgett att klagomål om storkonsumtion inkommit angav att klagomålen gällde dessa grupper. För gruppen under 15 år är motsvarande siffra 31 %.

I enkäten till nykterhetsnämnderna ingick även en fråga om det inom kommunen under 1968 och 1969 hade förekommit överträdelser av bestämmelserna om ölförsäljning. 30 % av nykterhetsnämnderna uppgav att överträdelser förekommit, 20 % svarade vet ej och övriga 50 % svarade nekande. Av dem som uppgett överträdelser svarade 55 % att

Tabell 16 Antal nykterhetsnämnder, som under 1968 och 1969 mottagit klagomål¹ om storkonsumtion eller berusning av öl indelade efter de grupper som avsetts.

	Ungdom	Vuxna	Både ungdom och vuxna	Totalt
Klagomål om storkonsumtion	13 (27 %)	18 (38 %)	17 (35 %)	48
Klagomål om ölberusning	54 (38 %)	13 (9 %)	74 (53 %)	141

¹ Observeras bör att det här gäller faktiska klagomål som inkommit medan svaren i de tidigare redovisade frågorna bygger på den svarandes uppfattning om nykterhetstillståndets förändring.

Tabell 17 Antal barnavårdsnämnder som under 1968 och 1969 mottagit klagomål¹ om stor- konsumtion eller berusning av öl indelade efter grupper som avsetts.

	Under 15	15-17	Över 17	Under 15 15-17	15-17 Över 17	Under 15 15-17 Över 17	Totalt
Klagomål om storkonsumtion	1 (3 %)	4 (14 %)	4 (14 %)	4 (14 %)	12 (41 %)	4 (14 %)	29
Klagomål om ölberusning	5 (4 %)	23 (17 %)	10 (8 %)	30 (23 %)	36 (27 %)	28 (21 %)	132

¹ Observeras bör att det här gäller faktiska klagomål som inkommit medan svaren i de tidigare redovisade frågorna bygger på den svarandes uppfattning om nykterhetstillståndets förändring.

de avsåg försäljning från butiker och butiks- bussar, 40 % serveringsrörelser och resteran- de 5 % försäljning från bryggerbarlar.

Polismyndigheterna som i 26 av de 33 utvalda distrikten uppgett att problem finns med mellanölet framhåller dock i några fall att dessa inte är av större omfattning. I 13 polisdistrikt anför polismyndigheten att den för fylleriförseelse misstänkta personen ofta hänvisar till mellanölskonsumtion.¹ Vidare har mellanölet enligt några polismyndigheter i många fall varit orsaken till att personer begått andra brott, såsom tillgreppsbrott, misshandel och i en del fall t. o. m. rån. Problem har i ett tiotal distrikt uppstått i anslutning till utskänkning och/eller utminu- tering av öl. Några anför att svårigheter uppstått med ordningen och att nedskräp- ningen genom tomburkar och tomglas blivit större. Ett tiotal polisdistrikt har observerat att ungdomen i större utsträckning än tidigare konsumerar öl och att öl i vissa fall användes av ungdom i rent berusningssyfte.

Av de 100 skolstyrelser som anført pro- blem med mellanöl bland skolungdom hän- för 68 skolstyrelser problemen till fritiden medan 4 anger problem under skoltid. Resterande 28 uppger problem både under skoltid och fritid. Olägenheterna under skol- tid hänför sig i regel till enstaka elever och enstaka skolor i kommunerna. Uppgifterna om problem bygger här i många fall på upphittade tomburkar och en förmodad konsumtion. De skolstyrelser som angett att elever skulle ha uppträtt berusade eller påverkade av öl under skoltid är mycket få.

Den övervägande delen av dem som anger problem under fritiden hänvisar till att dessa förekommer i samband med nöjeställ- ningar såsom skol- och diskotekdanser eller vid speciella fester såsom luciavaka, termins- avslutning, party i hemmet e. dyl. Även här

gäller – dock icke i samma utsträckning som för problemen under skoltid – att uppgifter- na i många fall bygger på en förmodad konsumtion, på en förmodan att inköpt öl skall missbrukas, på upphittade tomburkar. I en del fall bygger uppgifterna på upplysning- ar från ungdomarna själva.

Förhållandena i de tre storstäderna är av speciell karaktär och skolstyrelserna där har därför sänt ut kontrollstyrelsens enkät till besvarande av varje rektorsområde. Svaren redovisas i *tabellerna 18 och 19*.

Av tabell 18 framgår att ungefär hälften av rektorsområdena i Stockholm och Göte- borg anført problem. För Malmös del gäller att ungefär vart femte område rapporterat att problem förekommit med mellanöl bland skolungdomar. Tabell 19 visar att proble- men i Malmö undantagslöst angetts till enbart fritiden. I Stockholm hänför ca 90 % och i Göteborg nästan 100 % av de som angett problem dessa till fritiden (antingen enbart fritid eller fritid och skoltid). För skoltid är motsvarande siffror för både Stockholm och Göteborg ca 40 %.

Skolstyrelserna i de tre storstäderna har även inkommit med kommentarer vilka återges nedan.

Stockholms skoldirektion anför i huvud- sak följande: Av rektorsområdenas kommentarer till frågorna framgår att ölkonsumtion påvisats i långt större utsträckning än vid föregående undersökningstillfälle. Problem har uppkommit under såväl skoltid som

¹ Det är enligt en vid sociologiska institutionen vid Göteborgs universitet utförd undersökning "Om ungdom alkohol och förbud" uppenbart att ungdomar ofta ljuger om vad de druckit när de blir tagna för fylleri. Det finns en tendens att uppge mellanöl som berusningsmedel när man i själva verket druckit starksprit.

Tabell 18 Sammanfattning av svar på frågan om problem förekommit med mellanöl bland skolungdomar i Stockholm, Göteborg och Malmö.

	Antal rektorsområden som svarar				Summa rektorsområden
	Ja	Nej	Vet ej	Ej svar	
Stockholm	49	49	4	—	102
Göteborg	21	25	—	6	52
Malmö	7	30	—	—	37

fritid, framför allt vid skolor i stadens ytterområden. Enstaka skolor har angivit, att det förekommit att elever kommit så påverkade till lektioner att de fått omhändertagats och sändas hem. Framför allt har ölkonsumtion förekommit under frukostraster, då öl tydligen inköpts i närliggande butiker eller köpcentra. Man har anledning att vänta en förbättring i detta förhållande efter de ändrade försäljningsregler som gäller sedan den 1 april 1970. I första hand synes dock problemen vara koncentrerade till icke skoltid. I samband med skoldanser, diskotekdanser, luciafester o. dyl. har ölkonsumtion förekommit, i vissa fall med tydlig berusningseffekt. I flera av enkätsvaren har angivits att på ungdomsgårdar eller i deras omedelbara närhet förekommer betydande ölkonsumtion. Frågan synes vara aktualiserad i olika föräldraföreningar. Tyvärr har ölkonsumtionen tydligen blivit vanlig i allt lägre åldrar. Fall har förekommit även på mellanstadiet. Flera skolor har uttryckt förmodan att öl i betydande omfattning konsumeras på skolungdomens privata sammankomster och fester. I samband med ölkonsumtion har förekommit skadegörelser,

Tabell 19 Rektorsområden som svarat "ja" på frågan i tab 18, besvarar frågan om problem förekommit under skoltid och/eller fritid enligt följande.

	Skoltid Fritid		Skol- och fritid	Summa
Stockholm	5	28	16	49
Göteborg	1	12	8	21
Malmö	—	7	—	7

bl. a. fönsterkrossning med ölburkar och ölglas. Öl förtärs i portgångar, källare och parker, varvid givetvis olika problem uppkommer, såsom störande uppträdande, nedskräpning etc. Skolförvaltningen ser allvarligt på problemet och i skilda arbetsgrupper är problemet redan föremål för bearbetning.

Skolförvaltningen i Göteborg anför i huvudsak följande: Enligt rektorernas rapporter har i enstaka fall högstadieelever uppträtt i skolan påverkade av mellanöl. Vid några tillfällen har elever öppet druckit öl på skolgården. Tomma ölburkar har upphittats på skolans toaletter, vilket tyder på öldricken i skolan. Öldricken har också förekommit i portgångar i skolan näraliggande fastigheter. Efter lunchrasten har enstaka högstadieelever vid några tillfällen misstänkts vara påverkade av mellanöl. På låg- och mellanstadierna har enligt rapporterna mellanölsdrickande endast förekommit i några få fall under skoltid. Från ett par rektorsområden rapporteras att mellanölsdrickande är en vanlig företeelse på kvällarna i vissa ungdomsgång. Det har förekommit att elever i årskurserna 8 och 9 regelbundet druckit mellanöl. Det har angetts att det i några fall varit fråga om missbruk. I något fall uppges elever ha gjort regelbundna inköp av mellanöl i vissa butiker. I samband med skoldanser, klassfester och besök på fritidsgårdar förekommer mellanölsförtäring, enligt rapporter från flera områden. Under lördagar och lövdagar har skolungdomar från högstadiet uppträtt påverkade av mellanöl enligt rapporter från flera håll. I ett fall har en skolgård blivit platsen för öldricken ungdomar på kvällarna. Vid gymnasiet har problem redovisats från två skolenheter och problemen gäller fritid. Elever har i ett fall varit påverkade i samband med s. k. inspark och det har förekommit klagomål från grannar. Även vid andra elevfester har det förekommit stor ölkonsumtion.

Skolstyrelsen i Malmö anför sammanfattningsvis: Under skoltid har inga problem förmärkts. Däremot har under fritid i enstaka fall i samband med skoldanser och besök på diskotek viss berusning förekommit, som delvis tillskrivits konsumtion av mellanöl.

Slutligen återges här ett uttalande från skolstyrelsen i Södertälje som även genom underenkät till rektorsområdena inhämtat deras uppfattning: "Av det redovisade materialet finner skolstyrelsen att bruket av mellanöl i skolan är ett förhållande som bör uppmärksammas. Situationen är dock f. n. sådan att bruket av mellanöl inte kan bedömas som något stort problem."

Sammanfattning

Av det ovan redovisade enkätmaterialiet framgår att andelen myndigheter som har en negativ attityd till mellanöl har stigit med 12 till 25 procentenheter mellan enkäterna 1968 och 1970. Konsumtionssiffrorna för öl kan också tyda på ett under de senaste åren ökat missbruk till följd av ölet. Konsumtionen av starkare maltdrycker per invånare över 15 år omräknat till alkohol 100 % har nämligen under de senaste 5 åren mer än fördubblats. Av enkätsvaren från polismyndigheter och skolstyrelser framgår i en del fall att ett ökat bruk av mellanöl förekommer i framför allt lägre åldrar. Särskilt framhåller man att den konsumtion som äger rum vid pubar samt skol- och diskotekdanser ofta kan medföra olägenheter.

Många polismyndigheter och skolstyrelser uppger emellertid att problemen icke är av större omfattning och att dessa ibland enbart hänför sig till enstaka personer. Att märka är vidare att enkätsvaren allmänt sett inte ger något mått på problemens storlek. Detta gäller särskilt nykterhets- och barnvårdsnämndernas svar, vilka ju heller inte medger någon kvantifiering. Fylleriförseelserna visar ingen ökning men här kan bl. a. en attitydförändring och tillgången på personal hos polismyndigheterna ha påverkat statistiken.

Slutligen kan påpekas att svaren på 1970 års enkät inhämtades under en period då debatten om ungdomen och mellanölet var ganska livlig. Bland annat kom överenskomsten om 18-årsgränsen vid utminutering av öl till stånd under denna period. Som redan tidigare framhållits är det den svarande myndighetens egen uppfattning som i regel framkommer. Mot bakgrund av detta kan den livliga debatten ha påverkat en del enkätsvar.

Situationen under de senaste åren när det gäller ungdom och alkohol är dock sådan att denna fråga kräver stor uppmärksamhet från samhällets sida och bör fortlöpande studeras.

2.8.2 Socialstyrelsens mellanölsundersökningar¹

Socialstyrelsen har i början av år 1970 infordrat svar från de allmänna vårdanstalterna för alkoholmissbrukare på frågan, om bruket av mellanöl på ett kännbart sätt påverkat förhållandena vid vårdanstalten. Av de 22 vårdanstalter som inkom med svar ansåg 19 att så inte skett, medan 2 svarade

”ja, i viss utsträckning”, och 1 ”ja, tidigare”. De som svarat jakande ansåg att mellanöllets lättillgänglighet medfört ökat missbruk hos patienterna och varit bidragande till återfall i alkoholmissbruk med stundom åtföljande vårdbehov. Patienterna försökte inte sällan inhandla mellanöl i till anstalten närliggande butiker. Bristande ansvar hos vissa affärsinnehavare syntes underlätta dessa inköp. I vissa fall hade mellanölsmissbruk förekommit inom anstaltsområden. Kombinationen av mellanöl och annat berusningsmedel (ofta tabletter) hade också förekommit.

I en enkät till länsnykterhetsnämnderna i landet har endast två av dessa på socialstyrelsens fråga om mellanölet förorsakat problem i nykterhetshänseende svarat i nekande riktning, nämligen nämnderna i Kalmar län (ej kännbara problem) och i Malmöhus län (ej i större omfattning). Övriga nämnder som svarat (20) framhåller att det förekommer problem, särskilt bland ungdomen.

Bland de olägenheter som nämns är, att ungdomar i allt lägre åldrar börjat använda mellanöl, ofta i direkt berusningssyfte, att föräldrarna bagatelliserar problemen, skolk från skolan, bråk och uppträdanden på ungdomsgårdar, pubar och dansställen samt vid klassfester och motsvarande samlingar, ökad ungdomsbrottslighet samt vandalisering.

2.8.3 Kontrollstyrelsens undersökningar av fylleristernas berusningskällor²

Kontrollstyrelsen verkställde 1970 en undersökning rörande fylleristernas berusningskällor. Undersökningen avsåg samtliga omhändertaganden för fylleri som gjordes under veckan 31.5–6.6. 1970. Närmast föregående undersökning av detta slag avsåg veckan 1.6–7.6. 1969. Liknande undersökningar har tidigare gjorts 1957, 1959, 1962 och 1964 och avsåg samtliga under juni månad resp. år gjorda omhändertaganden för fylleri.

¹ Stencilerad PM 7.9.70, Dnr I:342/70.

² Stencil, Dnr SN 4:259/18.

Tabell 20 För fylleri omhändertagna fördelade efter ålder och huvudsakligt berusningsmedel.

Ålder, år	Huvudsakligt berusningsmedel							Summa
	Sprit	Vin	Starköl	Öl	Alkohol utan närmare specifikation	Tabletter e.d.	Uppgift saknas	
0-14	—	—	—	—	—	—	—	
15-17	13	2	1	13	14	—	2	45
18-20	25	7	8	32	35	1	5	113
21-24	95	23	2	27	92	2	14	255
25-29	112	18	3	12	83	6	20	254
30-39	180	38	3	24	153	3	24	425
40-49	188	24	1	16	173	2	35	439
50-59	121	22	1	19	130	2	14	309
60-69	77	11	—	13	65	—	6	172
70-	11	1	—	3	7	—	—	22
Summa	822	146	19	159	752	16	120	2 034
Procent	40,4	7,2	0,9	7,8	37,0	0,8	5,9	100
Genomsnittsålder	40,1	38,2	26,3	34,0	40,1	33,2	38,0	39,2

1969 och 1970 års undersökningar utfördes genom bearbetning inom kontrollstyrelsen av kopior av de rapporter som de lokala polismyndigheterna upprättat i samband med omhändertagandena. Resultaten av de fyra första och de två senaste årens undersökningar är ej helt jämförbara. I det följande anges endast siffror för 1969 och 1970, varvid de förra satts inom parentes.

Antalet omhändertaganden för fylleri i hela landet uppgick under den aktuella veckan till 2 034 (2 205), varav 67 (76) gällde kvinnor. Dessa senare har i det följande ej särredovisats.

Åldersfördelning samt huvudsakligt berusningsmedel framgår av tabell 20. Det vanligaste berusningsmedlet var spritdrycker, som uppgavs av 40 (37) % av samtliga. Öl uppgavs av 8 (7) % och vin av 7 (7) %. Mindre vanligt var fylleri på grund av starköl 1 (1) % och tabletter 1 (4) %.

Av de anförda siffrorna kan beräknas att mot 100 som uppgav sprit som berusningsmedel uppgav 18 (18) vin, 2 (2) starköl och 19 (18) öl.

Väsentligt är emellertid att i inte mindre än 37 (31) % av samtliga fall angavs endast alkohol utan närmare specifikation, vartill kommer 6 (13) % som helt saknade uppgift om berusningsmedlet. I promemorian uttalas, att redovisningen av berusningskällorna med hänsyn till dessa betydande ofullständigheter får anses vara av ringa värde.

Medelåldern för dem som uppgav spritdrycker som berusningsmedel var ungefär 40 (38) år. Motsvarande siffror för vin var 38 (39) år, för starköl 26 (26) år samt för öl 34 (31) år. Medelåldern för de öl- och starkölsberusade var alltså förhållandevis låg.

I fråga om berusningsgraden utgör enligt undersökningen antalet redlöst berusade, alltså omhändertagna som är ur stånd att utan hjälp förflytta sig gående, ungefär 6 (7) % av samtliga fyllerister. Av dem som förtärt spritdrycker var cirka 7 (9) % redlöst berusade. Motsvarande siffror vid vinförtäring var 3 (2) %, vid ölförtäring 4 (3) % samt vid förtäring av tabletter 5 (10) %. Av dem som förtärt vin och öl var det alltså bara ett fåtal som varit redlöst berusade.

2.9 Undersökningar om alkoholvanor och attityder¹

2.9.1 Skolöverstyrelsens undersökningar²

Skolöverstyrelsen har 1956, 1961 och 1967 låtit genomföra enkätundersökningar bland gymnasister i näst högsta ringen resp. näst högsta årskursen. Styrelsen har velat studera gymnasisternas alkoholvanor mot bakgrund av variabler som ofta visat sig ha betydelse för vanor och normbildning, nämligen kön, ålder, socialgrupp, hemmiljö, skolortens storlek samt föreningsaktivitet.

Den del av undersökningarna som i förevarande sammanhang har störst intresse är hur gymnasisternas vanor när det gäller konsumtion av olika slags alkoholdrycker förändrats under de undersökta perioderna. Gymnasisterna fick svara på följande frågor: Hur ofta har Du under det senaste året druckit brännvin, konjak, whisky, likör eller annan sprit? Hur ofta har Du under det senaste året druckit vin? Hur ofta har Du under det senaste året druckit starköl? Hur ofta har Du under det senaste året druckit mellanöl (öl klass II B)? Hur ofta har Du under det senaste året druckit öl klass II A (t. ex. pilsner, lager, porter)?

Alla dessa frågor hade samma svarsalternativ:

1. Aldrig
2. Vid enstaka tillfällen
3. Någon gång i månaden
4. Någon gång i veckan (1967 med tillägget "eller oftare")

Svaren kan avläsas ur *tabell 21*.

Det är tydligt att pojarna 1967 drack sprit och starköl oftare än flickorna. Av pojkarna drack 54 % mellanöl regelbundet (varmed i undersökningen förstås minst någon gång i månaden) mot 36 % av flickorna. Jämfört med tidigare år hade sprit- och starkölsdrickandet ökat kraftigt, inte minst bland flickorna. Vinkonsumtionen visade inga större förändringar, medan ölet av pilsnertyp hade gått tillbaka.

Här skall även i korthet redogöras för vilka förändringar som enligt undersökningarna har skett i gymnasisternas attityder till alkoholbruk.

Gymnasisterna ombads välja ut det av nedanstående tre påståenden som närmast motsvarade deras uppfattning om vilket som bör vara riktmärket för samhällets alkoholpolitik:

¹ Jfr även under 2.10

² Gymnasisternas alkoholvanor 1967. Redogörelse för en enkät, utförd av skolöverstyrelsen. Del I och II. Stencil. För en mera utförlig sammanfattning av undersökningarna (del I), se Alkoholfrågan 5/1969, s. 151 f.

Tabell 21 Gymnasisternas konsumtion av olika slags alkoholdrycker 1956, 1961 och 1967. Procent.

	Spritkonsumtion					
	1956		1961		1967	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
Druckit sprit senaste året						
1. Aldrig	38	42	34	38	16	23
2. Vid enstaka tillfällen	50	53	46	53	49	62
3. Någon gång i månaden	10	5	18	8	29	14
4. Någon gång i veckan	1	0 ³	2	1	6	1
Summa	100 ⁴	100	100	100	100	100
Antal	419	318	691	628	791	644
Därav uppgift saknas	6	1	- ⁵	-	-	-

³ Beteckningen "0" innebär att andelen uppgår till mindre än 0,5 %.

⁴ Procenttalens summa anges här liksom i fortsättningen till 100 även om summan av de enskilda procenttalens p. g. a. avrundning är en annan.

⁵ Beteckningen "-" innebär att ingen uppgift finns noterad.

	Vinkonsumtion					
	1956		1961		1967	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
Druckit vin senaste året						
1. Aldrig	26	15	23	18	17	13
2. Vid enstaka tillfällen	56	58	45	55	51	57
3. Någon gång i månaden	14	21	24	21	25	25
4. Någon gång i veckan	4	6	8	6	7	5
Summa	100	100	100	100	100	100
Antal	419	318	691	628	791	644
Därav uppgift saknas	6	2	–	–	–	–

	Starkölskonsumtion					
	1956		1961		1967	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
Druckit starköl senaste året						
1. Aldrig	52	76	45	68	31	47
2. Vid enstaka tillfällen	36	21	36	27	40	38
3. Någon gång i månaden	9	2	14	3	21	12
4. Någon gång i veckan	2	1	5	2	7	3
Summa	100	100	100	100	100	100
Antal	419	318	691	628	791	644
Därav uppgift saknas	3	1	–	–	2	2

	Konsumtion av öl klass II A					
	1956		1961		1967	
	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor	Pojkar	Flickor
Druckit öl senaste året						
1. Aldrig	39	63	28	52	40	48
2. Vid enstaka tillfällen	33	25	32	31	37	36
3. Någon gång i månaden	12	6	16	7	12	9
4. Någon gång i veckan	16	6	24	10	11	7
Summa	100	100	100	100	100	100
Antal	419	318	691	628	791	644
Därav uppgift saknas	2	1	–	–	1	–

	Mellanölskonsumtion 1967	
	Pojkar	Flickor
Druckit mellanöl senaste året		
1. Aldrig	15	25
2. Vid enstaka tillfällen	31	39
3. Någon gång i månaden	28	22
4. Någon gång i veckan eller oftare	26	14
Summa	100	100
Antal	791	644

Alternativ 1: "Man bör försöka minska all alkoholkonsumtion."

Alternativ 2: "Man bör inrikta sig på att bekämpa *missbruket* men *inte* den måttliga konsumtionen."

Alternativ 3: "Alkoholkonsumtion är varje människas privatsak."

Det rådde betydande olikheter i inställning till alkoholbruket i stort hos svars personer med olika alkoholvanor. Jämfört med 1956 och 1961 hade inställningen 1967 överlag blivit "liberalare". Spritkonsumterna utgjorde en allt större del av det

undersökta materialet, och andelen av dessa som ansåg att samhället varken borde söka minska alkoholkonsumtionen eller alkoholmissbruket, hade ökat från 4 % 1956 till 14 % 1967. I hela materialet hade denna andel ökat från 3 % 1956 till 14 % 1967. Procenten som ansåg att man borde minska all alkoholkonsumtion hade minskat från 34 år 1956 till 31 år 1961 och till endast 15 år 1967. Andelen som förordar att samhället skall bekämpa alkoholmissbruk är klart störst och har hela tiden legat mellan 60 och 70 %. Olikheterna i alkoholpolitisk inställning mellan könen är 1967 liksom tidigare betydande. 11 % av pojkarna ville minska allt alkoholbruk mot 19 % av flickorna. Andelarna som ansåg att alkohol var en privatsak var 1967 18 % resp. 10 %.¹

2.9.2 APU:s alkoholvaneundersökningar

Inledning

Sociologiska institutionen vid Stockholms universitet har på uppdrag av APU gjort ett

¹ Kommentaren till undersökningarna är utredarens, fil. kand. Sune von Hofsten, egen.

Tabell 22 Ölkonsumtionens frekvens i olika åldrar. Procent.

	Män			Kvinnor		
	15-17	18-20	21-25	15-17	18-20	21-25
Frekvens <i>pilsner</i>						
En gång i veckan el. oftare	8	18	16	5	8	6
Mer sällan	36	30	34	29	33	35
Dricker ej, ej uppgift	56	52	50	66	59	59
Summa	100	100	100	100	100	100
Frekvens <i>mellanöl</i>						
En gång i veckan el. oftare	15	37	52	13	16	27
Mer sällan	36	38	26	34	47	41
Dricker ej, ej uppgift	49	25	22	53	37	32
Summa	100	100	100	100	100	100
Frekvens <i>starköl</i>						
En gång i veckan el. oftare	3	11	17	6	8	5
Mer sällan	26	50	49	21	35	38
Dricker ej, ej uppgift	71	39	34	73	57	57
Summa	100	100	100	100	100	100
n	198	201	381	261	210	392

antal undersökningar i syfte bl. a. att få en grund för en beskrivning av alkoholvanorna i Sverige. En riksomfattande enkätundersökning (RUS) har gjorts på ett slumpmässigt urval av befolkningen i åldersgrupperna 15–70 år omfattande ca 3 200 personer. Undersökningen genomfördes med början den 10 oktober 1967 och fältarbetet avslutades i januari 1968. Bortfallet uppgick till ca 20 %. Under våren och sommaren 1968 genomfördes en motsvarande undersökning på ett slumpmässigt urval av befolkningen i åldern 15–25 år (UNG) omfattande ca 2 000 personer. Bortfallet var i denna undersökning omkring 19 %.

I det följande redovisas de resultat från UNG som i förevarande sammanhang är av intresse.

Av *tabell 22* framgår att männen genomgående är ölkonsumenter i större utsträckning än kvinnorna. Mellanölskonsumtion synes vara mera frekvent än pilsner- och starkölskonsumtion bland såväl män som kvinnor. Att man dricker starköl är något mer sällsynt än att man dricker pilsner. Detta beror främst på konsumtionsmönstret i den yngsta ålderskategorin, där pilsnerkonsumtion är vanligare än starkölskonsumtion. Bland de äldre finns inte denna skillnad mellan pilsner- och starkölskonsumtion. Bland de äldre männen är det i stället så att starkölskonsumtionen är vanligare.

Totalkonsumtionens fördelning på olika alkoholsorter

Hur alkoholkonsumtionen fördelar sig på olika dryckesslag presenteras här för olika ålders- och konsumentgrupper. Uppdelningen är intressant så tillvida att den belyser om

äldre och yngre skiljer sig åt beträffande konsumtionens struktur. Man kan till exempel förvänta sig att konsumtionen bland de yngre i liten utsträckning utgöres av sprit, medan spritens andel av konsumtionen kan väntas vara större bland de äldre. Även ölskonsumtionens relativa betydelse belyses.

I *tabell 23* presenteras en jämförelse mellan ungdomsmaterialet (äldrarna 15–25 år) och hela riksmaterialet (äldrarna 15–70 år) samt totala försäljningssiffrorna i riket 1968. Siffrorna har beräknats så att totalkonsumtionen för varje dryckessort har omräknats till motsvarande kvantitet 100 % alkohol. Sedan har sortens andel av totalkonsumtionen i 100 % alkohol beräknats.

Av tabellen framgår att försäljningssiffrorna och riksmaterialets siffror skiljer sig åt. Öl- och vinkonsumtionens andel av totalkonsumtionen är större i riksmaterialet än i försäljningsstatistiken. Då man jämför ungdomsmaterialet med de övriga materialen framgår tydligt att ungdomarnas konsumtion i större utsträckning utgöres av öl och i mindre utsträckning av sprit än vad som gäller för befolkningen totalt. Då det gäller ölskonsumtionens andel av totalkonsumtionen, är skillnaden mellan ungdomsmaterialet och försäljningsstatistiken särskilt stor, då det gäller starkölets andel. Starkölet svarar för en större andel av totalkonsumtionen i ungdomsmaterialet än i försäljningsstatistiken. Konsumtionen i olika ungdomsgrupper har studerats mer ingående.

I *tabell 24* redovisas konsumtionens fördelning på alkoholsorter i olika åldersgrupper.

Tabellen visar att männens konsumtion i större utsträckning än kvinnornas utgöres av sprit. Vin svarar för en större andel av

Tabell 23 Jämförelse mellan försäljningen i riket 1968 och konsumtionen i ungdomsundersökningen och riksuundersökningen. Procentuell fördelning på alkoholsorter.

	II A	II B	III	Vin	Sprit	Summa
Försäljningen i riket 1968	7	26	5	13	49	100
Ungdomsundersökningen	8	31	16	17	28	100
Riksuundersökningen		42 ¹		19	39	100

¹ Finns ej uppdelat på ölsorter.

Tabell 24 Totala alkoholkonsumtionen i olika åldersgrupper fördelad på olika dryckessorter. Procentuell fördelning.

Sort	Män, ålder				Kvinnor, ålder			
	15-17	18-20	21-25	Totalt	15-17	18-20	21-25	Totalt
Öl II A	10	9	7	8	7	8	5	7
Öl II B	31	29	32	31	29	26	33	30
Starköl	16	18	17	17	18	19	11	15
Lättvin	8	6	8	8	16	19	17	17
Starkvin	8	7	5	8	11	8	11	10
Sprit	27	31	31	30	19	20	23	21
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100

kvinnornas än av männens konsumtion.

Bland männen svarar sprit för en större andel av konsumtionen bland de äldre än bland de yngre. Öl klass II A och starkvin visar lägre siffror bland äldre än bland yngre. Andelen av konsumtionen som består av mellanöl är i stort sett lika i de olika åldersgrupperna.

Bland kvinnorna svarar mellanölskonsumtionen för en större andel bland de äldre än bland de yngre. Samma förhållande gäller spritkonsumtionen. Öl klass II A och klass III visar lägre siffror bland de äldsta.

Då tabellerna är beräknade på totalkonsumtionen i de olika grupperna, innebär detta att de få storkonsumenternas konsumtion får en mycket stor vikt och undanskymmer hur "normalkonsumentens" dryckesmönster ser ut. Detta kan i viss mån belysas av tabell 25 som redovisar konsumtionens struktur i grupper med olika stor totalkonsumtion.

Tabellen visar att konsumtionens struktur är olika i de olika konsumtionskategorierna.

Bland männen är konsumtionen av öl klass II A relativt sett lägre bland konsumenter med större konsumtion medan öl klass III och spritkonsumtionen är relativt sett större. Även lättvinkonsumtionens relativa andel av totalkonsumtionen är något lägre bland storkonsumenterna.

Bland kvinnorna är konsumtionen av öl klass II B och klass III relativt sett större bland dem med stor totalkonsumtion. Lättvins- och pilsnerkonsumtionen är något större bland småkonsumenterna. Spritkonsumtionens andel av totalkonsumtionen är ungefär lika stor bland stor- och småkonsumenter.

Sammanfattningsvis kan konstateras att ungdomarnas dryckesstruktur avviker från de äldres på så sätt att ungdomarna relativt sett dricker mer öl och mindre sprit.

De unga människors konsumtion utgöres i

Tabell 25 Totala alkoholkonsumtionen i olika konsumentgrupper fördelad på olika dryckessorter. Procentuell fördelning.

	Av respondenten skattad årskonsumtion omräknad i dl alkohol 100 %							
	Män				Kvinnor			
	1-3	4-19	20-49	50-	1-3	4-19	20-	
Öl II A	24	10	8	8	11	11	5	
Öl II B	34	35	31	31	23	30	31	
Starköl	6	13	13	19	5	11	17	
Lättvin	12	8	8	7	25	18	16	
Starkvin	6	8	6	5	12	11	9	
Sprit	18	26	34	30	24	19	22	
Summa	100	100	100	100	100	100	100	

Tabell 26 Föräldrarnas inställning till eventuell öl-, vin- och spritkonsumtion.

	Män			Kvinnor		
	Öl	Vin	Sprit	Öl	Vin	Sprit
Antal	780	780	780	863	863	863
Är emot det	15	22	39	15	19	40
Är inte helt nöjda med det	8	10	12	8	11	10
Godkänner med vissa förbehåll	42	38	26	38	38	23
Gillar det helt	19	11	5	16	10	3
Vet ej	14	14	13	18	18	19
Ej uppgift	2	5	5	5	4	5
Summa	100	100	100	100	100	100

större utsträckning av sprit och i mindre utsträckning av vin än vad som gäller för de unga kvinnorna. Även ölkonsumtionen är relativt sett något större bland männen.

Bland både män och kvinnor svarar spritkonsumtionen för en större andel av totalkonsumtionen bland de äldre än bland de yngre och en större andel bland storkonsumenter än bland dem med liten konsumtion.

Bland männen tenderar mellanölets andel av konsumtionen att sjunka med stigande totalkonsumtion.

Bland kvinnorna tenderar mellanölets andel av konsumtionen att stiga med stigande totalkonsumtion och även med stigande ålder.

Lättvinets relativa andel av konsumtionen sjunker bland männen med ökande ålder och totalkonsumtionsstorlek.

Bland kvinnorna minskar lättvinets relativa betydelse med ökande totalkonsumtionsstorlek. För kvinnorna kan man dock ej

påvisa en relativ minskning med stigande ålder.

Inställning till ölkonsumtion

Hur föräldrarnas inställning till ungdomarnas alkoholkonsumtion upplevs av ungdomarna själva framgår av *tabell 26*.

För både män och kvinnor gäller att de upplever föräldrarna såsom mer positiva till konsumtionen ju lägre alkoholprocent drycken har. Inga nämnvärda skillnader kan konstateras mellan män och kvinnor i detta avseende.

I RUS förekom en fråga om mellanölet enligt respondentens uppfattning medfört ett ökat missbruk bland ungdomar. Svaren på frågan framgår av *tabellerna 27* och *28* där en uppdelning av materialet gjorts på ålder, kön och konsumtionsvanor.

Av *tabell 27* framgår att fler ansåg att missbruket ökat än de som ansåg motsatsen.

Tabell 27 Har mellanölet fört med sig ökat alkoholmissbruk bland ungdomar? Fördelning efter respondenternas ålder.

Mellanölet har fört med sig ökat alkoholmissbruk bland ungdomar.	Män			Kvinnor			Totalt	
	15-25	26-45	46-	15-25	26-45	46-	Män	Kvinnor
Helt och hållet riktigt	18,7	15,4	25,0	19,0	23,5	32,7	20,1	26,7
I stort sett riktigt	13,5	12,6	18,9	13,4	17,8	14,6	15,4	15,5
Tveksam, vet ej	31,6	41,9	41,5	43,1	46,3	39,0	39,2	42,4
I stort sett felaktigt	15,5	12,1	6,9	11,1	6,4	4,0	10,8	6,3
Helt och hållet felaktigt	19,7	17,2	5,2	12,6	4,6	4,9	12,9	6,3
Ej uppgift	1,0	0,9	2,5	0,8	1,4	4,9	1,6	2,8
Summa	100,0	100,1	100,0	100,0	100,0	100,1	100,0	100,0

Tabell 28 Har mellanölet fört med sig ökat alkoholmissbruk bland ungdomar? Fördelning efter respondenternas konsumtionsvanor.

Mellanölet har fört med sig ökat alkoholmissbruk hos ungdomar.	Av respondenten skattad årskonsumtion omräknad i dl alkohol 100 %										
	Män					Kvinnor					
	dricker ej	1-3	4-19	20-49	50-99	100-	dricker ej	1-3	4-19	20-49	50-
Helt och hållet riktigt	41,4	24,8	17,6	15,0	12,7	10,4	43,0	24,3	17,7	16,0	7,1
I stort sett riktigt	18,5	22,2	16,1	12,7	11,0	5,2	13,7	18,5	14,8	9,6	21,4
Tveksam, vet ej	25,3	42,3	40,6	40,3	42,5	40,3	29,7	46,4	45,4	53,6	46,4
I stort sett felaktigt	3,7	4,3	14,3	13,7	13,3	13,0	2,6	5,5	10,8	7,2	14,3
Helt och hållet felaktigt	6,2	5,1	10,1	17,7	19,3	28,6	3,8	4,0	10,8	11,2	10,7
Ej uppgift	4,9	1,3	1,2	0,7	1,1	2,6	7,3	1,3	0,4	2,4	
Summa	100,0	100,0	99,9	100,1	99,9	100,1	100,1	100,0	100,0	100,0	99,9

Ca 40 % var dock tveksamma. Något större andel kvinnor än män tyckte att mellanölet medfört en missbruksökning. De yngre trodde i större utsträckning än de äldre att missbruket ej påverkats av mellanölet. Detta gällde speciellt män i åldrarna 15–25 år.

Tabell 28 visar att ju större den egna konsumtionen är desto mindre benägen är man att instämma i påståendet att mellanölet medfört ett ökat ungdomsmissbruk. Detta gäller såväl män som kvinnor. De som själva ej dricker alkoholdrycker har i störst utsträckning instämt i påståendet.

2.9.3 Svenska Bryggareföreningens attitydundersökning 1970¹

Informationskonsult AB har under våren 1970 på uppdrag av Svenska Bryggareföreningen genomfört en attitydundersökning med ett representativt urval av befolkningen. I det följande skall i korthet redogöras för undersökningens uppläggning och resultat.

Ett utsänt formulär besvarades av 995 svenska medborgare efter ett totalt bortfall om 9 %.

Populationens representativitet

Av de intervjuade var 51 % män och 49 % kvinnor. 40 % kom från storstadsområden, 40 % från övriga städer och tätorter och resterande 20 % från ren landsbygd. 5 % var yngre än 15 år och 20 % äldre än 65. I övrigt var åldersfördelningen sådan att kategorierna 16–25 år, 26–35 år osv. till 65 år vardera utgjorde 15 % av populationen. Industrierbetare var underrepresenterade (6 %) medan tjänstemännen var överrepresenterade (20 %). Den genomsnittliga inkomsten låg omkring 15 000 kr/år. 50 % befann sig i intervallet 15 000–50 000 och 17 %, främst studerande, saknade egen inkomst.

Konsumtionsdata

Två tredjedelar uppgav sig konsumera maldrycker åtminstone en gång i veckan (21 % varje dag, 11 % varannan dag, 17 % två

gånger i veckan, 17 % en gång i veckan). 15 % avstod helt från öl. Männen i städer/tätorter (s/t) var kraftigt överrepresenterade bland "oftaförbrukarna" (34 % av dem drack öl varje dag, 14 % varannan dag) och lika klart underrepresenterade bland dem som aldrig drack öl (4 % mot 15 % för genomsnittet). Rakt motsatt förhållande rådde för kvinnor i s/t samt för ren landsbygdsbefolkning. För kvinnornas del kan man också notera, att de låg något över genomsnittet bland dem som drack öl en gång i veckan. Ungdomsgruppen, 16–25 år, skiljde sig på flera punkter från de genomsnittliga värdena med klart färre vardagsförbrukare och klart färre som aldrig drack öl. Närmare 70 % av ungdomarna låg i intervallet varannan dag – två gånger i månaden mot 50 % i totalmaterialet – med högsta värde på en gång i veckan. Med stigande hushållsinkomst ökade successivt antalet förbrukningstillfällen. 44 % av de högsta inkomsttagarna konsumerade öl dagligen, mot 11 % bland dem som tjänade upp till 5 000 kr/år.

42 % brukade vanligtvis dricka ett glas öl eller mindre vid varje tillfälle, 36 % en flaska om 28–33 cl, 12 % en burk om 45 cl, 4 % två flaskor och 7 % tre flaskor eller mera. Storförbrukarna fanns främst i den yngsta åldersgruppen, 16–25 år, och bland de studerande, vilka i huvudsak utgjordes av samma personer. Tendensen var dock något mer utpräglad i studerandegruppen. Bland dem som drack tre flaskor eller mera var studerandegruppen i absolut majoritet (63 %). Det var ändå betydligt vanligare att de studerande drack ett glas eller mindre (26 %), en flaska (25 %), en burk (21 %), två flaskor (6 %) än att de drack tre flaskor eller mera (17 %).

På fråga om den egna alkoholkonsumtionen förändrats de senaste fem åren svarade 55 % att någon förändring ej ägt rum, 12 % att vinet ökat på starkspritens bekostnad, lika många sade att ölet ökat och starkspritens

¹ Ett sammandrag av en promemoria av professor Åke W. Edfeldt och fil. mag. Erik Järhult, daterad oktober 1970.

ten minskat, 5 % drack mer öl och mindre vin, 4 % mer mellanöl och mindre starköl, 7 % drack mer av alla drycker och 4 % hade helt slutat. Förändringarna i konsumtionsmönstret stod helt naturligt att finna främst hos de unga, där 24 % hade ökat sin konsumtion av alla drycker och fler än genomsnittet hade även ökat ölkonsumtionen på starkspritens bekostnad. Endast 30 % hade ej ändrat vanor. Män i s/t hade ökat såväl sin vin- som ölkonsumtion på starkspritens bekostnad och samtidigt i högre utsträckning gått över från starköl till mellanöl. Som tidigare påpekats var studerandegruppen till stor del identisk med låginkomsttagarna, vilket gav samma utslag — en ökning av den totala alkoholförbrukningen. I högsta inkomstkiktet hade vinet ökat och man hade gått över från starköl till mellanöl.

I en fråga som berörde inställning till helnykterhet, sade sig 4 % vara organiserade nykterister, 30 % sympatisörer, 28 % indifferent, 15 % motståndare och 22 % svarade vet ej. Nykteristerna dominerade på landsbygden med dubbelt så många organiserade och något fler sympatisörer, kvinnor i s/t hade också fler sympatisörer, medan männen i s/t var underrepresenterade bland sympatisörerna och överrepresenterade bland motståndare och indifferent. Den yngsta åldersgruppen hade betydligt färre sympatisörer (15 % mot 30 i totalsamplet) och endast 2 % var organiserade. Ungdomen tog inte ställning till helnykterhet, vilket den höga andelen "vet ej"-svar visar (37 %). Den starkaste förankringen för helnykterhetens idé fanns i åldrarna 46–75 år med 35 % sympatisörer. Där var "vet ej"-svaren också relativt få. Andelen organiserade och sympatisörer var högre i de lägre inkomstklasserna mellan 5 000 och 25 000 kr/år medan de högre inkomsttagarna var överrepresenterade bland motståndarna och de indifferent. De som saknade inkomst hade en mycket hög andel "vet ej"-svar (45 %). Samma tendens visade sig om man ser till utbildningsnivå, där gränslinjen gick mellan studentexamen och universitetsutbildning å den ena, och lägre skolutbildning å den andra sidan. Sva-

rande med folkhögskoleutbildning hade den största andelen sympatisörer.

Av organiserade nykterister drack endast 57 % aldrig öl, 64 % aldrig vin och 76 % aldrig sprit. Bland sympatisörerna var motsvarande siffror 24 % för öl, 19 % för vin och 33 % för sprit. För ölets del bör man hålla i minnet, att nykteristerna i sitt svar kan ha avsett lättöl, vilket är en av nykterhetsrörelsen accepterad maltdryck.

Drygt 55 % hade ej barn i hushållet och av de resterande tillät 23 % barnen att dricka öl hemma, 21 % vin och 10 % sprit. Övriga tillät ej. Inom tjänstemannasektorn accepterades i högre grad att barnen drack öl och vin i hemmet medan sprit ej tilläts i samma utsträckning som genomsnittet.

Bedömning av alkoholläget

Den återstående delen av intervjuundersökningen pejar attityder till vissa bestämda frågeställningar. De svarande har haft att välja mellan två klart definierade ändpunkter med hjälp av en 6-gradig skala.

Det mest definitiva instämmandet i hela undersökningen gavs påståendet att alkoholmissbruket stigit i allt yngre åldrar alltsedan mellanölet började säljas fritt i handeln. 90 % ansåg det — därav 64 % i svarskategori 1, 16 % i 2 och 10 % i 3 — och endast 10 % trodde inte på ett ökat alkoholmissbruk — varav 6 % i kategori 6. Korstabuleringarna visar emellertid på avsevärda differenser i bedömningen. Män i s/t var underrepresenterade (53 % i svarskategori 1 och 82 % i 1–3 mot genomsnittet 64 resp. 90 %). Motsvarande överrepresentation fanns bland kvinnor i s/t (71 resp. 94 %) och bland landsbygdsbefolkningen (71 resp. 95 %). I de tre åldersgrupperna kan en förskjutning noteras i det att de yngre hade sin tyngdpunkt förskjuten till svarskategorierna 2 och 3, men i samtliga fall utgjorde 1–3 omkring 90 %. Personer sysselsatta inom industri och servicenäringar var något underrepresenterade och hemmafruar hade en överrepresentation i kategori 1 med 73 %. För tjänstemännens del förelåg en förskjutning till

svarsalternativ 2. Studerandegruppen följde genomsnittet. Inkomstmässigt kan inga egentliga avvikelser konstateras – förhållandet 90–10 var stabilt, men i inkomstklasserna 10 000–15 000 och över 50 000 kr/år var det starkaste instämmandet mindre uttalat. En av de mera markanta nyanserna var avhängigt utbildningsstandarden, där personer med studentexamen och akademiska examina i endast 51 % i båda grupperna hade angivit alternativ 1. För akademikernas del var förhållanden instämmande – icke instämmande 85–15. Ölkonsumenternas attityd var något splittrad, men bland vardagskonsumenterna fanns en klar underrepresentation (54 resp. 81 %) och helt följdriktigt en överrepresentation bland dem som drack öl sällan. Vad betyder slutligen sympatier för helnykterhet och förändring i alkoholvanor? De som ej ändrat vanor följde samplets genomsnitt. Den lägsta instämmandeprocenten stod att finna i gruppen som ökat sin mellanölsförtäring – endast 44 % i svarskategori 1 och 27 % i kategorierna 4–6 trodde inte på ett ökat missbruk hos ungdomen. Ett likartat fast ej så markerat utslag återfanns hos motståndarna till den organiserade nykterheten.

55 % trodde helt att mellanölet var den egentliga orsaken till den antagna stegringen av missbruket och endast 19 % befann sig på "nej-sidan".

Ungdomsgruppen låg nära samplets genomsnitt – t. o. m. något över, vilket också gällde de studerande. De som drack ofta hade en mildare inställning. Än mer markerad blev tendensen om man ser till konsumtionsförändringar. De som drack mer öl var inte i så hög utsträckning benägna att tilldela mellanölet en avgörande roll, medan 85 % av dem som slutat dricka befann sig i kategori 1. De som drack mindre öl hade samplets genomsnittsvärden. Likaså var inställningen till helnykterhet avgörande för de svarandes attityder, men även motståndarna till nykterhetsrörelsen ansåg till 45 % att mellanölet var huvudorsaken.

Användning av alkohol

Vissa frågor sökte spegla attityder till nyttjande av olika alkoholhaltiga drycker till vardags och till fest. På frågan om det är bra/inte bra att dricka mellanöl till maten befann sig 19 % av de tillfrågade i vardera änden av skalan. De övriga fördelade sig enligt en approximativ normalfördelningskurva med någon övervikt bland dem som tyckte att det var bra att dricka mellanöl till maten. Ungdom mellan 16 och 25 år hade lägre instämmandevärden, vilket ytterligare accentuerades i studerandegruppen, där endast 12 % helt godtog påståendet att det är bra att dricka öl till maten. I åldrarna 26–45 år var en centrerad klart märkbar med underrepresentation i såväl svarskategori 1 som 6. Personer över 45 år följde i stort samplets genomsnittsvärden. "U-fördelningen" – tendensen till polarisering – kom också till uttryck för personer med enbart folkskola. En av de mest positiva kategorierna utgjordes av inkomstagare mellan 5 000 och 10 000 kr där 31 % helt instämde. Det klaraste sambandet stod att finna om man såg till ölkonsumtion. Varje- och varannandagskonsumenterna tyckte det var fullt naturligt att dricka öl till maten – över huvud speglade konsumtionsvanorna ganska väl graden av instämmande på dessa frågor. De frekventa vindrickarna såg fördelarna i att förtära vin till maten, de som tog en snaps till maten ville inte heller fördöma den vanan. På samma sätt avspeglades för ölets del inställning till helnykterhet och förändring i alkoholvanorna i det att nykteristerna till 75 % mer eller mindre icke ansåg det tillrådligt att dricka öl ofta. Siffran var nästan den omvända bland de intervjuade som drack mer öl än tidigare.

Frågan om vin till vardags besvarades balanserat med en tendens åt negationshållet. 24 % tyckte definitivt inte det var lämpligt och hälften så många instämde helt. Här förelåg inga skiljaktigheter om man ser till kön och bostadsort, däremot var åldersgruppen 46–75 år mer gynnsamt inställd. Ungdom och studerande var kraftigt under-

representerade bland dem som accepterade regelbunden vinförtäring.

Den åsiktsförsökning mellan öl och vin som kunde konstateras blev total när man gick till dagligt bruk av starksprit. Endast 7 % fanns i svarskategorierna 1 och 2 och över 80 % sade nej. Precis tvärtom var attityden till vatten som måltidsdryck och en särskilt hög instämmandegrad fann man hos kvinnor i s/t och hemmafruar.

Så till frågorna om alkohol i festliga sammanhang. Här rangordnades dryckerna med vin främst, tätt följt av öl och sist sprit. 90 % tyckte mer eller mindre att vin var en lämplig festdryck med 65 % i kategori 1. Motsvarande siffror för öl låg på 85 % resp. 58 % och sprit 75 % resp. 44 %. De som helt tog avstånd från öl i festsammanhang utgjorde endast 7 % – motsvarande för vin 5 % och för sprit 13 %. Den positiva inställningen gick igenom hela materialet och nyanserna var svaga mellan olika grupper. Endast i en grupp var man kritisk mot öl – nämligen inom nykteristernas led och två andra små grupper hade en balanserad fördelning – de som aldrig drack öl och de som slutat dricka alkoholhaltiga drycker. T. o. m. kvinnor i s/t och hemmafruar som visat sig kritiska till en rad andra företeelser låg över genomsnittsvärdena.

I princip samma fördelning av svaren som på frågan om öl till maten erhöles på frågan om det är ”inne” att bjuda på öl i alla åldrar, men polariseringen var mer märkbar. 30 % godtog helt påståendet och 27 % förkastade det. 56 % totalt accepterade påståendet. Även på denna fråga avvek kvinnornas svarsmönster från det gängse mönstret med en överrepresentation för ett instämmande, medan män i s/t följde samplet i övrigt. Här var också tendensen starkare i ungdomsgruppen som såg öl som en ”innedryck”. En nyans som framträngde här, var fördelningen avseende inkomst. Mellanskikten (5 000–25 000 kr) har en markerad överrepresentation i svarskategori 6, medan hög- och låginkomsttagarna ansåg det mer naturligt att bjuda på öl i alla åldrar.

Att mellanöl inte anses vara en rusdryck framgick av svaren på en fråga. 43 % ansåg

bestämt att II B var en måltidsdryck och totalt instämde över 70 % i det påståendet. En påtaglig gränslinje skiljde å ena sidan männen i s/t (50 % i 1) och landsbygdsbefolkningen (32 % i 1) – mer än vanligt markerad. De studerande hade en något ambivalent hållning med en underrepresentation i kategori 1 och överrepresentation i 2 och 3. De enda som tyckte mellanöl var en rusdryck var de organiserade nykteristerna. Bland dem som slutat dricka alkohol låg 32 % i 1 och 37 % i 6.

För starkölets del däremot var man mer benägen att se det som en rusdryck än mellanölet, men fortfarande var fördelningen jämn. 47 % ansåg det vara en måltidsdryck och 53 % en rusdryck.

Försäljningsformer

Inställningen till nuvarande försäljningsformer och några hypotetiska ändringsförslag undersöktes. Av de tillfrågade ville 67 % inte dra in mellanölet, därav 42 % i kategori 1, men en minoritet om 20 % ville starkt förbjuda mellanöl. Män i s/t var avgjort motståndare mot tanken på att dra in II B, kvinnor i s/t låg på samplets genomsnitt och landsbygdsbefolkningen var klart för ett förbud. En brytning gick också mellan personer under 45 år och äldre. Här liksom vid ett par tidigare tillfällen förenade sig de två yngsta ålderskategorierna. De mest slående differenserna gav korstabuleringen med avseende på konsumtion, där 86 % av vardagskonsumenterna av öl ville behålla mellanölet, medan endast 26 % av dem som aldrig dricker öl hyste samma uppfattning. Ännu något större spännvidd fanns mellan dem som drack mer mellanöl och dem som slutat dricka. Knappast någon annan fråga i undersökningen uppvisade en så total motsättning i för och emot.

Än mer bestämda blev attityderna om man ser till raksummeringen på en fråga, om mellanölet enkom skall få säljas i systembolagets butiker. 44 % motsatte sig det definitivt och 64 % totalt, medan 24 % helt ville överföra försäljningen dit. Tendenserna är

slående lika i alla yrkes-, ålders- eller bostad/könsgrupper, med i samtliga fall en ökning i kategori 1 och 6 i jämförelse med föregående fråga.

62 % instämde helhjärtat i den 18-årsgräns för inköp av mellanöl som infördes den 1 april 1970 och 78 % totalt. Endast 12 % tog helt avstånd. Motsvarande siffror för en 16-årsgräns tillfredsställde endast 25 % fullständigt och 35 % totalt, medan 49 % tog definitivt avstånd från den lägre åldersgränsen.

2.9.4 SIFO:s intervjuundersökning 1971 bland ungdom i åldrarna 12–24 år¹

Inledning

År 1971 gjorde SIFO en undersökning där 1 689 ungdomar i åldrarna 12–24 år intervjuades vid personliga besök. Fältarbetet påbörjades den 24 februari och avslutades den 8 april. Bl. a. ställdes frågor om ungdomarnas alkoholkonsumtionsvanor. Bortfallet uppgick till 15 %.

Konsumtionsvanornas utveckling

Materialet ger en viss ledning för hur konsumtionsvanorna utvecklas under ungdomsåren, se *tabell 29*.

I kommentarerna till undersökningen påpekas att tre av fyra ungdomar i åldern 12–13 år har alkoholdebuterat och i nästa ålderskategori (14–15 år) är det en av tio ungdomar som aldrig druckit alkohol. Där-

Tabell 29 Andel icke-konsumenter (%) i olika åldersgrupper.

Åldersgrupp	Dryck			
	Mellanöl	Starköl	Vin	Sprit
12–13 år	55	90	44	82
14–15 år	22	63	22	54
16–17 år	11	38	14	28

efter minskar antalet successivt till 2 % i gruppen 22–24 år. Som framgår av tabellen är vin och mellanöl de två vanligaste debutdryckerna.

Konsumtionsfrekvensen framgår av *tabell 30*.

Mellanöl är den dryck som brukas oftast, därefter vin, sprit och starköl. Av kommentarerna framgår att det upp till 16 år inte föreligger någon egentlig skillnad mellan pojkar och flickor. I de högre åldrarna har emellertid männen högre konsumtionsfrekvens för öl och sprit. För vin har kvinnorna en något högre frekvens än männen.

De intervjuade ombads också att ange hur mycket de brukade dricka av olika sorter vid varje tillfälle. Svaren omräknades därefter i starksprit på det sättet att 10 cl sprit ansågs motsvara 30 cl vin, 72 cl starköl och 90 cl mellanöl. Av särskilt intresse är hur stor andel av de tillfrågade som uppgav sig vid varje konsumtionstillfälle bruka dricka alkoholdrycker som motsvarade 16 cl starksprit eller mer. Detta framgår av *tabell 31*.

Enligt undersökningen skulle alltså sprit-

¹ Svenska Bryggareföreningen. Rapport från SIFO:s ungdomsundersökning 1971. 25.5.1971 Stencil.

Tabell 30 Uppgiven konsumtionsfrekvens bland ungdomar 12–24 år för mellanöl, starköl, vin och spritdrycker. Procent.

	Mellanöl	Starköl	Vin	Sprit
Mer än 2 ggr/veckan	9	0	0	0
2 ggr/veckan – 1 g/mån	54	29	38	30
Mindre än 1 g/mån	17	29	43	37
Aldrig	19	41	17	32
Vet ej	0	1	1	1

Tabell 31 Andel personer (i %) som uppger sig vid varje konsumtionstillfälle bruka dricka alkoholdrycker motsvarande 16 cl spritdrycker eller mer. Ålder och kön.

	Mellanöl	Starköl	Vin	Sprit
Pojkar 12–15 år	7	2	3	6
Flickor 12–15 år	2	2	0	7
Pojkar 16–19 år	11	13	12	42
Flickor 16–19 år	1	1	2	11
Pojkar 20–24 år	2	13	13	61
Flickor 20–24 år	0	0	4	13

drycker vara den dryck som är vanligast vid "storkonsumtionstillfällena". Undantaget är den yngsta åldersgruppen pojkar, där mellanölet spelar en större roll än övriga drycker.

Av dem som brukade dricka mellanöl oftare än 2 gånger i veckan uppgav 5 % att de brukade dricka mer än 2 burkar per gång. Motsvarande siffror för dem som brukade dricka öl – "2 gånger i veckan till 2 gånger i

månaden" –, och – "En gång i månaden eller mer sällan" – var 11 % respektive 5 %. Beträffande vin och sprit kan man konstatera ett starkare samband mellan hög konsumtionsfrekvens och den förtärda mängden alkohol.

På en fråga om hur mycket mellanöl den intervjuade konsumerat under det "senaste veckoslutet" fördelade sig svaren på sätt som framgår av tabell 32.

Av tabellen framgår fördelningen för åldersgrupperna t. o. m. 17 år. Totalt uppgav 29 % av ungdomarna i åldern 12–24 år att de druckit mellanöl under det senaste veckoslutet.

Tabell 32 Konsumtionsmängd mellanöl under "senaste" veckoslutet. Ålderskategorier i procent.

Konsumerad mängd II B	12–13 år	14–15 år	16–17 år
Ickekonsumenter/drack ej II B senaste veckoslut	94	88	77
1–33 cl	3	5	9
34–45 cl	1	4	6
46–90 cl	1	1	4
90–135 cl	0	2	2
136 cl eller mer	1	1	2

Tabell 33 18-årsgränsens tillämpning på mellanölskonsumenter under 18 år. Procent.

	12–13 år	14–15 år	16–17 år
Har aldrig försökt köpa själv	60	48	35
Har hindrats vid några eller alla försök att själv köpa öl	14	18	12
Har aldrig hindrats	25	35	54

Berusningsmedel

I undersökningen ställdes också till dem som uppgivit att de någon gång känt sig påverkade en fråga om vilket medel som kommit till användning senaste gången. Av samtliga angav 57 % starksprit, 33 % vin, 12 % starköl och 19 % mellanöl. Att procenttalen sammanlagt överstiger 100 beror på att vissa ungdomar använt flera sorter. Mellanölet dominerar som påverkningskälla i den yngsta ålderskategorin (12–15 år), där det uppgavs av 55 % av pojkarna och 43 % av flickorna.

Åldersgränsen

För att utröna vilken effekt den frivilliga 18-årsgränsen haft tillfrågades de som drack mellanöl och var under 18 år om gränsen verkat hindrande. Svaren framgår av tabell 33.

2.10 Vissa mera begränsade undersökningar kring mellanölsproblematiken

Utöver de här ovan under 2.8 och 2.9 refererade undersökningarna – som haft riksomfattande karaktär – har APU haft tillgång till andra undersökningar med en mindre bred uppläggnings. De ger redan av den anledningen inte underlag för några generella slutsatser, men saknar fördenskull inte intresse. Man bör emellertid vid läsningen hålla i minnet att urvalets representativitet kan ifrågasättas och att tillförlitligheten av erhållna data i flertalet fall inte närmare analyserats.

Bland dessa undersökningar må till en början nämnas en trebetygsuppsats, utförd vid pedagogiska institutionen vid Stockholms universitet.¹ Den berör förhållandena vid Stockholms ungdomsgårdar och har rönt betydande uppmärksamhet i den offentliga debatten. Enligt undersökningen – som gjordes på ett urval av 139 personer men som av undersökarna ansågs representativ för ungdom vid ungdomsgårdarna i Stockholm – var 84 % av ungdomarna mellanölskonsumenter och hälften av dessa brukade vid varje tillfälle dricka 6 eller flera burkar eller flaskor mellanöl.

I en rapport över en undersökning som utförts på ett urval av 122 ungdomar för att kontrollera riktigheten av bl. a. de här nämnda resultaten hävdar professor Åke W. Edfeldt att originalundersökningens material möjligen kan vara representativt för någon specifik grupp bland de ungdomar som är medlemmar vid Stockholms ungdomsgårdar.² Den av Edfeldt gjorda undersökningen gav till alla delar ett helt annat utfall än originalundersökningen.

Inom skolförvaltningen i Västerås företogs i december 1966 och december 1969 undersökningar för att bl. a. utvärdera skolungdomens i Västerås alkoholvanor.³ Enligt undersökarens uppfattning kan man konstatera en breddning av alkoholvanorna så att ungdomar i allt yngre åldersgrupper var alkoholkonsumenter 1969 jämfört med 1966.

En i april 1970 gjord enkätundersökning

bland elever vid två grundskolor och ett gymnasium i Göteborg syftar till att ge en allmän bild av ungdomens alkoholvanor samt att söka utreda mellanölets roll och hur den påverkats av försäljningsrestriktionen den 1.4.1970.⁴

Slutligen må nämnas en s. k. pilotstudie av ungdomars attityder till mellanöl.⁵ Sammanlagt 200 elever på olika utbildningsnivåer vid skolor i Östersund och Solna intervjuades. Avsikten var att söka ge en bild av hur elever i gymnasie- och fackskolor upplever "mellanölsproblematiken", hur de ser på mellanölet i förhållande till andra alkoholdrycker och vad de tror om mellanölsdrickandet.

2.11 Sammanfattning av resultaten av de sociologiska undersökningarna under 2.9 och 2.10

De undersökningar som behandlas i avsnitt 2.9 och 2.10 har genomgående utförts som intervju- eller enkätundersökningar. Här skall först erinras om de felkällor som kan uppstå vid sådana undersökningar. Om resultaten från undersökningar av denna karaktär skall ha giltighet även för en större grupp än den som varit föremål för utfrågning, krävs att materialet utgör ett slumpmässigt urval ur den population till vilken man vill generalisera resultaten. Urvalet får ej heller vara för litet. Vidare får inte bortfallet vara för stort eller selektivt. Vid intervju- och enkätunder-

¹ Mellanöl – ett ungdomsproblem. Trebetygsuppsats i pedagogik. Stockholms universitet. Hösten 1970. Stencil.

² Rapport över kontrollundersökning i anslutning till publikationen "Mellanöl – ett ungdomsproblem", Stockholm. Maj 1971. Stencil.

³ Information från Skolstyrelsen. En undersökning av skolungdomens rök-, alkohol- och sniffningsvanor, Västerås 1967, samt en follow-up-undersökning härav, Västerås 1970. Stencil.

⁴ Hamnered & Jansson. Om ungdom, alkohol och förbud. Tvåbetygsuppsats i sociologi vid Göteborgs universitet. Stencil.

⁵ Redovisad i förslag till skolöverstyrelsen och socialstyrelsen om preventiva åtgärder rörande ungdom och mellanöl, av en för detta ändamål tillsatt arbetsgrupp (SMELL). April 1971. Stencil.

sökningar är frågekonstruktionen en viktig del. Oklara och mångtydiga frågor kan orsaka fel i undersökningen. Vid undersökningar av alkoholvanor med hjälp av frågemetoder frågar man oftast efter den genomsnittliga konsumtionen när det gäller tid och kvantitet. Detta medför att de erhållna konsumtionssiffrorna jämfört med försäljnings-siffrorna för riket oftast blir för låga. Detta kan delvis bero på glömska hos de intervjuade men andra faktorer har också betydelse såsom att man ej får möjlighet att ange konsumtionstopparna etc.

Man bör sålunda lägga störst vikt vid resultaten från de mer omfattande undersökningar som är genomförda på relativt stora slumpmässiga urval.

Som redovisats ovan (2.4) har maltdrycks-konsumtionen ökat betydligt efter införandet av mellanöl 1965. Ökningen kan huvudsakligen tillskrivas mellanölet. Ökningen har skett dels genom att tidigare konsumenter av främst öl typ A övergått till att konsumera mellanöl men även genom att nya konsumentgrupper tillkommit. Kvinnornas ölkonsumtion har — om man jämför med tidigare, här ovan ej refererade undersökningar — stigit kraftigt sedan mellanölet infördes men även ungdomarnas ölkonsumtion har stigit (2.9.1).

Den allmänna opinionen har speciellt under de senaste åren förändrats så att man varnat för ett tilltagande ölmisbruk hos ungdomen. 1968 ansåg sålunda 40–80 % av befolkningen över 15 år att mellanölet medfört ett ökat alkoholisbruk hos ungdom (2.9.2). Motsvarande siffra 1970 var 90 % (2.9.3). Förändringen i inställningen till ungdomens mellanölskonsumtion speglas också av de undersökningar som utförts av kontrollstyrelsen (2.8.1).

Har ungdomens alkoholkonsumtion ökat? Få undersökningar har gjorts som belyser denna fråga. Av gymnasistundersökningarna (2.9.1) framgår att vi har en tilltagande konsumtion 1956–67 bland gymnasierna av såväl sprit som vin och maltdrycker (bland maltdrycker för närvarande främst mellanöl). Dessa resultat torde beträffande

tendensen kunna generaliseras även till övriga ungdomar. Rörande utvecklingen under de senaste 2–3 åren föreligger inga motsvarande undersökningar.

Vilken alkoholdryck är debutdryck i ungdomsåren? Ungefär tre av fyra ungdomar i åldern 12–13 år har alkoholdebuterat. I åldern 14–15 år är motsvarande siffra nio av tio, sedan stiger andelen som alkoholdebuterat med stigande ålder. Den vanligaste debutdrycken är mellanöl eller vin (2.9.4). Vissa data tyder på att mellanöl är vanligare som debutdryck hos pojkar (de s.k. Västeråsundersökningarna, 2.10).

Hur ser ungdomarnas konsumtionsmönster ut? Ungdomarnas alkoholkonsumtion utgöres i större utsträckning av öl och i mindre utsträckning av sprit än vad som gäller befolkningen i övrigt (2.9.2) Ölkonsumtionen består huvudsakligen av mellanölskonsumtion. Mellanölet är även den alkoholdryck som ungdomarna dricker oftast, (2.9.4). Sprit svarade 1968 för en större andel av de äldre (21–25 år) manliga ungdomarnas alkoholkonsumtion än för de yngre (15–17 år). Mellanölens andel av konsumtionen i dessa åldersgrupper var ungefär lika stor (2.9.2).

Finns det ett missbruk av mellanöl hos ungdomen? Då det gäller storkonsumtion av mellanöl (mer än 3 flaskor per tillfälle) är den vanligast bland ungdomar (16–25 år) och bland studerande (2.9.3). Då det gäller storkonsumtion av alkoholdrycker i allmänhet (16 cl sprit eller motsvarande vid samma tillfälle) sker denna bland ungdomar främst i form av spritkonsumtion, detta gäller dock ej bland de yngsta där de få "storkonsumenterna" oftare dricker mellanöl (2.9.4). Att storkonsumtion av mellanöl förekommer bland vissa ungdomar framgår även av en undersökning på Stockholms ungdomsgårdar (2.10).

Har den nuvarande åldersgränsen för inköp av mellanöl haft effekt? Att åldersgränsen ej kunnat upprätthållas effektivt framgår av flera undersökningar (2.9.4, 2.10).

2.12 Försöksverksamhet med mellanölsförsäljning

2.12.1 Försöksverksamhet med utskänkning av öl på marketentier

Försöksverksamheten gäller utskänkning av öl klass II B och II A på fasta marketentier (även lättöl skall tillhandahållas). Den påbörjades successivt under oktober månad 1969 och skall fortgå tills vidare. Under november 1969 hade samtliga i försöket ingående marketentier utskänkning av öl. Samma marketentier betjänar i några fall flera förband eller skolor. De i försöket deltagande förbanden, skolorna och utbildningsanstalterna inom krigsmakten är spridda över hela Sverige med undantag för Gotland, som inte är representerat, samt övre Norrland, där endast I 20 och K 4 (samma marketentier) och Jägarskolan i Kiruna ingår i försöket. Totalt sker utskänkning vid 63 fasta marketentier. Avbrott i försöksverksamheten har skett vid F 10 under november 1969 – februari 1970 på grund av ombyggnad. Vid Krigsskolan avbröts försöket på grund av det ringa intresset för öl-utskänkning från de värnpliktigas sida. Ut-

skänkning av öl får ske endast i marketentriets lokaler inom kasernområde och mellan kl. 17.00 och 22.00, dock inte under tjänstgöringstid. Under försöksperioden sker kvartalsvis rapportering från varje marketentier med uppgifter om utskänkt kvantitet öl II B, II A och lättöl. Vidare rapporteras om antal vpl och antal fylleriförseelser resp. kvartal och som jämförelse motsvarande kvartal året innan samt uppgifter om ev. iakttagelser och synpunkter.

Med utgångspunkt från dessa rapporter har sammanställts *tabell 34*.

Av tabellen framgår att den utskänkta kvantiteten II B inte ändrats nämnvärt under den tid försöket pågått. Konsumtionen av II A liksom lättöl håller sig på en blygsam nivå och uppgår för vardera varuslaget till knappt 1/100 av II B-konsumtionen.

Vid jämförelse av utskänkt kvantitet II B/vpl vid de enskilda förbanden framkommer att de flesta ligger relativt lågt. Det finns dock några förband som jämfört med övriga ligger förhållandevis högt.

En gruppering av förbanden på orter med mer än 50 000 inv., 30 000–50 000 inv. och mindre än 30 000 inv. visar att konsumtio-

Tabell 34 Försöksverksamhet med ölutskänkning på militära marketentier.

Tidsperiod	Genomsnittligt antal vpl	Utskänkning			Fylleriförseelser		
		liter			liter/vpl	antal	per 1000 vpl
		Öl II B	Öl II A	lättöl	Öl II B		
4:e kv 1968	32 163	.	.	..	.	230	7,15
1:a kv 1969	36 120	.	.	..	.	208	5,76
2:a kv 1969	21 299	.	.	..	.	129	6,06
3:e kv 1969	31 655	.	.	..	.	170	5,37
4:e kv 1969	33 384	74 052	734	1 104	2,22	173	5,18
1:a kv 1970	37 479	74 960	547	393	2,00	199	5,31
2:a kv 1970	23 019	46 875	637	647	2,04	108	4,69
3:e kv 1970	37,650	84,938	627	707	2,26	160	4,25
4:e kv 1970	32 367	69 309	497	436	2,14	149	4,60
År 1970	32 629	276 082	2 308	2 177	8 46	616	18,88

Anm. Uppgifterna för tiden före 4:e kv 1969 avser de förband som sedermera kom att ingå i försöksverksamheten.

nen/vpl är relativt jämnt fördelad, dock med en viss tendens till att vpl förlagda i mellangruppen, dvs. orter med 30 000–50 000 inv., har en något större konsumtion än i de två övriga grupperna.

En indelning efter militärområden visar att det östra militärområdet nästan genomgående ligger högst beträffande utskänkt kvantitet II B/vpl och särskilt då i gruppen orter med 30 000–50 000 inv., där utskänkt kvantitet II B/vpl är i huvudsak dubbelt så stor som i hela materialet.

Antalet fylleriförseelser per 1 000 vpl var under perioden 4 kv. 1969–3 kv. 1970 20 % lägre än under motsvarande tid året före. Minskningen fortsatte under 4 kv. 1970.

Att observera här är dock att antalet omhändertaganden vid de förband som icke ingår i försöksverksamheten är ej obetydligt högre än vid försöksförbanden, vilket torde peka på ett snett urval, dvs. att de förband som redan tidigare hade höga siffror för antal omhändertaganden icke har medtagits i försöksverksamheten. Minskningen av antalet omhändertaganden per 1 000 vpl har vid dessa förband varit 14 % vilket således är något mindre än vid de förband som ingår i försöksverksamheten.

De av uppgiftslämnarna redovisade iakttagelserna visar att ölutskänkningsen i de allra flesta fall fungerar utan problem och att fylleriförseelser till följd av ölkonsumtion på marketenteriet är ytterst fåtaliga. Det är endast ett förband som rapporterat att ölutskänkningsen negativt påverkat den allmänna ordningen hos den värnpliktiga personalen samt att brott mot utfärdade bestämmelser förekommer och att dessa i vissa fall synes kunna hänföras till för stor mellanölskonsumtion. Konsumtionssiffrorna för detta förband ligger för vissa månader upp till 4 gånger över riksgenomsnittet, dock har under april och maj en nedgång ägt rum.

Sammanfattningsvis kan konstateras att konsumtionen av II B/vpl på de militära marketenterierna håller sig på en relativt låg nivå. De förband som angett mellanölskonsumtion på marketenteriet som orsak till fylleriförseelser är ytterst fåtaliga. Både de sta-

tistiska uppgifterna och iakttagelserna visar att någon ökning av antalet fylleriförseelser på grund av ölutskänkningsen ej har ägt rum. De insända rapporterna tyder även på att några problem av större omfattning inte har märkts under försöksperioden.

Det kan tilläggas att priset på det utskänkta mellanölet har varit ganska lågt. Priset för en 33 cl-flaska var exempelvis under januari månad normalt 1:50 kr. I några fall begärde man 1:75 eller 2:00 kr. Smärre prishöjningar har ägt rum i samband med skattehöjningen i februari 1970 men förhållandevis många har behållit det tidigare priset.

Den ifrågakommande försöksverksamheten pågår alltjämt och skall i enlighet med vad som planerats fortgå tills vidare.

2.12.2 Sociologisk undersökning i samband med försöksförsäljningen på marketenterierna

För undersökningen har APU insamlat data från sex olika militärförband. Hälften av dessa är förband där öl typ B försålts på förbandets marketenterier efter tjänstens slut. Vid övriga tre förband förekommer ej någon försäljning. Data har insamlats via gruppenkät. Två mätningar har ägt rum; den första några dagar efter inryckningen och den andra sedan cirka halva tjänstgöringstiden avverkats.

756 respondenter deltog vid första och 448 vid andra mätningen. Bortfallet (308 personer) var i första hand orsakat av "naturlig frånvaro" (sjukdom, kommandering eller förflyttning). En analys av det externa bortfallet visade att det finns skäl antaga att detta i inte alltför stor utsträckning skulle ha påverkat resultaten.

I det följande kallas förband med mellanölsförsäljning E-förband (experimentförband). Förband utan mellanölsförsäljning kallas K-förband (kontrollförband).

Av resultaten framgår att det är fler på E-än på K-förbanden som ökat sin mellanölskonsumtion mellan de båda mättillfällena (30 % respektive 17 %). Denna skillnad orsakas av en större förändring av antalet konsumtionstillfällen i E-förbanden än i K-för-

banden; 31 % respektive 17 % har ökat sin konsumtionsfrekvens. Beträffande volymen per konsumtionstillfälle är det en lika stor andel (31 %) på båda typerna av förband som uppvisar en ökning. På E-förbanden är det t. o. m. en större andel än på K-förbanden som för mellanöl minskat sin volym per konsumtionstillfälle (30 % respektive 19 %). För övriga studerade drycker (starköl, lättvin, starkvin och starksprit) har inte konstaterats några egentliga skillnader mellan E- och K-förbanden vad gäller förändringar i konsumtionen.

I totalmaterialet gäller att 53 % ökat medan 44 % minskat sin totala alkoholkonsumtion under värnplikstiden.

2.13 Resultat av överläggningar mellan kontrollstyrelsen och företrädare för bryggerinärings och livsmedelshandeln

Som redan ovan i korthet uppgivits, har de övervakande myndigheternas erfarenheter av olägenheter av mellanölsförsäljningen jämte vad som framkommit i debatten härom lett till vissa åtgärder i skadeförebyggande syfte. Sälunda har livsmedelshandeln och bryggerinäringsorganisationer samt handelsanställdas och livsmedelsarbetarnas fackförbund vid sammanträde hos kontrollstyrelsen överenskommit om att från den 1 april 1970 tillämpa vissa inskränkningar i handeln med mellanöl för att söka förebygga olägenheter av denna försäljning. Överenskommelsen innebär i huvudsak följande.

Mellanöl skall inte från butik eller bryggeri säljas till barn eller ungdomar som kan antas vara under 18 år. Undantagsvis kan det bli fråga om legitimering. Barn och ungdomar som uppenbart köper för föräldrars räkning undantas från försäljningsbestämmelsen. Anslag om åldersgränsen skall sättas upp på alla försäljningsställen där mellanöl saluföres. — Handeln och bryggerinärings rekommenderas att inte tillämpa lockvarupriser för öl eller lämna lockvaruerbjudanden vid ölköp. Skyltning och montage för öl förutsättes ske på ett måttfullt sätt.

Efter överläggningar med bl. a. kontroll-

styrelsen har Svenska bryggareföreningen beslutat att med verkan från den 1 april 1970 rekommendera sina medlemsföretag att iakttaga vissa begränsningar i ölreklamen. Reglerna gäller allt öl av klass II. Huvudsyftet är att förhindra all ölreklam som riktar sig till barn och ungdom. Vidare skall all reklam som knyter an till romantiska situationer eller till sex appeal undvikas. Reklam för öl får ej förekomma i publikationer som huvudsakligen riktar sig till ungdom, ej heller vid tillställningar eller i utbildningsanstalter eller i lokaler och institutioner för ungdom. Reklam får slutligen inte göras så att den på något sätt anknyter till idrott, friluftsliv eller motorism och den får inte heller stimulera till konsumtion av öl på arbetsplatsen. I övrigt må hänvisas till bilaga 1.

Med anledning av att ovan redovisade överenskommelse om 18-årsgräns m. m. vid försäljning från butik eller bryggeri enligt kontrollstyrelsens mening visade sig allt mindre effektiv samt med hänsyn till att försäljningen av mellanöl till bl. a. ungdomar enligt styrelsens uppfattning i stor utsträckning skett på ett från social synpunkt inte godtagbart sätt, har i november 1970 en ny överenskommelse träffats mellan styrelsen samt livsmedelshandeln och bryggerinärings jämte de handelsanställdas och livsmedelsarbetarnas fackförbund. Överenskommelsens text återges här nedan i fem punkter, med tillägg av kontrollstyrelsens kommentarer:

1. Försäljningsföreståndare ska se till att 18-årsgränsen för köp av mellanöl verkligen respekteras av hans personal.

Anslag om 18-årsgränsen ska alltid finnas uppsatt på ett tydligt framträdande sätt vid varje monter, kassa, lager och fordon för ölförsäljning. Sådana anslag tillhandahålls av kontrollstyrelsen och distribueras genom de olika organisationerna.

I denna punkt betonas föreståndarens ansvar, se 3 § Öff. Det är till honom eller av honom utsedd ansvarig ersättare som försäljaren (kassörskan) alltid ska vända sig när svårigheter uppstår att tillämpa försäljningsbestämmelserna och regeln om 18-årsgränsen.

2. Annonsering, skyltning och exponering

av öl ska ske på ett måttfullt sätt.

Det uttryckliga förbudet mot lockpriser o. d. har slopats. I stället har införts ett generellt uttalande att handeln – liksom bryggeriernas – reklam för öl ska ske på ett måttfullt sätt. En offensiv exponering av öl i t. ex. skyltfönster eller vid montrar och kassor ska m. a. o. inte förekomma.

3. Informationskortet "Fem viktiga komihåg vid ölförsäljning" ska alltid finnas hos all ölsäljande personal. Rättighetshavaren ska förvissa sig om att personalen förstår innebörden av vad som sägs på kortet. Kortet tillhandahålls av kontrollstyrelsen och distribueras genom de olika organisationerna.

Varje försäljare (kassörska) i livsmedelsbutik, butiksbus och bryggeribil ska alltså alltid kunna visa upp ett sådant kort.

4. Vid försäljning på söndagar och på vardagar efter kl. 18 ska uttagnings- eller utlämningsställe för mellanöl övervakas av ansvarig person.

Detta är en ny och viktig punkt, som har motiverats av att ölförsäljningen på sön- och helgdagar och på kvällar erfarenhetsmässigt har visat sig erbjuda speciella problem från övervakningssynpunkt. Uttalandet innebär att det i butiken ska under angivna tider finnas en person i ansvarig ställning (föreståndare eller annan förman) som övervakar uttagnings- eller utlämningsställe för öl. Han ska m. a. o. ha detta ställe under sådan uppsikt att han kan hindra olämplig försäljning. Vid förfrågan ska denna ansvariga övervakare alltid kunna namnges.

Skulle det likväl visa sig att denna försäljning sker på ett olämpligt sätt, kan polismyndigheten med stöd av 27 § Öff förbjuda ölförsäljning på kvällar och söndagar.

5. Det är angeläget att ölförsäljningen i pubar o. d. sker på ett från sociala synpunkter godtagbart sätt. Bryggerierna ska vid ölleveranser till pubar o. d. medverka härtill. Detta kan ske t. ex. genom samråd mellan de berörda företagen om utformningen av exponering och reklam samt av försäljningsverksamheten.

Bryggerierna kan här göra en aktiv insats bl. a. genom måttfull exponering och reklam i puben.

Om en ölpub sköts på ett mindre tillfredsställande sätt så att den t. ex. blir tillhåll för ungdomar som uteslutande och i stora kvantiteter konsumerar öl, äger länsstyrelsen inskrida med åtgärder enligt 27 § Öff, ev. genom att med stöd av 14 § begränsa försäljningen till att gälla öl av typ A (pilsner).

2.14 Särskild s. k. policykommitté för mellanölsfrågan

Samarbetsnämnden i alkoholfrågan – som är ett till riksskatteverket knutet organ för samordning på alkoholområdet – beslöt i februari 1970 att tillsätta en policykommitté för mellanölsfrågan och andra alkoholproblem (PKMA). I kommittén sitter företrädare för riksskatteverket, socialstyrelsen, skolöverstyrelsen och universitetskanslersämbetet. Kommitténs uppgift är närmast att samordna undersökningar, information och andra åtgärder på området.

2.15 Andra förslag till åtgärder rörande mellanölsproblem bland ungdom

I april 1970 tillsatte skolöverstyrelsen och socialstyrelsen en arbetsgrupp som hade i uppdrag att föreslå åtgärder rörande mellanölsproblem bland ungdom. Arbetsgruppen kallade sig för SMELL (samarbetsgrupp angående mellanöl) och framlade förslag till åtgärder i maj 1971. Dessa är främst av informativ och ungdomsvårdande natur. I det följande lämnas en kortfattad redogörelse för förslagens innehåll.¹

2.15.1 Pilotundersökning (informella intervjuer)

En pilotundersökning utförs och bildar underlag dels för försök att mäta attitydpåverkan, dels för information om ungdomars attityder till mellanöl.

Undersökningen har genomförts och är omnämnd ovan under 2.10, s. 67.

2.15.2 Försök att mäta attitydpåverkan

Ett försök att mäta attitydpåverkan bland ungdom genom någon form av upplysnings-

¹ Preventiva åtgärder rörande ungdom och mellanöl. Förslag från SMELL. (Samarbetsgrupp Skolöverstyrelsen – Socialstyrelsen) April 1971. Stencil.

verksamhet genomförs höstterminen 1971. Med ledning av experimentet utformas informationsmaterial för olika målgrupper.

2.15.3 Faktaskrift, handledning, speciellt målgruppsmaterial

Som exempel på målgrupper och skilda slag av sammankomster nämns lärare och funktionärer inom elevvården i skolan, deltagare i föräldramöten, ungdomsledarträffar, diskussioner under lektionstid med högstadielever och mellanstadieelever. Informationsmaterialet bör bestå av en faktaskrift, som dels ger grundläggande kunskaper för olika målgrupper i deras planläggning av egna insatser, studiearbete och diskussioner, dels med utgångspunkt från resultatet av pilotundersökningen ger problemställningar i lättillgänglig form. I anslutning härtill bör utformas en handledning som ger konkreta uppslag till studiearbete och diskussioner i olika målgrupper med hänvisningar till faktaskriften och till specialmaterial för målgrupperna. Specialmaterialet – i form av stillfilm, ljudband, diabilder m. m. – skall kunna utgöra en introduktion till diskussion i målgrupperna.

2.15.4 Diskussionsmaterial om reklam

Ett material om reklam utarbetas för ungdomsgrupper, skolklasser och andra. Materialet skall ta upp reklamfrågan i stort men ställa alkohol- och tobaksreklamen i centrum.

2.15.5 Popularisering av andra dryckesvanor

Åtgärder bör vidtagas för att göra lättölet mera populärt som alternativ till andra ölsorter. Lättölet bör i större utsträckning än f. n. tillhandahållas på pubar och diskotek och ev. tillhandahållas på ungdomsgårdar och i andra ungdomssammanhang. Åtgärder bör vidtagas för att hos olika organisationer skapa en ökad medvetenhet om värdet av att främja bruk av lättöl samt andra alkohol-svaga eller alkoholfria drycker.

2.15.6 Alkoholfria/alternativa fritidsmiljöer

En arbetsgrupp med deltagande från socialstyrelsen, skolöverstyrelsen och kommunförbundet föreslås skola tillsättas för att diskutera och konkretisera modeller för en allsidigare kommunal fritidsverksamhet. Bland ämnen som bör behandlas nämns dels nya arbetsformer som t. ex. ungdomskaféer, verksamhet efter modellen ”Projekt Skärholmen–Värberg”, speciella aktiviteter för åldersgrupperna 10–13 år under eftermiddagstid, dels ökade möjligheter för ungdomar att själva delta i planerings- och beslutsprocessen rörande fritidsverksamhetens organisation och innehåll, dels samverkan mellan sociala organ, fritidsförvaltning, polis och skola på lokalt plan, dels behovet av allsidig, fantasirik och stimulerande ungdomsverksamhet i alla bostadsområden, allaktivitetshus, träffcentra, etc., dels relationerna till barn- och ungdomsorganisationernas verksamhet, dels ock möjligheterna att skapa alkoholfria miljöer samt att öka kontakterna, samvaron och gemenskapen mellan olika åldersgrupper.

2.15.7 Intensivverksamhet och uppsökande arbete bland ”trasslig” ungdom

En arbetsgrupp föreslås skola tillsättas med representanter för socialstyrelsen och kommunförbundet för att analysera intensivverksamhetens möjligheter och utarbeta förslag till uppsökande fältverksamhet och intensivverksamhet i kommunal regi. Intensivverksamheten skall ta sikte på att utveckla sociala och ömsesidiga kontakter mellan ungdomarna och vuxna handledare.

2.15.8 Konferenser

Företrädare för Ungdomsrådets samarbetskommitté, Kommunala fritidstjänstemäns riksförbund, Sveriges socionomförbund, Riksförbundet Sveriges fritids- och hemgårdar och Kommunal tjänstemannaförbundet inbjuds under hösten 1971 till en arbetskonfe-

rens där akutella frågeställningar och åtgärder diskuteras. Konferensen sker i regi av skolöverstyrelsen, socialstyrelsen, kommunförbundet och CAN.

Även regionala kurser och konferenser bör anordnas.

2.16 *Ungdomens levnadsförhållanden och "ungdomskulturerna"*

I förevarande betänkande — som sysslar med de problem som huvudsakligen rör ungdomen — synes det angeläget att även redovisa material som kan ge en allmän bakgrund till problemen och belysa de svårigheter som kan uppstå när det gäller att lösa dem.

2.16.1 Biologisk och social mognad

Det antas numera allmänt att den biologiska mognaden generellt sett inträder tidigare hos ungdomen nu än förut.¹ Däremot debatteras ofta frågan om det förhåller sig på samma sätt med den sociala mognaden. Spörsmålet torde inte vara möjligt att besvara, eftersom några objektiva kriterier på social mognad ej lär kunna uppställas. Här må dock pekas på att man i flera västeuropeiska länder kan iakttaga tendenser att ge ungdomen en tidigare bestämmanderätt över sina egna angelägenheter. I Sverige har detta kommit till uttryck inte bara i sänkningen av myndighetsåldern utan också i lagändringar vilka ger den som fyllt 18 år ökad behörighet att för egen räkning ingå rättshandlingar.

2.16.2 Boendeförhållanden²

Inledningsvis må här erinras om den sedan länge pågående inflyttningen från landsbygd till städer och tätorter. Enligt folkräkningen 1940 utgjorde tätortsbefolkningen inte fullt 56 procent. År 1965 hade denna andel stigit till 77,4 procent. Totalt sett är inflyttningen till storstadsregionerna störst. Under åren 1960—1965 ökade folkmängden i Stockholmsregionen med mer än 80 000 invånare, i Göteborgsregionen med mer än 40 000 invånare och Malmöregionen med mer än

20 000 invånare. I olika undersökningar rörande alkoholkonsumtionsvanorna har konstaterats att dryckesmönstren är olika på landsbygd och i städer. Andelen absolutister är större på landet än i storstadsregionerna.³

Den dominerande boendeformen bland ogift ungdom såväl i städer som på landsbygden är hemmaboende hos föräldrarna. Majoriteten bor kvar i föräldrahemmet tills man gifter sig. Enligt låginkomstutredningens levnadsnivåundersökning 1968 hade mellan 22 och 37 procent av dem som var i åldrarna 16—30 år inte tillgång till eget rum. Av de studerande ungdomarna i åldern 16—20 år uppgav sig 13 procent eller 1/8 av samtliga studerande inte ha tillgång till ostört rum.

2.16.3 Inkomstförhållanden

I februari 1967 genomförde låginkomstutredningen en intervjuserie som omfattade ca 12 000 personer i åldrarna 14—74 år. Undersökningen avsåg att kartlägga inkomstförhållanden, sysselsättning och sjuklighet. Materialet avsåg förhållanden under 1966. I syfte att belysa ungdomarnas villkor lät ungdomsbostadsutredningen bearbeta data från dessa intervjuer.

Andelen fulltidsarbetande visade sig vara låg bland ungdomarna i åldern 14—24 år, nämligen endast 32 procent av männen och 29 procent av kvinnorna. Bland tonåringarna dominerade skolgången. De förvärvsarbetade endast under ferieveckorna. Andelen ungdomar (14—24 år) med högst 9 arbetsveckor under 1966 var 536 000, medan andelen som arbetade 10—49 arbetsveckor var 29 procent (383 000).

¹ Se t. ex förmyndarskapsutredningens stencilerade betänkande Ju 1967:1 s. 20 ang. sänkt myndighetsålder.

² Den kommande redogörelsen är, när annat ej anges, ett sammandrag ur ungdomsbostadsutredningens betänkande Ungdom—Bostad, SOU 1970:43.

³ Enligt en av försäkringsbolaget Ansvar våren 1969 gjord intervjuundersökning var andelen män i åldern 17—24 år, vilka betraktade sig som helnykterister, i storstäderna 5 %, i övriga städer 8 % och på landsbygden 11 %. För kvinnorna var motsvarande andel resp. 6, 9 och 12 %.

Medianlönen låg i åldrarna upp till 25 år klart lägre än för de medelålders. Bland de unga i åldern 14–19 år saknade bortåt hälften av samtliga helt inkomst, ungefär 40 procent hade en årsinkomst understigande 10 000 kronor och 79 procent högst 15 000 kronor. Med inkomst avses här nettointkomst före skatt, varvid medräknats även icke skattepliktiga belopp såsom studiebidrag, omskolningsbidrag, värnpliktsbidrag, sjukpenning, socialhjälp etc.

Ungdomen är alltså, generellt sett, en låginkomstgrupp. Den har emellertid heller inte samma typ av utgifter som den äldre befolkningen. Den dominerande boendeformen bland tonåringarna är hemma hos föräldrarna. Enligt en sociologisk undersökning från 1967 avseende yngre ogifta och fränskilda och deras bostadssituation betalade något mer än hälften av de intervjuade intet alls för sig hemma. Genomsnittet för vad ungdomen betalade var 180 kronor per månad.¹ Sådana omständigheter medverkar till att ungdomar trots sina ofta låga inkomster har ekonomiska möjligheter att i inte obetydlig omfattning köpa konsumtionsvaror. Lockelserna här till förstärks utan tvivel väsentligt genom en intensiv reklam som ofta har ungdomen som särskild målgrupp. Bryggeriernas mellanölsreklam är ett exempel härpå.

Enligt 1957 års sparundersökning (konjunkturinstitutet) upptar de kortsiktiga konsumtionsvanorna större delen av ungdomarnas inkomster, och ungdomar i åldern upp till 24 år anslår jämfört med äldre personer en liten del av inkomsten till sparande.²

2.16.4 Fritidsvanor och fritidsaktivitet

1962 års ungdomsutredning påvisade att det finns stora skillnader mellan ungdomens och de vuxnas fritidsvanor. I betänkandet "Lokaler för ungdomsverksamhet" anförde utredningen härom.³

Jämförande studier kan generellt sägas visa, att de vuxna tillbringar två tredjedelar

av fritiden i hemmet mot endast en tredjedel för de unga. Medan de vuxna ofta besöker bekanta under den tid de vistas utanför hemmet, är detta mindre vanligt när det gäller de unga. Skillnaderna kan ges en rad helt naturliga förklaringar. Mest närliggande är den förhållandevis låga utrymmesstandarden i bostäderna, som inte tillåter innelek för de yngre barnen och starkt begränsar tonåringarnas möjligheter att ta med kamrater hem. I en 1964 publicerad rapport från statens institut för byggnadsforskning ("Bo och bedöma; Hyreslägenheter i Stockholm; 4. Skolbarn och bostad") redovisas en undersökning genomförd i ett antal Stockholmsstadsdelar. Arbetsgruppen säger i sin sammanfattande kommentar bl. a.:

"... Barnen hade kamrater hemma i mycket liten utsträckning. Vardagsrummet användes praktiskt taget inte alls för barnens sovplatser, läxläsning eller kamratsamvaro. Det förefaller som om de gängse sovrumsmåtten – vanligen 10 m² – ger mycket begränsade möjligheter för barnens olika aktiviteter speciellt då det ofta är frågan om två skolbarn. Enligt moderns bedömning tenderar de att störa varandra vid läxläsning och det ringa kamratumgänget hänger sannolikt ihop med att det inte finns ostört utrymme.

Ifråga om anordningar i området för skolbarnen var mödrarna över lag tämligen missnöjda. En tredjedel till hälften av mödrarna ansåg att hobbylokaler, idrottsplaner och bollplaner var otillfredsställande. Det tycks som om anordningarna i området för de små barnen vore bra mycket mer tillfredsställande än de som avses för de större barnen. . ."

Fritidsutredningen har genom en intervjuundersökning bland befolkningen i åldern 18–65 år i städer och tätorter med mer än 10 000 invånare försökt få en uppfattning om främst friluftslivets men också vissa andra fritidssysselsättnings omfattning och inriktning. Undersökningsresultaten visar bl. a. att de unga (18–25 år) utövar vissa aktiviteter oftare än äldre. Så är fallet beträffande biobesök, dans, att läsa veckotidningar, gå på idrottsevenemang som åskådare, utöva tävlingsidrott, utöva hobbyverksamhet och motionsidrott. Vidare noteras att ungdomen genomgående utövar fler aktiviteter än de äldre.

¹ SOU 1970:43 s. 112.

² SOU 1970:43 s. 92.

³ SOU 1965:63 s. 31 f.

Under senare årtionden har skett en markant förändring när det gäller rekryteringen till olika ideella organisationer. Nykterhetsrörelsen stod på 1930-talet starkare än idag — de tre största organisationerna Godtemplarorden, Nationaltemplarorden och Sveriges blåbandsförbund hade 1930 resp. 122 000, 37 000 och 40 000 medlemmar, medan medlemsantalet för de nyss nämnda sammanslutningarna år 1969 uppgick till resp. 72 000, 27 000 och 22 000 medlemmar.¹ Bilismens genombrott medförde dock under 1950-talet en stark ökning av medlemsantalet för en annan nykterhetsorganisation, Motorförarnas helnykterhetsförbund. Under perioden 1951–1961 ökade förbundets medlemssiffra från 30 000 till 150 000. Därefter har dock skett en nedgång, och medlemsantalet var vid 1970-talets början drygt 100 000.² De angivna siffrorna avser det totala antalet medlemmar över 14 år i de olika organisationerna, men utvecklingen inom ungdomsgrupperna har varit likartad. Att den helnyktra ungdomens sektor minskar framgår av i detta kapitel tidigare refererade undersökningar. För nykterhetsrörelsen tillkommer det problemet att — enligt undersökningar som företagits på initiativ av försäkringsbolaget Ansvar — det inte är ovanligt att unga medlemmar i nykterhetsföreningar använder alkohol. De dricker då framför allt öl men naturligtvis betydligt mer sällan än ungdomar i allmänhet.

De frikyrkliga organisationerna har genomgått en liknande utveckling med vikande medlemstal. Förändringarna måste ses mot bakgrund av att antalet fritidsaktiviteter ökat i takt med det stigande välbefindandet. Idrotts- och sportföreningar, politiska föreningar, scoutrörelsen och föreningar för olika slags hobbyverksamhet är exempel på andra organisationer som tilldrar sig ungdomens intresse. Särskilt idrottsrörelsen har varit framgångsrik: Riksidrottsförbundet, som 1930 hade 185 000 medlemmar, hade 1969 ökat detta antal till över 1 800 000.

När det gäller den fritidsgruppverksamhet som organiseras av Riksidrottsförbundet,

studieförbund och kommuner för ungdomar mellan 12 och 25 år går det att med hjälp av uppgifter från skolöverstyrelsens sammanställningar över sökta och utbetalda fritidsgruppsbidrag få en bild av verksamhetens utveckling. Budgetåret 1954/55 fanns 9 608 grupper med 148 504 deltagare, medan antalet grupper budgetåret 1969/70 uppgick till 138 279 med 2 321 047 deltagare. Det är dock inte känt i vilken utsträckning samma individ under ett år deltagit i flera grupper. Ökningen har varit kontinuerlig. Under senare år svarar antalet grupper som redovisas via Riksidrottsförbundet för ca 95 % av tillväxten.³

2.16.5 Sexualvanor

Utredningen rörande sexual- och samlevnadsfrågor i undervisnings- och upplysningsarbetet (USSU) har i olika delbetänkanden redovisat de senaste rönen rörande sexuallivet i Sverige. När det gäller ungdomens sexualvanor ger en nyligen publicerad undersökning vid handen, att drygt 50 procent av de tillfrågade hade haft samlagserfarenhet före 18-årsåldern.⁴ Den sexuella debutåldern anses ha sjunkit väsentligt jämfört med tidigare generationer.

Det är just på detta område lätt att iakttaga hur attityder och åsikter går i en alltmer öppen och tillåtande riktning, en förändring som torde ha starkast resonans bland ungdomen.

2.16.6 Utbildning

Allt fler ungdomar får möjlighet att genomgå gymnasium eller fackskola. År 1961 utgjorde antalet nybörjare i gymnasiet ca 20 procent

¹ Hilding Johansson, *Idéer på vandring*, Klippan 1970.

² Henrik Klackenbergs i skriften *In i 70-talet*, Klippan 1970.

³ Det statliga stödet till ungdomsorganisationernas lokala verksamhet. Betänkande från statens arbetsgrupp för "Stöd till lokal verksamhet", avgivet i september 1970. Statens ungdomsråd. Dnr 481/1970. Stencil.

⁴ SOU 1969:2. Om Sexuallivet i Sverige.

av årskullen 16-åringar, en andel som 1968 hade stigit till ca 32 procent. År 1963 hade fackskolan 1,2 procent av årskullen 16-åringar och 1968 14,8 procent. Enligt prognoserna kommer denna utveckling att fortsätta men i lugnare takt.

Samtidigt med den ökade satsningen inom undervisningsområdet har det skett en förändring i fråga om kunskapernas meddelande från ett tidigare auktoritärt system mot en ordning som uppmanar till kritik och självständiga ställningstaganden. Det är allmänt omvittnat att detta lett till att vi idag har en frimodigare och mot vuxensamhället mera öppet kritisk ungdom än tidigare.

2.16.7 Ungdomskulturerna

Det är viktigt att när man talar om mellanölsmissbruket bland ungdomen se detta problem i ett större sammanhang. Samhället har i flera år sökt komma till rätta med ett tilltagande narkotikamissbruk bland ungdomen. Stegringen av lagförd kriminalitet har varit högst bland de yngsta. Veneriska sjukdomar visar en stigande utbredning. Också där är uppgången starkast bland de unga. Någon enkel förklaring till dessa fenomen finns inte. Man har bl. a. pekat på sådana faktorer som det stegrade tempot i livsföringen, ökade krav på konkurrens och effektivitet, monotona arbetsformer inom stora delar av industrin, allt exempel på förändringar i samhället som är ägnade att öka individens svårigheter att finna sig till rätta.

Narkomanvårdskommittén har i sitt slutbetänkande gjort en inträngande och intressant analys av missbrukssituationen.¹ APU vill som avslutning på detta avsnitt citera vad kommittén anför under rubriken ungdomskulturerna.

Att det finns en specifik och ytterst särpräglad ungdomskultur i våra dagar är uppenbart för var och en. Det nya är framför allt att den har en oerhört mycket bredare omfattning än någon tidigare ungdomskultur. I Sverige liksom i andra länder sprids klädmoder, jargong, de senaste "låtarna" och

"flugorna" snabbt över landet. Beteenden, värderingar, behov och sätt att tillfredsställa behoven är överallt likartade. Det är en utpräglad tendens till konformism. Och detta synes mer eller mindre gälla hela den västerländska kulturkretsen. De socialistiska länderna bjuder ett visst motstånd, men även den s. k. järnridån tycks vara ett bräckligt skydd mot denna världskonformism. U-ländernas ungdom avviker mer från mönstret — bl. a. beroende på fattigdomen, den underutvecklade läskunnigheten och det fragmentariska kommunikationsnätet, men där förutsättningar finns t. ex. bland storstädernas högreståndsungdom, möter man inte sällan likadana vanor och ovanor som i motsvarande skikt i Västerlandet.

Att märka är att i denna ungdomskultur är innehållet till ytterlighet brokigt. Idéer, kulturella eller politiska, förefaller att spridas nästan lika snabbt som de sista låtarna eller klädnyckerna.

Man kan nu fråga sig vad det är i det moderna samhället som skapat särskilda förutsättningar för uppkomsten av ungdomskulturer som dessa. Ungdomen är ju en övergångsperiod mellan två stadier av starkt normativt tryck från omgivningens sida, dels genom familjen, dels genom internaliserade vuxenrollsförväntningar. Man kan här endast göra vissa antaganden. En förutsättning för uppkomsten av särskilda ungdomskulturer skulle kunna vara att denna övergångsperiod blivit både längre och mera pregnant än tidigare med ökade svårigheter för de unga att växa in i vuxenrollen. En annan förutsättning skulle kunna vara stegrat socialt tryck på ungdomen med ökat avståndstagande från ungdomens sida mot vuxensamhället resp. den äldre generationen. Häremot ligger det nära till hands att invända att en modern och mera fri attityd i uppfostringsfrågor snarare borde ha minskat trycket på den uppväxande individen. En tredje förutsättning skulle kunna vara svårare identitetskris bland unga människor på grund av sociala förändringar med ökad ovisshet beträffande målsättning och ideal.

Man kan följaktligen söka förklaringar utefter tre olika linjer: a) en socialpsykologisk, som har med individens socialisation att göra, b) en social, som har med samhällsstrukturen att göra, samt c) en individualpsykologisk. Vi skall i detta sammanhang endast ta upp den första punkten. De båda senare har bredare räckvidd och berör i själva

¹ SOU 1969:52 s. 142 ff.

verket inte bara ungdomen. De skall belysas ur skilda aspekter i senare avsnitt av detta kapitel.

Ju längre ungdomsperioden är, ju mera den avskärmats från familjen och samhället i övrigt och ju större kommunikationsmöjligheterna är inom den unga generationen, desto större borde möjligheterna vara för uppkomsten av specifika ungdomskulturer. Att ungdomsperioden förlängts är otvivelaktigt. För det första har den stigande levnadsstandarden i de utvecklade länderna åtföljts av allt tidigare könsmognad. För det andra har skolgången förlängts och utbildningen även i övrigt breddats väsentligt, och denna utveckling fortsätter. Så småningom kommer sannolikt flertalet av de unga att gå i gymnasium och en mycket stor del att fortsätta till efterutbildningsanstalter. Detta uppskjuter deras inträde på arbetsmarknaden och därmed den tid då de som vuxna kan stå helt på egna ben. Det finns motverkande tendenser t. ex. sänkt äktenskapsålder och subventioner under skol- och högskoleåren, som medför ökat oberoende av hemmen. Men i stort sett måste det konstateras att tiden mellan den sexuella och den sociala mognaden blivit allt längre. Betydelsen härav i föreliggande sammanhang har betonats av åtskilliga forskare.

Huruvida detta åtföljts av stigande grad av avskärmning från familj och samhälle är mera ovisst. Att den förlängda utbildningsperioden medfört en fördröjning av vuxenrollmönstret är visserligen tydligt. Det rent ekonomiska tvänget att snabbt inränga sig i ett "ansvarfullt" vuxenmönster är kanske inte heller så stort som tidigare. Samtidigt har många unga större ekonomiska möjligheter än tidigare att separera från familjen redan innan de börjat förvärvsarbete. Huruvida de begagnat sig härav i större utsträckning än förr i världen är veterligen icke undersökt.

Viktig är vidare den fortskridande urbaniseringen. Att befolkningsanhopning medfört ökad frekvens av beteendevikelser är väl känt. Enligt svensk statistik är såväl självmord som alkoholmissbruk och kriminalitet vanligare i städer och speciellt storstäder än på landsbygden. Detsamma gäller t. ex. skilsmässofrekvens, legal och illegal abort, prostitution och venerisk sjukdom samt, vilket inte minst kommitténs undersökningar visar, drogmissbruk. Att märka är att det särskilt synes vara inflyttade som visar beteendestörningar av detta slag.

Med social mobilitet brukar man i sociolo-

gisk litteratur främst mena cirkulationen mellan olika sociala strata, yrkesområden och klasser. Det torde vara väl dokumenterat att denna sociala mobilitet också tilltagit under industrialiseringen. Framför allt har det varit en strömning från jordbruk till industri och servicenärings, vilket är en annan sida av urbaniseringen.

En viktig konsekvens av denna ökade rörlighet i samhället — som både gäller i rummet och de sociala relationerna — är att gamla kontakter och band försvagas. Nya knyts visserligen, men det dröjer innan dessa blir lika fasta som de tidigare. Individerna får i stort sett en lösare förankring än tidigare, han blir socialt sett ensamare, mera isolerad, får färre verkligt varma relationer än förut. Han framstår på sätt och vis som mindre känd, anonymare än under gångna mera stabila och oföränderliga samhällsförhållanden. Detta i sin tur medför att vad man kallar social kontroll också förändrats och framför allt i försvagande riktning. Social kontroll i sociologisk mening är ett komplext begrepp, som innefattar det inflytande i riktning mot ökad konformitet som utgår från olika organ och institutioner i samhället: tradition, sedvänjor, gruppen med dess normer, samhället med dess samlevnadsregler, påbud och förbud, insyn samt hjälpande och korrigerande åtgärder. En förändrad och försvagad social kontroll ökar också risken för sociala avvikelser av olika slag.

Den ökade rörligheten i samhället ur olika aspekter och förändringen av den sociala kontrollen ökar risken för osäkerhet och vilsekommenhet hos individen och för allmän desorganisation av samhället. Det är rimligt att sådana omständigheter också bidrar att fjärma många unga från familjen och således öka förutsättningarna för uppkomsten av specifika ungdomskulturer. Rimligtvis måste därvid socialt belastade och eljest avvikande individer löpa större risker i detta avseende.

Att kommunikationerna inom dagens unga generation ökat har redan påpekats. De förbättrade samfärdsmedlen har fört olika kulturer och grupper närmare varandra och skapat möjligheter för ömsesidig influens. Massmedia, och särskilt TV, har säkerligen spelat en avgörande roll därvidlag.

Så långt torde alltså förutsättningarna för uppkomsten av ungdomskulturer och specifika delkulturer ha ökat, vilket enligt de sociologiska integrationsteorier vi här följt också borde ha betydelse för uppkomsten av missbrukskulturer av olika slag.

3.1 *Mellanölets skadeverkningar. Den totala alkoholkonsumtionens ökning*

Frågan om vilka skadeverkningar som mellanölskonsumtionen medfört och medför är svårbesvarad. Uppseendeväckande är, att den totala alkoholkonsumtionen – räknat i liter alkohol 100 % per invånare över 15 år – stigit från 5,43 liter 1964 till 6,36 liter 1967 och 7,23 liter 1970. Under perioden 1964–1970 steg ölkonsumtionen (typ A och B), räknat i samma mått, från 1,24 liter till 2,57 liter. Av den totala ökningen, 1,80 liter, belöper alltså 1,33 liter på öl. Det ligger nära till hands att här göra en jämförelse med verkningarna av beslutet om motbokens avskaffande 1955. Den totala alkoholkonsumtionen – beräknad på nyss angivet sätt – steg då som ett resultat främst av den friare spritförsäljningen från 4,92 liter 1954 till 5,78 liter 1956. Denna ökning ledde till i den officiella statistiken över alkoholmissbruk omedelbart mätbara skador. Sålunda skedde under nämnda tid en kraftig stegring av antalet fylleriförseelser per 1 000 invånare över 15 år från 7,8 till 16,1, alltså med mer än 100 procent. Likaså steg antalet trafiknykterhetsbrott, räknat per 1 000-tal motorfordon, från 5,170 1954 till 6,186 1956. Även med beaktande av de felkällor som vidlåder uppgifter av denna art kan man här utläsa ett klart samband mellan den ökade alkoholkonsumtionen och stegringen av alkoholskadorna. Detta kan förklaras med att

spritens genom 1954 års beslut gjordes avsevärt mera lättillgänglig för redan alkoholskadade människor. När det gäller effekterna av mellanölsbeslutet 1965 föreligger inte samma otvetydiga samband.

Ökningen av den totala alkoholkonsumtionen måste emellertid betraktas med oro. Internationell statistik tyder på att det – sett över längre tidsperioder – finns ett starkt samband mellan konsumtionsnivå och dödlighet i levercirros. Det har också visat sig, att en stor del av alkoholkonsumtionen kan hänföras till en förhållandevis liten del av befolkningen.¹

En i detta sammanhang särskilt intressant fråga är huruvida totalalkoholkonsumtionens sammansättning (förhållandet sprit/vin/öl) har någon betydelse för alkoholskadornas omfattning. Det är möjligt att man för att få ett resonemang kring dessa spørsmål meningsfullt måste göra en uppdelning av alkoholskadorna i medicinska och sociala, eventuellt i ännu fler grupper. Det synes alltså tänkbart, att konsumtionsnivån utgör en tämligen rättvisande allmän mätare när det gäller vissa medicinska alkoholskador men att man vid samma totalalkoholkonsumtion skulle kunna konstatera helt olika sociala skador beroende

¹ Enligt resultat från försöksregistreringen i Gävleborgs län motsvarade antalet män som genomsnittligt köpte mer än 3 liter spritdrycker i månaden ca 10 % av den vuxna manliga befolkningen och deras sammanlagda inköp uppgick till närmare hälften av den totalt sålda kvantiteten.

på hur totalkonsumtionen är sammansatt.

Viktigt för alkoholskadornas art och omfattning är vidare alkoholvanemönstret i stort i landet. Samma totala årliga alkoholkonsumtion hos ett par individer kan leda till skador i det ena men inte i det andra fallet.

Även med hänsynstagande till nu anförda reservationer är det emellertid uppenbart att utvecklingen av totalkonsumtionen har stort intresse ur alkoholpolitisk synpunkt.

I debatten kring mellanölet har ofta påståtts att dess införande haft till följd, dels att ungdomar i en helt annan utsträckning än tidigare uppträder berusade och därvid uppför sig skrämt, bråkigt och aggressivt, dels att trafiksäkerheten försämrats, dels ock att mellanölet kommit att bli en "inkörsport" till starkare drycker. I det följande kommer att granskas i vad mån tillgängliga utredningar ger stöd för dessa påståenden samt vidare göras en värdering av det i kapitel 2 redovisade materialet i syfte att få svar på frågorna om man efter mellanölets införande kan konstatera en ökning eller minskning av alkoholskadorna samt — oavsett hur man bedömer den utvecklingen — vilka särskilda problem mellanölet medfört.

3.1.1 Det registrerade fylleriet

Antalet omhändertaganden för fylleri per 1 000 invånare över 15 år har under den period mellanölet saluförts sjunkit. När det gäller ungdomen är denna tendens dock inte lika stark som för alla invånare över 15 år. Siffrorna måste emellertid bedömas med försiktighet. Fylleristraffets avskaffande har sedan länge varit aktuellt, vilket kan ha påverkat polismännens bedömning i sådan riktning att det blivit färre ingripanden mot fylleri på allmän plats. Vidare kan en viss ökning av ordningspolisens uppgifter på andra områden ha medverkat till en sådan nedgång. Dessa och andra faktorer som saknar samband med det faktiska missbrukets omfattning gör att fylleristatistiken kan antagas utgöra ett allt mera otillfredsstillande mått på alkoholmissbruket i landet.

3.1.2 Trafiknykterhetsbrottens utveckling

När det gäller trafiknykterhetsbrotten har utvecklingen i absoluta tal visat en kontinuerlig och kraftig stegring såväl före som efter 1965. Ställer man brottsligheten i relation till antalet blodprov eller brott per 1 000-tal motorfordon blir dock bilden en annan. Under vissa år har skett en ökning och under andra en minskning av den relativa brottsligheten. Kommittén för lagstiftningen angående trafiknykterhetsbrott har sökt belysa trafiknykterhetsbrottslighetens omfattning och utveckling bland ungdomar i åldern 15–20 år. När det gäller trafiknykterhetsbrott med bil bland ungdomar anser kommittén att dess material inte ger anledning till antagande att den relativa brottsutvecklingen bland de unga har varit annorlunda än när det gäller brottsutvecklingen för äldre och yngre tillsammans. Vad angår trafiknykterhetsbrott med moped bland ungdomar finns för åren 1960, 1962, 1968 och 1969 uppgifter om antalet misstänkta fall som har föranlett blodprovsundersökning. Dessa uppgifter har redovisats ovan i tabell 8, s. 39. Tabellen tyder på en mycket kraftig ökning av trafiknykterhetsbrotten med moped bland ungdomar i åldern 15–17 år, såväl i absoluta tal som i förhållande till de äldre, en ökning som synes vara påtagligt större än den som skett när det gäller bilfallen. En viss försiktighet vid tolkningen måste dock iakttagas, se ovan s. 39.

För att skaffa sig en bild av vilken roll mellanölet spelat för trafiknykterhetsbrottsligheten för de unga övervägde kommittén att gå igenom de uppgifter om alkoholförtäringen som de för trafiknykterhetsbrott misstänkta lämnat dels till polisen enligt förundersökningsprotokollet och dels till läkaren enligt protokollet vid den kliniska undersökningen. Man fann emellertid att dessa uppgifter inte gick att bygga på, eftersom det visat sig att personer som är misstänkta för trafiknykterhetsbrott gärna uppger — för att komma i fördelaktigare dager — att de har förtärt svagare drycker än

de i verkligheten gjort, såsom vin i stället för sprit och öl i stället för vin och sprit. De misstänkta uppgifter inför rätta är i många fall förhållandevis ofullständigt antecknade i protokoll eller domar. Kommittén ansåg sig därför inte kunna genom en sådan undersökning få någon uppfattning om mellanölets betydelse för trafiknykterhetsbrottsligheten bland de unga.

Sammanfattningsvis uttalar kommittén, att när det gäller trafiknykterhetsbrott med bil torde ökningen av det absoluta antalet brott bland de unga åtminstone till huvudsaklig del eller kanske helt bero på den ökade förekomsten av unga bilförare i trafiken, vilket skulle kunna betyda att det inte har skett någon ökning relativt sett av denna brottslighet bland de unga. Beträffande sådana trafiknykterhetsbrott som begås med moped är det enligt kommitténs mening svårare att bedöma i vad mån ökningen av det absoluta antalet sådana brott beror på en ökning av de ungas andel i mopedtrafiken eller på en ökad upptäcktsfrekvens i fråga om de unga eller på ett ökat alkoholbruk hos dessa. I vilken grad dessa faktorer inverkat kan inte med någon säkerhet avgöras.

3.1.3 De ansvariga myndigheternas bedömning

I de enkäter i mellanölsfrågan som gjorts av kontrollstyrelsen har bl. a. efterfrågats nykterhetsnämndernas och (1970) barnavårdsnämndernas bedömning av om nykterhetstillståndet förändrats till följd av mellanölets inverkan. Uppenbarligen kan svaren — som också framhålls av kontrollstyrelsen — inte läggas till grund för några bestämda slutsatser om de faktiska förhållandena i detta avseende. Såväl av kontrollstyrelsens som socialstyrelsens enkäter framgår emellertid klart, att det särskilt bland ungdom förekommer ett betydande bruk av mellanöl och att detta i flera fall lett till skador och olägenheter. Hur utbrett missbruket är går ej att ange mera exakt. Enkäterna utgör emellertid inte belägg för ett omfattande ölmissbruk i landet.

Trots att det alltså är svårt att fastställa missbrukets omfattning anser APU, att utvecklingen när det gäller ungdomens förhållande till mellanölet är oroande. Rapporter förekommer om ölberusning så långt ner i åldrarna som 10–11 år, om skolelever som på grund av mellanölsförtäring har svårt att följa undervisningen på lektionerna, om rektorer som ansett sig tvungna att inställa skoldanser därför att de på grund av en del elevers mellanölsdrickande inte kan ansvara för ordningen på dessa, om ungdomar som på kvällstid i snabbköpsbutiker inhandlar backar eller hela kassar med mellanöl, om berusade ungdomar på pubar och diskotek samt om en i samband med mellanölsförtäring tilltagande nedbusning, nedskräpning och vandalisering på allmänna platser och vid offentliga tillställningar, särskilt iakttagbar i de större städerna. Dessa rapporter ger var för sig och sammantagna en dyster bild av läget. Det är på grundval av erfarenheter av detta slag som många ansvariga myndigheter uttalat att nykterhetsläget efter mellanölets införande försämrats samt kontrollstyrelsen i samråd med representanter för bryggeriindustrin och den enskilda handeln ansett sig böra verka för en sanering av ölförsäljningen. Det bör dock samtidigt framhållas, att den nyss tecknade bilden kan ge en överdriven föreställning om skadornas omfattning. En del av de påtalade olägenheterna är säkerligen sällsynta undantagsfall. Vidare måste beaktas, att ungdomens uppträdande — även när man kan konstatera mellanölsförtäring — kan ha orsakats även av andra berusningsmedel eller eventuellt utgöra en åtminstone delvis spelad berusning. Man bör emellertid ha i minnet, att ungdomar har lägre tolerans mot alkohol än vuxna och är oerfarna när det gäller alkoholkonsumtion, vilket kan ge berusningseffekter även vid rätt små ölkvantiteter.

Slutligen är det för förståelsen av dessa frågor av vikt att inse, att missbruk av mellanöl i det enskilda fallet kan böttna i sociala missförhållanden eller andra orsaker — olyckliga hemförhållanden, anpassningssvårigheter i skola eller arbete, självhävdelse-

behov, brister i fråga om aktiverande fritidssysselsättning inom orten etc. — som det kan vara mycket svårt att komma till rätta med.

3.1.4 Försöksverksamheten på utskänkningsområdet

Den försöksverksamhet med mellanöls-utskänkning på vissa militära marketentier, som påbörjades under andra halvåret 1969, har enligt vad som hittills rapporterats i allmänhet inte lett till missförhållanden.

3.1.5 Mellanölets betydelse för alkoholvanorna i stort

I debatten kring mellanölet har gjorts gällande, att mellanölet verksamt bidragit till en försämring av ungdomens alkoholvanor på det sättet att en allt större andel av ungdomen skaffat sig regelbundna sprit- och starkölsvanor. Att ungdomens alkoholvanor under senare år förändrats är belagt i de av skolöverstyrelsen 1956, 1961 och 1967 genomförda enkätundersökningarna bland gymnasister i näst högsta ringen resp. näst högsta årskursen. Enligt den i december 1967 utförda undersökningen drack drygt varannan pojke och var tredje flicka mellanöl minst någon gång i månaden; nästan hälften av dessa drack mellanöl minst någon gång i veckan. Andelen ungdomar med regelbundna spritvanor (dvs. spritdrycksförtäring minst någon gång i månaden) hade under perioden 1961—1967 ökat från 14 % till 26 %, och andelen med regelbundna starkölsvanor hade under samma period ökat från 12 % till 23 %. Redan för perioden 1956—1961 kan konstateras en breddning av ungdomens alkoholvanor, men förändringen skedde i långsammare takt än under den senare perioden.

Huruvida förändringen i ungdomens alkoholvanor lett till ökade skador ger de undersökningar som belyser konsumtionsvanor och attityder ej besked om. Men det kan naturligtvis göras gällande att breddningen av ungdomens alkoholvanor redan i sig är oroande och kan vara ett tecken på att

alkoholskadorna på sikt kommer att öka.

Skall man då i mellanölet se den enda eller mest betydelsefulla faktorn när förändringen i ungdomens alkoholvanor förklaras?

Det må till en början erinras om att den alkoholpolitiska motiveringen för mellanölsbeslutet var att man skulle få till stånd en övergång i konsumtionen från spritdrycker till öl. Vad man nu kan konstatera — om man först går till maltdryckskonsumtionen — är att försäljningen av öl typ A alltsedan beslutet om mellanölets införande visat en kraftig nedgång samt att starkölskonsumtionen ökat väsentligt jämfört med år 1965 (se s. 31). Inom detta område har alltså skett en förskjutning från det svagare, 2,8-procentiga ölet, till de starkare sorterna. När det gäller den nyss omtalade nedgången måste denna uppenbarligen sättas i samband med mellanölsbeslutet. I denna mening har införandet av mellanölet otvivelaktigt varit den direkta orsaken till en breddning av alkoholvanorna, inte minst bland ungdomen. Finns det då några tecken som tyder på att en förskjutning i konsumtionen ägt rum från sprit till maltdrycker? De undersökningar som utförts härom ger ej något entydigt besked. Den stagnation i spritkonsumtionen som kunnat iakttagas under senare år kan helt förklaras med de skattehöjningar som genomförts. Det kan sålunda inte beläggas att ölet i nämnvärd utsträckning blivit en ersättningsdryck för spriten. I kritiken av mellanölsbeslutet framförs tvärtom ofta tanken att mellanölet skulle utgöra en ”inkörsport” till starkare drycker. Beslutet om mellanölets införande skulle enligt denna teori ha verkat i motsatt riktning än den avsedda — i stället för att bidra till en mildring av dryckes- sederna skulle ölet utgöra en introduktionsdryck till alkoholområdet.

Det är dokumenterat att ungdomen allt tidigare skaffar sig regelbundna sprit- och starkölsvanor och att dess inställning till alkoholbruk under senare år blivit ”liberalare”. Då man vill söka en förklaring härtill är det naturligt att i första hand anknyta till skildringen i kap 2 under rubriken ”ungdomens levnadsförhållanden och ungdoms-

kulturen". Förändringar i boende- och inkomstförhållanden, en tidigare frigörelse från föräldra- och läraraktoritet, ett segtrat tempo i livsföringen med åtföljande anpassningssvårigheter för allt större grupper av människor samt påverkan genom intryck från utlandet är exempel på faktorer som måste antagas ha haft betydelse för utvecklingen. Även den alltsedan 1954 års reform klart uttalade alkoholpolitiska huvudlinjen att åstadkomma en "avdramatisering" av alkoholvanorna och därmed att skapa andra attityder till alkoholbruket kan ha bidragit till uppkomsten av en mindre sträng inställning till alkoholbruk och därmed också till att man nu debuterar tidigare än förr. Att mellanölsbeslutet varit en faktor av betydelse i detta sammanhang är sannolikt. När det gäller ungdomens mellanölsvanor har marknadsföringen av ölet – ungdomen har i reklamen utvalts som särskild målgrupp – säkerligen spelat en inte oväsentlig roll.

När det talas om ölet som en inkörsport till starkare drycker åsyftas knappast det förhållandet att flertalet alkoholkonsumenter i Sverige börjar att dricka de alkoholsvaga dryckerna för att därefter successivt gå över till att även konsumera starkare drycker. Det torde vara en allmänt omfattad föreställning här i landet att de unga – om de vill dricka alkoholhaltiga drycker – bör välja sådana med låg alkoholkoncentration. Vad man synes vilja göra gällande är att mellanölets genomslagskraft hos de unga haft till följd en attitydförändring till alkoholbruk över huvud – ibland kanske också ett beroendeförhållande till alkohol – och därmed till en tidigare debut för många när det gäller de alkoholstarkare dryckerna. Som redan sagts är det sannolikt att mellanölet spelat en roll i dessa hänseenden. Undersökningar som ger belägg för ett sådant antagande saknas emellertid, och det finns omständigheter som tyder på att ölets betydelse härvidlag inte skall överskattas. Sverige har sålunda sedan lång tid en internationellt sett hög spritkonsumtion, räknat per invånare. Andra länder har av tradition en stor del av sin alkoholkonsumtion koncentrerad till

maldrycker. Det synes därför som om miljö och sedvanor är de faktorer som i främsta rummet inverkar på dryckesmönstret. En angelägen uppgift är dock att närmare få belyst frågan i vilken utsträckning förskjutningar i konsumtionen äger rum mellan de olika alkoholdryckerna och vilka förhållanden som inverkar härpå.

3.1.6 Vilka missbrukar mellanöl?

Det synes som om det skulle ha uppstått en skillnad mellan äldre och yngre personers sätt att använda mellanöl. Medan mellanölet av de äldre främst drickes som måltidsdryck spelar ölet i ungdomskretsar en roll även i den sociala samvaron. Samtidigt står det klart, att de problem som uppkommit till stora delar är att hänföra till ungdomen. Även vissa vuxna använder dock mellanölet som missbruksdryck.

Det förefaller vidare som om missbruk av mellanöl bland ungdom ofta är förenat med missbruk av andra alkoholdrycker och/eller narkotika. Det har sålunda kunnat konstateras ett starkt samband mellan nyttjande av alkohol och hasch i ungdomskretsar.¹

3.1.7 Sammanfattande lägesbedömning

Utvecklingen sedan 1965 års beslut företer oroande drag. Den totala alkoholkonsumtionen räknat per invånare över 15 år har stigit kraftigt till följd av den ökande maldrycksförsäljningen. Detta måste, även om den officiella statistiken i övrigt inte ger något säkert besked om utvecklingen av alkoholmissbruket efter mellanölets införande, inge starka betänkligheter. Vidare föreligger ett stort antal rapporter om storkonsumtion och missbruk av mellanöl bland ungdom i landet, och en stor andel av befolkningen anser att det förekommer ett tilltagande ölmissbruk bland de yngre. I vilken omfatt-

¹ Jonsson & Svedugård, Undersökning om narkotikabruk bland skolungdom. Publicerad i SOU 1969:53 s. 43 ff.

ning ett sådant missbruk existerar är dock inte möjligt att ange med någon säkerhet. Det finns emellertid uppenbarligen anledning att se allvarigt på situationen.

Kunskaperna är begränsade om missbrukargruppens omfattning och sammansättning. Vissa undersökningar tyder på, att de ungdomar som missbrukar mellanöl ofta också använder andra medel såsom starkare alkoholdrycker eller narkotika för att berusa sig.

När det gäller konsumtionsvanorna i övrigt har utvecklingen gått i riktning mot att ungdomar debuterar tidigare och tidigare skaffar sig regelbundna alkoholvanor. Det måste emellertid konstateras att man vet förhållandevis lite om de sociala situationer i vilka drickandet äger rum, om hur konsumtionen ser ut vid de enskilda dryckestillfällena — hur ofta är t. ex. mellanölet bara ett komplement till starkare drycker? — och om de olika attityder som finns bland ungdomen till mellanölsförtäring och hur olika tänkbara alkoholpolitiska åtgärder beträffande mellanölet kommer att verka.

Om den frivilliga åldersgränsen eller de andra åtgärder som vidtagits för att förebygga olägenheterna av mellanölsförsäljningen generellt sett haft någon inverkan på ungdomens alkoholvanor är okänt.

4.1 Inledning

I detta kapitel kommer APU att med utgångspunkt från den i kap 1 angivna målsättningen diskutera olika tänkbara åtgärder som kan vidtagas för att förverkliga denna. APU väljer alltså att i fortsättningen behandla mellanölsfrågan som ett ungdomsproblem. Det missbruk som förekommer bland äldre synes inte vara av den omfattningen att det bör föranleda att mellanölsfrågan bryts ut till särbehandling bara för dess skull.

Diskussionen kan emellertid uppenbarligen inte begränsas till åtgärder som får effekt enbart på ungdomens ölskonsumtion. Det är nämligen möjligt att skadeverkningarna bland ungdom bäst skulle kunna förebyggas genom ingripanden som påverkar all mellanölskonsumtion.

I närmast följande avsnitt (4.2) kommer att kortfattat behandlas vissa åtgärder som APU av där anförda skäl anser icke f. n. böra tillgripas. I övrigt innehåller kapitlet ej några slutliga ställningstaganden från utredningens sida. Dessa redovisas i kap 5.

4.2 Försäljningsförbud. Försäljning i systembutikerna. Förstatligande av bryggerinäringen. Skattepolitiska åtgärder. Reklamfrågan

I debatten kring mellanölsfrågan har föreslagits att försäljningen av mellanöl skall

förbjudas, att mellanölet i försäljningshänseende skall jämföras med rusdrycker, att bryggerinäringen skall förstatligas samt att skatten på mellanöl skall fördubblas. Vidare har reklamens betydelse för den uppkomna situationen ofta framhållits.

4.2.1 Försäljningsförbud

Permanent försäljningsförbud

Det kan naturligtvis hävdas att ett försäljningsförbud för mellanöl skulle vara det mest effektiva sättet att angripa problemet. Häremot kan emellertid riktas invändningar av såväl principiell som praktisk natur.

Redan i inledningskapitlet har framhållits att mellanölsfrågan är nära förknippad med flera av de centrala alkoholpolitiska problemställningarna, varav en av de viktigaste är vilken roll de alkoholsvagare dryckerna skall tillmätas för att en mildring av dryckes- sederna skall kunna uppnås. Denna bedömning bör ske i samband med den samlade översyn av hela alkoholpolitiken som kommer att äga rum i anslutning till APU:s slutbetänkande. Det skulle därför framstå som förhastat att nu föreslå försäljningsförbud för den alkoholsvagaste av de drycker som f. n. är föremål för missbruk av någon betydelse.

Det är heller inte möjligt att utan olägenheter återställa situationen till vad den var före 1965 års beslut. Det är bl. a. troligt att

friställningar av arbetskraft inom bryggeribranschen och delar av restaurangnäringen kommer att bli följden av ett försäljningsförbud. Man kan heller inte bortse från reaktionen hos det stora flertalet konsumenter som uppskattar mellanölet och vant sig vid detta som en oskadlig dryck.

Det kan slutligen hävdas att det material som föreligger rörande mellanölets skadeverkningar inte utgör tillräcklig grund för en så ingripande åtgärd och att man i vart fall först bör söka nå resultat med andra metoder som mera direkt tar sikte på mellanölskonsumtionen bland ungdom.

Av nu anförda skäl har APU — som framgår redan av den antagna målsättningen — inte ansett sig närmare böra överväga detta alternativ.

Temporär indragning av mellanölet

I kap. 2 har skildrats de överväganden i ölfrågan som ägde rum i samband med 1954 års reform. Man valde då mellan att ha starköl i systembutikerna eller mellanöl i de vanliga butikerna. Departementschefen uttalade att han inte kunde godtaga förslag att både återinföra starköl och höja halten i det vanliga ölet. Vid den allmänna bedömning av alkoholpolitiken som då ägde rum beslöt man att införa starköl i systembutikerna som bästa ersättningsdryck för framför allt sprit. Det ligger nära till hands att hävda att det andra alternativet, mellanöl i de vanliga butikerna, inte borde ha införts utan att man gjorde en ny sådan allmän bedömning.

Det är uppenbart att varken den starka ökning av alkoholkonsumtionen som mellanölets införande medfört eller de problem som uppstått bland ungdomen förutsågs när mellanölet infördes. Om man gjort det, hade man otvivelaktigt sökt förena mellanölets införande med åtgärder ägnade att motverka olägenheterna.

Dessa båda synpunkter ger anledning överväga om man nu inte, så långt det är möjligt, skulle återställa situationen till vad den var före mellanölets införande för att frågan skulle kunna prövas i samband med

att hela alkoholpolitiken bedöms efter APU:s slutbetänkande.

En fördel med en sådan indragning tills vidare av mellanölet skulle vara att de icke önskvärda konsumtionsvanor beträffande öl som nu utvecklats och utvecklas bland vissa ungdomar tvärt skulle avbrytas. Vill man i samband med totalbedömningen av alkoholpolitiken återinföra mellanölet skulle ett försäljningsavbrott underlätta att genomföra nödvändiga förebyggande åtgärder genom att det inte skulle vara erforderligt att bearbeta redan inrotade vanor.

En tillsvidareindragning borde också kunna ge svar på frågan om ungdomen ersätter mellanölet med starkare drycker eller narkotika eller om olägenheterna totalt sett minskas om mellanölet försvinner.

De olägenheter som ett försäljningsstopp skulle medföra har tidigare berörts.

Det här diskuterade alternativet skall jämföras med möjligheterna att innan den önskvärda totalbedömningen är klar agera på annat sätt för att motverka mellanölsmissbruket. Den fördel man skulle kunna uppnå med den nyss skisserade lösningen är som nyss sagts att den kan tänkas skapa förhållandevis goda förutsättningar för en god effekt av de skadeförebyggande åtgärder som måste vidtagas om man även efter APU:s slutbetänkande skulle vilja ha kvar mellanölet. Å andra sidan skulle en indragning tills vidare skapa olägenheter som inte uppstår vid ett mera konventionellt agerande. Med hänsyn till den stora tveksamhet som måste råda rörande effekterna i sistnämnda hänseende av ett temporärt försäljningsförbud och till att man redan på nuvarande stadium synes kunna vidtaga åtgärder som bör vara tillräckliga för att vända en hotande utveckling, anser sig APU inte böra förorda det nu diskuterade förslaget.

4.2.2 Försäljning i systembutikerna

Tanken att mellanölet i försäljningshänseende borde jämföras med rusdrycker har framförts bl. a. i riksdagsmotioner. Mot detta förslag kan riktas samma slags invänd-

ningar som mot förslaget om försäljningsförbud.

Härtill kommer att genomförandet skulle medföra avsevärda administrativa svårigheter och vara behäftat med betydande risker ur alkoholpolitisk synpunkt. Det må erinras om att mellanölet f. n. saluföres i omkring 13 000 butiker i en kvantitet överstigande 300 miljoner liter per år. Systembolaget — som ensamt äger sälja rusdrycker i landet — förfogar över ca 300 butiker. Medan systembolaget årligen säljer ca 230 miljoner förpackningar säljer den enskilda handeln uppskattningsvis 800 miljoner förpackningar mellanöl. Det är visserligen troligt att efterfrågan på mellanöl skulle sjunka kraftigt redan genom att det inte längre skulle tillhandahållas av livsmedelshandeln. Emellertid är det omöjligt att förutsäga i vilken storleksordning efterfrågeminskningen skulle ligga. Det är uppenbart, att ett beslut att jämställa mellanölet med rusdryckerna skulle göra det nödvändigt att bygga ut systembolagets butiksnät i sådan omfattning att det skulle ta lång tid att genomföra. Den ökning av butiksantalet som skulle framtvingas skulle innebära att begränsningen av tillgängligheten av mellanöl skulle motsvaras av att starkare drycker blev lättare tillgängliga. Det måste vidare befaras att den ökade tillströmningen av kunder till systembolagen skulle medföra risker för en försäljningsuppgång bland bolagets varor med högre alkoholhalt.

Av dessa skäl är det enligt APU:s mening olämpligt att välja denna väg till lösning av mellanölsfrågan.

4.2.3 Bryggerinäringens förstatligande

Vad angår spørsmålet om bryggeriernas förstatligande kräver detta ingående överväganden inte bara av alkoholpolitisk utan också av näringspolitisk art, och kompletterande utredningar i sistnämnda hänseende skulle vara nödvändiga. Frågan lämpar sig därför inte för förtursbehandling.

4.2.4 Skattepolitiken

Det har ifrågasatts om man inte med hjälp av beskattningen skulle kunna få till stånd en nedgång av mellanölskonsumtionen.

Skatteinstrumentet är utan tvivel ett värdefullt medel för att påverka konsumtionsvanorna. Det vore naturligtvis möjligt att genom en förhållandevis kraftig prishöjning nu åstadkomma en väsentlig nedgång av mellanölskonsumtionen. Mot ett sådant förfarande kan emellertid invändas att när skatten används för att uppnå alkoholpolitiska syften bör det ske efter en bedömning av effekterna på alkoholkonsumtionen i dess helhet. Inom APU redovisas f. n. resultaten av en undersökning om hur ekonomiska faktorer påverkar den svenska alkoholkonsumtionens storlek och struktur. Undersökningen kan — även om den är begränsad till konsumtionen av rusdrycker — väntas få betydelse för APU:s förslag om den framtida prispolitiken. Detta utgör skäl att avvakta med åtgärder inom detta område.

4.2.5 Reklamen

Samhällets möjligheter att inskrida mot reklam som ur alkoholpolitisk synpunkt framstår som icke önskvärd är f. n. mycket begränsade. De skäl som främst åberopats är av tryckfrihetsrättslig natur. Frågan är i ett större sammanhang föremål för utredning av massmediautredningen, i vars direktiv det ingår att finna en sådan utformning av nya grundlagsregler att man dels får möjlighet att ingripa mot reklam och annan marknadsföring av varor, som är skadliga eller på annat sätt olämpliga och vilkas spridning därför bör motverkas, dels får en mera klarläggande reglering än nu av möjligheterna att ingripa mot reklam och andra marknadsföringsmetoder, som är att anse som otillbörliga ur konsumentsynpunkt. APU förutsätter att massmediautredningens blivande förslag kommer att avse även ölreklamen. APU anser sig böra avvakta detta förslag.

4.3 Sänkning av ölets alkoholhalt

Vid en internationell jämförelse är malt-dryckskonsumtionen i Sverige inte hög. I Västeuropa dricks betydligt mer öl per invånare i Belgien, Västtyskland, Danmark, Österrike, Storbritannien, Irland och Schweiz än i Sverige. Jämför man den genomsnittliga alkoholhalten för malt-dryckskonsumtionen finner man att den i Sverige är lägre än i flertalet övriga länder. En jämförelse med andra länder ger alltså inga skäl för en sänkning av ölets alkoholhalt.

Vill man behålla ett öl som i alkoholstyrka ligger mellan pilsner och starköl men med lägre alkoholhalt än det nuvarande mellanölets torde alkoholhalten i detta – för att man skall kunna räkna med nämnvärd effekt – böra sänkas till 3,2 viktprocent. En sådan åtgärd kommer att bidra till att minska den totala alkoholkonsumtionen i landet. I vilken utsträckning missbruket bland ungdom skulle minska är däremot mera tveksamt. Under åren efter 1965 har utvecklingen blivit att nu snart 40 procent av den totala alkoholkonsumtionen är att hänföra till öl. Detta förhållande kan medföra att ölet som missbruksdryck kvarstår, om blott obetydliga förändringar i alkoholhalten vidtages. Man borde dock kunna vänta att ett 3,2-procentigt öl skulle bli något mindre efterfrågat som missbruksdryck. Åtgärden skulle för övrigt kunna kombineras med andra, som mera direkt syftade till att göra ölet svårtillgängligt för barn och ungdom.

En nackdel med förslaget är att det går ut över det stora flertalet konsumenter som uppskattar det nuvarande mellanölet som en god måltidsdryck och vilkas konsumtion inte innebär några problem ur alkoholpolitisk synpunkt. En i detta sammanhang intressant fråga är om smakskillnaden mellan ett öl med 3,6 och ett med 3,2 viktprocent alkohol är märkbar för annat än ett fåtal. Undersökningar som belyser hur det förhåller sig härmed har inte varit tillgängliga för APU. Från bryggerinäringens sida hävdas emellertid med bestämdhet att ölet vid en alkohol-

halt om cirka 3,6 viktprocent får den smak som föredras av det stora flertalet människor. Man hänvisar här till försäljningssiffrorna i länder med ett relativt fritt utbud av öl med olika alkoholhalter.

En följd av den här skisserade ordningen torde med stor sannolikhet bli att skillnaden mellan det nuvarande klass II A (2,8 viktprocent) och ett mellanöl med 3,2 viktprocent alkohol uppfattas som så liten, att det inte längre är motiverat att ha båda typerna.

4.4 Begränsning av det enskilda vinstintresset inom utminuteringen

APU har tidigare deklarerat att utredningen inte vill förorda att försäljningen av mellanöl förs över till systembutikerna. Det finns emellertid andra vägar att genom en desintressering åstadkomma en dämpning av ölförsäljningen. En sådan möjlighet är anvisad redan i gällande ölförsäljningsförordning, enligt vilken kommun kan föreslå den inskränkningen i fråga om matvaruhandlars utminutering, att den ekonomiska fördelen av försäljningen genom inrättande av särskilt företag skall göras oberoende av myckenheten sålt öl. Bakgrunden till bestämmelsens tillkomst var följande.

I samband med 1954 års reform avskaffades kommunernas vetorätt när det gällde tillstånd till utminutering av öl. Med det kommunala vetot förstods att om kommunen avstyrkte en ansökan om tillstånd till ölförsäljning utgjorde detta hinder för länsstyrelse och Kungl. Maj:t att bifalla densamma. För att tillgodose det kommunala inflytandet över ölhandeln infördes i 1954 års ölförsäljningsförordning en bestämmelse som gav kommunerna befogenhet att med som regel bindande verkan föreslå att butiks-handeln skulle skötas av företag utan enskilt vinstintresse. Bestämmelsen kvarstår som sagt oförändrad i 1961 års förordning.

Sådana företag utan enskilt vinstintresse hade i själva verket funnits långt före 1954 års reform. De kallades allmännyttiga kafé-företag och uppkom och utvecklades i nära

anslutning till de idéer som drev fram desintresseringen inom rusdryckshandeln.¹ De ägnade sig ursprungligen enbart åt utskänkning men under slutet av 1940-talet kan man finna exempel även på företag som idkade utminuteri (ofta jämsides med utskänkning). Flertalet företag som bedrev utminuteri gjorde det genom livsmedelsbutikerna på orten, men det förekom även att företaget hade egna affärer. Antalet allmännyttiga företag i vars verksamhet ingick utminuteri av öl kom emellertid aldrig att uppgå till mer än ett tiotal, koncentrerade till Södermanlands, Jönköpings och Skaraborgs län. Antalet försäljningsställen med tillstånd till utminuteri av öl, tillhörande allmännyttiga maltdrycksföretag, uppgick fram till mitten av 1960-talet till omkring 350; år 1968 hade denna verksamhet helt upphört. Anledningen härtill torde främst ha varit svårigheten att finna godtagbara normer vid bestämmandet av ersättningen till de matvaruhandlare som sålde ölet – de försäljare som sålde mycket öl ville efter sedvanliga kostnadsekonomiska principer ha mer betalt än de som sålde mindre kvantiteter, något som emellertid kunde komma i strid med den i lagtexten angivna grundsatsen att ersättningen skulle vara oberoende av den sålda myckenheten. Härtill kom att systemet medförde en fördyring av varan.

Den i ölförsäljningsförordningen givna möjligheten att låta den ekonomiska fördelen av försäljningen vara oberoende av mängden sålt öl har alltså utnyttjats i ringa utsträckning och tillgrips f. n. inte alls. Vill man göra desintresseringen effektiv torde det därför vara nödvändigt att som förutsättning för beviljande av försäljningstillstånd uppställa kravet att utminutereringen antingen skall ombesörjas av särskilda företag utan enskilt vinstintresse eller att den – om man vill undvika vissa av de nyss beskrivna nackdelarna – skall ske endast i för detta ändamål inrättade butiker, drivna i kommunal regi.

En efter nu antydda riktlinjer genomförd desintressering skulle kunna bidra till att göra ölet mera svårtillgängligt för ungdomar

och även bringa till stånd en sänkning av totalkonsumtionen.

Flera invändningar kan dock resas. En omläggning av handeln med öl från livsmedelsbutikerna till särskilda ölbutiker framstår som en så ingripande åtgärd att den måste motiveras med att man bedömer det som omöjligt att inom ramen för nuvarande organisation komma till rätta med de föreliggande svårigheterna.

I övrigt må erinras om att organisationsomläggningen skulle medföra betydande övergångssvårigheter genom att anskaffandet och planeringen av lämpliga lokaler kan beräknas bli tids- och kostnadskrävande, samt att antalet försäljningsställen under alla omständigheter skulle minska väsentligt.

4.5 *Åldersgräns för inköp av mellanöl*

4.5.1 Historik

Detta är inte första gången som frågan om åldersgräns för inköp av öl diskuterats i alkoholpolitiska sammanhang. I 1919 års förordning angående försäljning av pilsnerdricka stadgades, att pilsnerdricka icke fick å försäljningsställe utlämnas till den som ej fyllt 16 år. Ursprungligen gällde förbudet endast utlämning å utskänkningsställe men utvidgades genom 1905 års förordning angående försäljning av vin och öl till att gälla alla försäljningsställen. 1898 års maltdryckskommitté motiverade denna utvidgning med "ett missförhållande, varöver allt emellanåt klagan från städerna försports, att nämligen arbetare ofta, då de ej vilja gå ifrån sitt arbete, sända lärpojkar eller andra minderåriga gossar eller flickor att inköpa öl, varefter den, som sålunda avhämtat ölet, för sitt besvär gottgöres med en del av det inköpta ölet, samt att sålunda barn lätt vänjas vid öldrickande". Det nyss nämnda stadgandet kom att gälla till den 1 oktober 1955, då en ny ölförsäljningsförordning

¹ En kortfattad framställning om de allmännyttiga kaféföretagen återfinnes i SOU 1959:46 s. 242 ff.

trädde i kraft. Denna grundades på 1944 års nykterhetskommittés undersökningar och förslag. I den nya förordningen behölls åldersgränsen 16 år vid utskänkning av öl, medan den ansågs kunna slopas i fråga om utminuteringsen. Skälen härför var att åldersgränsen för utminuteringsens del ansågs utgöra ett onödigt hinder vid den lojale konsumentens inköp av öl samt att det av maldryckskommittén åberopade missförhållandet inte längre torde behöva befaras, sedan de söta läskedryckerna slagit igenom. Denna ölförsäljningsförordning ersattes av 1961 års förordning, som ännu gäller. I samband med förarbetena till sistnämnda förordning lät 1954 års bryggeriutredning företaga undersökningar för att utröna ölmissbrukets omfattning. Ett resultat av undersökningarna var, att det ölmissbruk som förekom praktiskt taget enbart var att hänföra till personer över 25 års ålder, oftast medelålders eller äldre. Vid tillkomsten av 1961 års förordning blev det med hänsyn härtill inte aktuellt att föreslå införandet av en åldersgräns för den som ville köpa öl i butik. I motiven betonades dock starkt försäljarnas personliga ansvar. En försäljare av öl är enligt förordningen skyldig att verka för att nykterhet och ordning främjas.

I detta sammanhang bör understrykas, att bestämmelserna främst tog sikte på ett öl med en högsta tillåten alkoholhalt av 2,8 viktprocent. Öl med högre alkoholhalt räknades som rusdryck och fick alltså då säljas endast till dem som fyllt 21 år. I samband med beslutet om mellanölets införande blev frågan om en eventuell åldersgräns ej väckt i riksdagen.

4.5.2 Utländsk lagstiftning

Vid en jämförelse med andra länders lagstiftning är den svenska i nu diskuterat avseende liberal.

I *Storbritannien* får ingenstans (med mindre undantag) säljas rusdrycker (vartill räknas öl) till en person under 18 år.

I *Danmark* finns bestämmelser som förbjuder dels utskänkning av öl till personer

som inte har fyllt eller kan antas ej ha fyllt 18 år, dels utminuteringsen till så unga personer, om det finns skäl att förmoda att vederbörande avser att använda varorna för eget bruk.

I *Finland* infördes mellanölet vid årsskiftet 1968–1969. Mellanöl får där inte säljas – vare sig det gäller utminuteringsen eller utskänkning – till den som uppenbart är under 18 år.

I *Norge* slutligen gäller också att öl inte får säljas till någon som uppenbart är under 18 år.

4.5.3 Diskussion

Det finns flera skäl som talar för att man här i landet skulle i försäljningsförordningen införa en åldersgräns för inköp av öl. En sådan regel skulle kanske få sin största betydelse som ett uttryck för att samhället vill betona de med ölförtäring förenade skaderiskerna. Vidare får antagas, att en bestämmelse i lag skulle ge ett bättre stöd åt försäljaren att agera än den frivilliga överenskommelse, som f. n. är i kraft, liksom bestämmelsen skulle ge myndigheterna bättre möjligheter att ingripa mot överträdelser. En lagregel om en 18-årsgräns skulle därjämte ansluta den svenska lagstiftningen till övriga nordiska länders. Det kan antagas att införandet av en sådan åldersgräns skulle ha ett brett stöd i den allmänna opinionen. Slutligen kan hävdas att efterlevnaden av den frivilliga överenskommelsen jämfört med en bestämmelse i lag i högre grad är beroende av att det finns ett kontinuerligt tryck från denna opinion.

Vissa skäl talar för att den här ifrågasatta regeln också skall omfatta det svagare ölet av typ II A. Visserligen har några olägenheter av hittillsvarande ordning i fråga om detta öl ej kunnat konstateras. Med hänsyn till öldricksandets växande popularitet bland ungdomen måste det dock befaras att pilsnern kan komma att missbrukas om mellanölet göres mera svårtillgängligt.

När det gäller utformningen av bestämmelsen kan den konstrueras som ett förbud

mot försäljning av mellanöl – alternativt allt öl – till den som kan antas ej ha fyllt 18 år och kompletteras med en bestämmelse som straffbelägger förfarande varigenom någon som ombud eller på därmed jämförligt sätt tillhandagår sådan person med anskaffande av mellanöl. Vad angår utskänkning kan också ifrågasättas om inte en skärpning av bestämmelserna om utskänkning av mellanöl är önskvärd. Rapporterna om fall av ölberusning på pubar och diskotek samt bråk i och utanför dessa lokaler är oroande. Ett sätt att motverka missförhållandena – som ofta direkt kan kopplas till ölmissbruk – skulle vara att höja åldersgränsen till 18 år också för utskänkning av mellanöl. Här må hänvisas till framställningen under 4.7.3, s.98.

Det finns emellertid också skäl som talar emot införandet av en lagstadgad åldersgräns.

Ovan har sagts, att en lagregel om en åldersgräns kanske skulle få störst betydelse som en opinionsyttring från samhällets sida. Det synes emellertid kunna ifrågasättas om denna effekt inte redan uppnåtts genom handelns åtagande i april 1970. I alla eller nästan alla affärer som säljer mellanöl finns anslag som tillkännager att försäljning ej sker till ungdom under 18 år. De flesta ölkonsumenter och ungdomar får antagas ha kännedom om regeln.

Det har vidare hävdats, att det skulle underlätta såväl åsiktsutbytet med ungdomen i denna fråga som möjligheterna att genom information eller på annat sätt påverka ungdomens konsumtionsvanor om ett försäljningsförbud inte var fastslaget i lagen. På samma grunder har gjorts gällande att det skulle vara lättare att väcka intresse för förbudets upprätthållande om detta skedde på frivillig bas.

När det gäller upprätthållandet av ett åtagande eller en bestämmelse av detta slag – som berör många människor – är det av betydelse dels att det finns förståelse för restriktionen hos den allmänna opinionen, dels att de som är ansvariga för tillämpningen har kunskap om regelns existens och förståelse för skälen för dess tillkomst.

Saknas någon av dessa faktorer måste man befara ett stort antal överträdelser. Att det finns så många försäljningsställen medför dessutom att kontrollen av lagbestämmelsens efterlevnad bara kan bli sporadisk. Bekymmersamt är också, att de affärsbiträden som tjänstgör vid kassorna i snabbköpsbutikerna riskerar att hamna i svärbemästrade situationer genom att självbetjäningssystemet inte lämpar sig för en regel av här diskuterad art – sker försäljningen över disk är det betydligt lättare för expediten att neka ett inköp än om kunden redan är i besittning av varan.

4.5.4 Försäljning över disk

Vad sist sagts har lett APU in på tanken att den här diskuterade lagbestämmelsen skulle kunna kompletteras med en regel som ålägger den som har tillstånd att utminutera mellanöl att sälja det över disk. Genom en sådan ordning skulle man vinna en i förhållande till mindre genomgripande alternativ betydligt större säkerhet för att försäljningen av mellanöl till barn och ungdom skulle minska och därjämte en ökad medvetenhet hos allmänheten om de med ölkonsumtion förbundna riskerna. Den som skall utlämna ölet kommer att i högre grad än den som sitter vid snabbköpskassan att känna sig ansvarig för att försäljningen sker enligt gällande bestämmelser. Vidare kommer antalet butiksanställda som har att sköta den för dem ofta främmande uppgiften att kontrollera ölförsäljningen från social synpunkt att begränsas i förhållande till nuläget.

En sådan omläggning av försäljningssätt skulle otvivelaktigt medföra vissa komplikationer. Försäljning av öl över disk kan ibland kräva större utrymmen än försäljning i snabbköpsform, och lär i åtskilliga fall påkalla mer eller mindre betydande omdisponeringar i butikslokalerna och i vissa fall t. o. m. föranleda ett val mellan att ej saluföra mellanöl och en ombyggnad av lokalerna. Härutöver får man räkna med merkostnader för anställning av personal.

Kooperativa Förbundet, Sveriges Livsmedelshandlareförbund, AB Turitz & Co och

Åhlén & Holm AB har i skrivelser till APU framlagt synpunkter på de svårigheter som detaljhandeln skulle ställas inför vid en övergång till försäljning över disk. I skrivelserna finns också vissa överslagsberäkningar av de kostnader som en manuell ölförsäljning skulle kunna medföra. Från ett par av de nämnda företagen har hävdats, att priserna på mellanöl skulle komma att stiga med ca 30 % om förslaget genomfördes. Farhågorna för så kraftiga prishöjningar synes emellertid ogrundade. Härom må följande anföras.

I Sverige fanns 1969 13 786 dagligvarubutiker med en sammanlagd omsättning av 16 900 miljoner kronor.¹ Praktiskt taget samtliga torde haft tillstånd att sälja öl. År 1969 svarade självbetjäningsbutikerna för 86 % av hela omsättningen i dagligvaruhandeln, en siffra som är i stigande. Vid årskiftet 1970/71 fanns enligt uppgift från Handels utredningsinstitut 8 540 självbetjäningsbutiker, medan i återstoden (ca 4 500) kunderna betjänades manuellt. För butiker av sistnämnda slag kommer det här diskuterade förslaget inte att innebära några förändringar.

Vid bedömningen av förslagets verkningar

för olika typer av självbetjäningsbutiker är *tabell 35* – som ingår i det material Koooperativa Förbundet ställt till APU:s förfogande – av intresse.

Man kan enligt tabell 35 räkna med att de självbetjäningsaffärer som har en årsomsättning under 500 000 kronor har en omsättning av maldrycker som uppgår till i genomsnitt 240 kronor i veckan, vilket grovt räknat motsvarar lika många förpackningsenheter. Eftersom en ölhandlande kund regelmässigt köper flera flaskor eller burkar per gång, måste antalet kunder som skall betjänas vara betydligt mindre. Det borde i butiker med denna omsättning inte bereda några större svårigheter att ha det för en sådan försäljning nödvändiga ölsortimentet uppställt avskilt från kunderna men tillgängligt för det affärsbiträde som tjänstgör vid snabbköpskassan. Expedieringen av ölet skulle alltså kunna ske över disken vid kassan. Vad nu sagts torde gälla även för butiker med något högre omsättning.

Antalet dagligvarubutiker med en omsättning över 3 miljoner kronor per år uppgick

¹ SOU 1971:14 s. 36.

Tabell 35 Helårsverksamma självbetjäningsbutiker inom KF i storleksgrupper 1970. Medelförsäljning malt- och läskedrycker per vecka och butik gruppvis och totalt.

Årsomsättning 1 000 tal kr ²	Antal butiker ²	% an- del	Oms. butik/ vecka kr	Dryckesförsäljning ³ per butik/vecka kr			
				Läsk	Klass I o II A	Klass II B	Summa
– 499	170	8,7	7 000	160	60	180	400
500– 999	614	31,5	14 000	320	120	360	800
1 000–1 499	457	23,4	25 000	680	250	770	1 700
1 500–1 999	294	15,0	35 000	880	330	990	2 200
2 000–2 999	269	13,3	50 000	1 200	450	1 350	3 000
3 000–	159	8,1	80 000	2 000	750	2 250	5 000
Summa	1 963	100					
Medelförsäljning/ btk	3 200	100	60 000	1 280	480	1 440	3 200

Källmaterial

² "Konsumentföreningarnas verksamhet 1970" s. 16 tabell 17 (KF Föreningsrevisionen).

³ Livsmedelsförsäljningen 1969 fördelad på försäljningsgrupper (KF Utredningssektionen 1970:100 Å Färnlöf) samt "Dryckesmarknaden 1969" s. 1 tabell 1 – prognos 1970 – 73 (KF Utredningssektionen Å Färnlöf – P Tönus).

1969 till 1 160. Deras andel av totalomsättningen var så stor som 44 %. Enligt 1970 års långtidsutredning kan denna andel beräknas ha ökat till 72 % år 1975.¹ I dessa affärer säljs alltså redan nu mycket stora kvantiteter öl, och deras andel av försäljningen kommer att öka. Till denna grupp av butiker kan hänföras de större varuhusens livsmedelsavdelningar och s. k. stormarknader. Även om självbetjäningssystemet utgör grundvalen för dessa affärers existens är det dock inte fullständigt genomfört. Avdelningar med expediering över disk är inte ovanliga när det gäller varor som kött, fisk, ost, frukt eller tobak. Ur alkoholpolitisk synpunkt föreligger inga hinder för att ölförsäljningen sker över samma disk som nämnda varugrupper. En sådan kombinerad försäljning kan vara motiverad i de fall då en särskild öldisk – som skulle fordra att en anställd på heltid var engagerad för i huvudsak ölförsäljning – skulle ställa sig onödigt dyrbar.

I ett varuhus av sist nämnd typ med hög årsomsättning – varuhuset Sigma i Västerås – gjorde systembolaget, i syfte att få erfarenhet av ölförsäljning i större skala, under tiden torsdagen den 13.5–lördagen den 15.5 1971 ett försök med försäljning av mellanöl över disk. Varuhuset är beläget i Västerås' centrum. I varuhusets källarplan finns en livsmedelshall med en årsomsättning av ca 13 miljoner kronor. Livsmedelshallen hålles öppen måndag–onsdag 9.30–18.00, torsdag–fredag 9.30–19.00 och lördag 9.00–15.00.

Försöket arrangerades så att den avdelning varifrån mellanöl såldes inhägnades med rep och en disk med kassaapparat ställdes upp. Varorna plockades fram efter kundens beställning, instämplades i kassaregistret och emballerades. Efter betalning häftades kassakvittot fast utanpå emballaget. Expedieringen sköttes av en man, som dock mellan kl. 9–15 torsdag och 15–18 fredag hade en hjälpare som anlätades för fram-plockning och emballering.

Under försöket antecknades antalet sålda enheter, antalet expedierade kunder, antalet personer som avkrävts legitimation och hur många som nekats inköp av åldersskäl (den

frivilliga 18-årsgränsen) eller på grund av onykterhet. Vidare noterades vilken tid som åtgick för arbetet med expedieringen.

Antalet försälda enheter mellanöl var under torsdagen 422, under fredagen 902 och under lördagen 1 538. På grundval av tidigare erfarenhet ansåg man sig kunna räkna med en lika stor försäljning av mellanöl under var och en av veckans fyra första dagar. Den totala försäljningen under ifrågavarande vecka beräknades därför till 4 128 mellanöl. Den tid som åtgick för försäljningen var under torsdagen 1 timma 55 minuter, under fredagen 6 timmar 20 minuter och under lördagen 7 timmar 6 minuter. Därvid togs hänsyn till den tid då medhjälpare anlätades. Jämställer man försäljningsveckans fyra första dagar skulle 21 timmar 6 minuter (1 266 minuter) effektiv tid behövt användas för diskförsäljningen under hela den vecka i vilken försöket ägt rum. Detta innebär att $3,25$ ($4\ 128 : 1\ 266 = 3,25$) enheter mellanöl hade kunnat säljas per minut effektiv tid under ett dagsverke. Om varje dagsverke antas kosta 130–150 kronor skulle livsmedelshallen få göra ett påslag med ca 10 öre per enhet för att behålla nuvarande lönsamhet på mellanölet, under förutsättning att ej effektiv tid utnyttjades för andra arbetsgöromål. Den effektiva tiden skulle kunna minskas om expediten fick arbeta helt ensam (enligt utredarens uppfattning behövdes ingen medhjälpare) och om förfarandet förenklades genom att betalningen erlades i snabbköpskassan. Under de tre försöksdagarna avkrävdes ca 50-talet kunder legitimation. Ca 20 ungdomar sade sig sakna legitimation och nekades därför inköp. Två personer nekades inköp på grund av onykterhet. Dessutom observerades 30-talet ungdomar som tydligen avsett att köpa mellanöl men som avstod vid åsynen av det nya försäljningssystemet. Några problem i samband med försäljningsvägran uppstod ej.

Det må slutligen nämnas att ölavdelningen i Sigmahallen med självbetjäningssystemet tar i anspråk en yta av 20 m². Den totala yta

¹ SOU 1971:14 s. 37.

som behöver utnyttjas för diskförsäljning är enligt beräkningar av en butiksinrednings-expert något mindre (17 m²). Anledningen härtill är att det inte behövs så stora utrymmen för gångvägar och för exponering av varorna.

4.5.5 Möjligheter att agera inom gällande lag

I debatten om införandet av en lagstadgad åldersgräns för inköp av mellanöl synes man ofta förbise att olämplig försäljning till ungdom i många fall kan beivras även enligt ölförsäljningsförordningens gällande lydelse. I 20 § ölförsäljningsförordningen stadgas att var och en som har befattning med försäljning av öl därvid skall verka för att nykterhet och ordning främjas. Iakttages inte gällande bestämmelser kan ölförsäljaren tilldelas varning och – vid upprepade förseelser – helt eller delvis förbjudas att saluföra öl; ev. kan också särskilda föreskrifter utfärdas.

Försäljning av mellanöl i kassar eller baccar till ungdomar, försäljning till skolungdom under skoltid samt försäljning till ungdomar vid upprepade besök får – vilket också kontrollstyrelsen uttalat – anses strida mot den i 20 § uttryckta principen att försäljarna bör vara positivt verksamma för att tillgodose de sociala synpunkterna vid försäljningen. I detta sammanhang må också erinras om den i november 1970 träffade överenskommelsen mellan kontrollstyrelsen samt livsmedelshandeln och bryggerinäringen jämte de handelsanställdas och livsmedelsarbetarnas fackförbund (se s. 70 f).

Det synes slutligen finnas möjligheter för de ansvariga myndigheterna på området att genom positiva åtgärder bidra till att förhållandena förbättras. Som exempel härpå må nämnas att man i de kommuner som anser att nykterhetsläget försämrats sedan mellanölet införts kan ta initiativ till samarbetsträffar på lokal nivå mellan representanter för kommunen och ansvariga myndigheter samt affärsinnehavare och affärsbiträden. Sådant samarbete förekommer redan i viss utsträckning.

4.6 Tidsbegränsningar för mellanölförsäljning

4.6.1 Historik

I 1919 års pilsnerdricksförsäljningsförordning fanns bestämmelser om den dagliga försäljningstiden för pilsnerdricka. Dessa hade följande innehåll. I fråga om all detaljhandel med undantag av trafikutskänkning, utskänkning vid inackordering och tillfällig utskänkning gällde, att försäljningen inte fick fortfa ra efter klockan 22. Länsstyrelse ägde dock utsträcka eller inskränka tiden. Utsträckning fick ske då omständigheterna ansågs föranleda behov därav, men utsträckningen var underkastad kommunalt veto. Inskränkning fick ske då särskilda förhållanden gjorde det nödvändigt. För utminuterings vidkommande gällde därutöver, att utminuteri ng ej fick äga rum på landet på sön- och helgdag och i stad endast till klockan 10 förmiddagen. Utskänkning fick ej bedrivas under tid för högmässogudstjänst. Dessa bestämmelser kompletterades med vissa föreskrifter om utlämnande m. m., vilka här skall lämnas därhän. De nu angivna försäljningstiderna begränsades efter det att butikstängningslagen av den 21 juli 1948 trätt i kraft även av denna lag. Vidare fanns särskilda föreskrifter härom i lokala ordningsstadgor.

1944 års nykterhetskommitté föreslog att utminuteringsstiderna i normala fall uteslutande skulle regleras genom butikstängningslagen. Kringföringsförsäljning skulle dock ej få ske på sön- och helgdagar. Enligt butikstängningslagen fick butik hållas öppen å vardagar från klockan 8 till klockan 19. Vissa livsmedelsbutiker fick därjämte hållas öppna på söndagar mellan klockan 8 och 10. När det gällde utskänkningstiderna föreslog kommittén att bestämmelsen att utskänkning i normala fall ej fick fortgå efter klockan 22 skulle vara oförändrad samt att utskänkning i regel ej skulle få börja före klockan 7 på morgonen.

Departementschef och riksdag godtog i huvudsak kommitténs förslag. Vissa sär-

bestämmelser rörande utskänkningen förbigås här.

4.6.2 Gällande rätt

Utminuterung

Enligt 23 § ölförsäljningsförordningen skall om de tider då öl får utminuterats gälla vad i butikstängningslagen är stadgat. Under söndag och helgdag får dock inte utminuterung bedrivas från fordon.

Butikstängningslagen har nu ersatts av affärstidslagen den 16 december 1966. Enligt lagen får yrkesmässig detaljhandel endast bedrivas under tid som medges i lagen eller med stöd av denna (affärstid). Försäljningsställe för sådan handel får inte hållas öppet under annan tid. Vanlig affärstid är vardagar mellan klockan 8 och 20. Om det för särskilt fall är påkallat med hänsyn till allmänhetens intresse, skall kommunens styrelse eller nämnd som utses av fullmäktige i kommunen medge affärstid utöver den vanliga. I så fall har öl ansetts få säljas under samma tid. Ambulerande försäljning får ske endast vardagar 8–20.

Affärstidslagen trädde i kraft den 1 januari 1967 och gäller till och med den 31 december 1971. Vid lagens tillkomst observerade man inte sambandet mellan ölförsäljningsförordningens och butikstängningslagens bestämmelser. Att tiden för ölförsäljning utsträcktes från och med den 1 januari 1967 var alltså inte resultatet av några alkoholpolitiska överväganden.

1970 års affärstidskommitté har haft till uppgift att pröva frågan om affärstidsregleringen skall fortsätta efter utgången av affärstidslagens giltighetstid eller om den kan avvaras. Enligt kommitténs förslag skall affärstidslagen upphöra vid årsskiftet 1971/72.¹ APU har i samråd med kommittén förklarat att APU i händelse av att affärstidsregleringen föreslås skola upphöra, vill utarbeta och föreslå de författningsändringar som till följd av regleringens upphörande kan anses påkallade av alkoholpolitiska hänsyn.

Utskänkning

I 24 § ölförsäljningsförordningen upptas bestämmelser om tidpunkter för utskänkningens början och om stängningstid. De avser både årsutskänkning och tillfällig utskänkning men äger ej tillämpning på heminackorderingsställen, kollektivhusmatsalar och personalmatsalar, ej heller på utskänkning på fartyg, järnvägståg eller luftfartyg. Enligt 24 § får utskänkning av öl ej börja före klockan 7, och den skall i regel avslutas senast klockan 22. Den tillståndsgivande myndigheten kan emellertid – antingen i samband med tillståndets meddelande då det påkallas av särskilda förhållanden eller då det utretts att bestämmelserna i förordningen överträtts – föreskriva tidigare tidpunkt för utskänkningens avslutande än klockan 22. Vidare kan länsstyrelsen i samband med utskänkningstillståndets meddelande eller senare lämna medgivande till längre utskänkningstid än klockan 22, under förutsättning att det finns stadigvarande behov härav. Överansökan som göres under tillståndstiden skall yttrande inhämtas från polismyndighet och kommunal nykterhetsnämnd. – Om det för särskilt tillfälle yppas behov av utskänkning efter den eljest gällande tiden, må polismyndigheten lämna medgivande till detta.

Slutligen må nämnas, att då utskänkning av öl bedrives på grund av rätt till utskänkning av rusdrycker, får ölet utskänkas under den för rusdrycksutskänkningen gällande tiden. Dock får ölutskänkning även här börja klockan 7.

4.6.3 Diskussion

Försäljningen av mellanöl i livsmedels handeln på kvällstid och på söndagar utgör en frestelse för ungdomar som har svårt att finna meningsfulla sysselsättningar på sin fritid. Det är känt, att intäkterna från ölförsäljning i vissa storstadsbutiker utgör en betydligt större del av den totala omsättningen på kvällstid än på dagtid. Svårigheter-

¹ SOU 1971:33.

na att övervaka försäljningen på sön- och helgdagar och på kvällar har medfört att i den ovan (s. 70 f) nämnda överenskommelsen från november 1970 intagits en punkt, enligt vilken det under angivna tider skall finnas en person i ansvarig ställning i butiken som övervakar uttagnings- eller utlämningsställe för öl.

Enligt förslag från 1970 års affärstidskommitté skall affärstidslagen upphöra vid årsskiftet 1971/72. Vill man ha kvar en tidsbegränsad ölförsäljning måste denna alltså — om kommitténs förslag genomföres, vilket förutsättes i det följande — direkt regleras i ölförsäljningsförordningen.

Det är uppenbart, att mellanölets lättillgänglighet spelar en avgörande roll för uppkomsten av det ölmissbruk som kunnat konstateras främst bland ungdom.

Ett avskaffande av tidsbegränsningarna skulle innebära en inte obetydlig liberalisering av ölhandeln i en tid, då en skärpning av bestämmelserna är vad som närmast synes vara påkallat. Försäljningen av mellanöl på sön- och helgdagar och på kvällstid måste befaras ha bidragit till en del av de tidigare redovisade olägenheterna; genom att försvåra åtkomsten av ölet under dessa tider borde skadorna kunna begränsas. Förutsättningarna för att föreskrifter i ämnet också skulle upprätthållas i praktiken synes relativt goda. I jämförelse med den ifrågasatta regeln om åldersgräns för inköp är ett stadgande om tidsbegränsning på grund av sin generella natur mindre svårt att tillämpa. Med hänsyn härtill och till att bestämmelsens efterlevnad är förhållandevis lätt att kontrollera kan man räkna med att antalet överträdelser av densamma blir ringa.

Vissa invändningar av praktisk natur kan dock göras, i varje fall om förslaget om försäljning över disk inte genomföres. Om t. ex. tiden då försäljning av öl skall upphöra bestämts till klockan 18 uppkommer frågan om en kund, som i en snabbköpsbutik (med öppethållande till klockan 22) kommer till kassan efter klockan 18 och därvid säger att han steg in i affären före denna tid, skall vara berättigad att inköpa det öl som han tagit från

hyllorna. Skall det avgörande vara, när kunden kom in i butiken, när han tog ölet från hyllorna eller när han infann sig vid kassan? Den mest tilltalande lösningen av problem av denna art synes vara att tillhandahållandet av ölet ej får ske efter klockan 18. Detta synes förutsätta att ölsortimentet är uppställt i butikslokalen på ett sådant sätt att det vid den i lagen angivna tidpunkten kan täckas över eller på annat vis avskiljas så att det tydligt framgår att det inte längre är till salu. Man måste alltså räkna med att det kan uppkomma praktiska svårigheter för affärsföreståndarna genom att ölet på detta sätt ges en särställning i förhållande till andra livsmedel. En viss irritation hos allmänheten kan också förutses.

4.7 Åtgärder beträffande pubar och diskotek m. m.

4.7.1 Bakgrund

En följd av mellanölets införande och den därefter raskt stigande efterfrågan på öl har blivit att antalet utskänkningsställen som vid dryckesförsäljningen i första hand inriktar sig på öl starkt ökat. Två i Sverige tidigare relativt ovanliga typer av utskänkningsställen, pubarna och diskoteken, har därvid kommit i blickpunkten. Båda formerna har blivit populära hos ungdomen. Förhållandena på en del av dessa utskänkningsställen har blivit föremål för kritik. Många har med oro iakttagit fall av ölberusning bland ungdomar även långt ner i åldrarna samt bråk och slagsmål på och utanför utskänkningsställen. Även om det är svårt att uttala sig generellt är det uppenbart att förhållandena på en del pubar och diskotek är otillfredsställande.

4.7.2 Åtgärder inom ramen för gällande lagstiftning

Det synes — liksom på utminuteringsidan — vara möjligt att redan inom ramen för gällande lagstiftning åstadkomma förbättringar på området. Här må erinras om de tillståndsgivande myndigheternas ansvar när

det gäller prövningen av huruvida den som förestår utskänkningsstället med hänsyn till sina personliga förhållanden är lämplig att utöva verksamheten (11 § ölförsäljningsförordningen), om vikten av att behov av det begärda utskänkningsstillståndet föreligger och att ett bifall inte kan tänkas medföra sociala olägenheter med hänsyn bl. a. till var utskänkningsstället är beläget, samt om möjligheterna att i samband med utskänkningsstillståndet meddela närmare föreskrifter rörande utskänkningens bedrivande (16 §). Av än större vikt är säkerligen, att övervakningen av sådana utskänkningsställen som samlar stora grupper av ungdom ges prioritet och att efterföljden kontrolleras av de viktiga bestämmelserna om att alkoholfria drycker (vartill lättölet räknas) skall finnas att tillgå i tillfredsställande urval och sortering samt att öl inte utlämnas till den som är synbarligen berörd av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel.

Om ett utskänkningsställe sköts på ett otillfredsställande sätt – genom att det t. ex. blir tillhåll för ungdomar som enbart och i stora mängder dricker mellanöl – finns det möjlighet att begränsa försäljningen till enbart det svagare ölet av typ A.

Anledning synes vidare finnas för de tillståndsgivande organen att iaktta stor återhållsamhet när det gäller meddelande av tillstånd till utskänkning inom område, som användes som nöjesplats eller idrottsplats.

Den 1 juli innevarande år skedde en omläggning av den organisation som handhar kontrollen över utskänkning av rusdrycker. De ärenden som fram till nämnda dag handlades av intendenterna för utskänkningsärenden ombesörjes därefter av länsstyrelserna. Detta innebär att den övervakning av ölsutskänkning som äger rum på rusdrycksrestaurangerna och som fram till den 1 juli utövats av intendenterna hädanefter verkställs av länsstyrelsetjänstemän. Kontrollen av de utskänkningsställen som enbart utskänker öl åligger enligt ölförsäljningsförordningen länsstyrelse, polismyndighet och kommunal nykterhetsnämnd. I motiven till 1954 års ölförsäljningsförordning, som på denna punkt i

allt väsentligt överensstämmer med 1961 års förordning, har därvid förutsatts att den direkta övervakningen i huvudsak kommer att få utövas av nykterhetsnämnderna och polisen, men att länsstyrelsen skall hållas underlättad om framkomna anmärkningar och av eget initiativ föranstalta om undersökningar när så finnes påkallat. Avsikten har varit att lägga huvudansvaret för övervakningen av ölförsäljningen på länsstyrelserna.

Genom att ledningen för den övervakande verksamheten på utskänkningsområdet från och med den 1 juli 1971 ytterligare koncentrerats till länsstyrelserna skapas gynnsammare förutsättningar för att dessa skall få en bättre överblick av situationen. I samband med omorganisationen kommer att anordnas kurser där frågor rörande den nya organisationens verksamhet behandlas. Därvid blir säkerligen de problem som berör pubar och diskotek föremål för ingående diskussion. Det synes över huvud angeläget att man vid dessa kurser – där befattningshavare från såväl länsstyrelserna som den samordnande myndigheten, riksskatteverket, kommer att delta – tar upp inte bara frågor som har att göra med kontrollen över utskänkning (vartill även bör räknas hur samarbetet länsstyrelse–nykterhetsnämnd–polis skall bedrivas) utan också de här ovan inledningsvis berörda spörsmål som uppstår vid tillståndsprövningen.

Sammanfattningsvis kan konstateras att myndigheternas möjligheter att inskrida mot missförhållanden på utskänkningsområdet (liksom när det gäller utminuteringsgränsen) långt ifrån är uttömda. Under sådana förhållanden kan det hävdas att det är mindre angeläget att genom lagstiftningsåtgärder öka utrymmet för ingripanden från samhällets sida. Vad som i första hand borde komma i fråga vore i stället en skärpning i tillämpningen av bestämmelserna.

4.7.3 Höjning av åldersgränsen

Enligt 22 § ölförsäljningsförordningen får öl inte utskänkas till den som kan antagas ej ha fyllt 16 år. Det kan diskuteras om inte denna gräns bör höjas till 18 år. En sådan åtgärd

skulle kunna motiveras på följande sätt.

Efter det att mellanölet infördes har antalet utskänkingsställen som riktar sig till en ung kundkrets ökat. Förhållandena på en del av dessa är enligt vad som inledningsvis framhållits inte tillfredsställande. Den nuvarande bestämmelsen tog ursprungligen sikte på en svagare maltdryck än mellanöl och några alkoholpolitiska överväganden rörande lämpligheten att höja åldersgränsen gjordes inte i samband med 1965 års beslut. Vid en så låg åldersgräns som 16 år föreligger uppenbara risker att även yngre tonåringar än 16-åringar kan få köpa och förtära mellanöl — det är i många fall inte lätt att avgöra om någon är 14, 15 eller 16 år gammal. Pubens och diskotekets miljö och atmosfär bildar säkerligen ett tryck mot även de yngsta gästerna att dricka mellanöl. En höjning av åldersgränsen till 18 år skulle bidra till att motverka detta. Övervakningen av en sådan regel skulle vara lättare att upprätthålla inom utskänkningsställen än motsvarande bestämmelse inom utminuteringsställen.

Å andra sidan skulle en höjning av åldersgränsen till 18 år inom utskänkningsställen innebära, att mellanölet på detta område blev jämställt med vin, sprit och starköl samt att ett avsteg gjordes från den för dessa drycker gällande principen att åldersgränsen skall vara lägre inom utskänkningsställen än inom utminuteringsställen. Principen är motiverad av att dryckesförsäljningen på restauranger och andra utskänkingsställen är reglerad och står under kontroll av olika tillsynsmyndigheter.

4.8 Förpackningsstorlekar m. m.

4.8.1 Utminuteringsställen

Inom detaljhandeln saluförs f. n. mellanöl i ett stort antal olika förpackningar. Dessa rymmer när det gäller svenskt öl bl. a. 28, 33, 45 och 75 cl. Att sälja ölet i stora förpackningar har distributionstekniska fördelar. Samtidigt kan det föreligga risk för att de stora förpackningarna leder till en ökning

av totalkonsumtionen. För många ter det sig naturligt att tömma den ölflaska eller ölburk man öppnat även om förpackningen skulle innehålla mer än man egentligen känner behov av. Det finns därför anledning att överväga om inte en övergång till enbart mindre förpackningar, som förslagsvis 28 och 33 cl, skulle vara av värde.

4.8.2 Utskänkningsställen

Även inom utskänkningsställen förekommer det f. n. att mellanöl serveras i mycket stora enheter — 1/2 till 1 liter — i sejdlar och krus av allehanda slag. Genom att begränsa den högsta tillåtna mängden utskänkt volym till 28 cl per person och gång skulle man kanske också på detta område kunna minska totalkonsumtionen.

4.8.3 Diskussion

De ovan skisserade åtgärderna kan motiveras med att det för många människor innebär en psykologisk spärr att öppna en ny förpackning eller att beställa på nytt på en restaurang. Å andra sidan är det uppenbart att minsta fantasi ger möjligheter att kringgå metodernas grundidé för dem som så önskar. En nackdel är vidare att åtgärderna — just genom att deras syfte att minska totalkonsumtionen är så lätt att undvika — kan väcka misstro bland allmänheten rörande deras nödvändighet.

4.9 Försäljning av mellanöl endast gemensamt med andra hushållsvaror

En åtgärd som på vissa håll redan praktiserats inom detaljhandeln är att tillåta inköp av mellanöl endast om andra hushållsvaror inhandlas samtidigt. Härigenom poängteras ölets roll som måltidsdryck.

Frågan om denna typ av kombinationsköp är förenlig med marknadsföringslagens bestämmelser har varit föremål för konsumentombudsmannens bedömning. Enligt dennes mening kan krav på kombinationsköp av detta slag allmänt sett inte godtas från

marknadsföringslagens utgångspunkter, eftersom de kan tvinga konsumenter att inhandla varor som de inte efterfrågar. Å andra sidan måste när det gällde mellanölet särskilda nykterhets- och ordningspolitiska skäl vägas mot de invändningar som från allmän konsument synpunkt kunde göras mot kombinationstvånget. Konsumentombudsmannen kom vid denna avvägning till uppfattningen att kombinationstvånget för mellanöl även i fortsättningen borde kunna tillämpas i de begränsade former det hittills haft, vilket innebär att krav på kombinationsköp bör förekomma endast i de butiker där kravet är av väsentlig betydelse från nykterhets- och ordningssynpunkt.

Det torde emellertid vara svårt att vinna en mera allmän förståelse för en generell restriktion av denna art. Den kan dock vara lämplig att tillgripa i de särskilda situationer som omnämns av konsumentombudsmannen. Man kan t. ex. tänka sig att överenskommelse träffas mellan den övervakande myndigheten och föreståndaren för en butik, där missförhållanden konstaterats, om att den här diskuterade typen av åtgärder skall införas på prov.

4.10 Information

Betydelsen av en omfattande och kontinuerlig information på det alkoholpolitiska området är sedan länge erkänd. I debatten i mellanölsfrågan har ofta – bl. a. i ett flertal riksdagsmotioner – krävts ökade insatser i detta avseende. I en flerpartimotion (1971:594) uttalas att en informations-satsning genom många kanaler, med stor bredd och med sakkunnig uppläggning måste sättas in utan alltför stort dröjsmål, och att avsevärda resurser i form av statliga medel måste satsas på en sådan verksamhet. I motionen framförs yrkandet att APU på samma gång som förtursbehandlingen av mellanölsfrågan sker även avger betänkande beträffande alkoholupplysningen.

APU arbetar f. n. med en kartläggning av informationen inom det alkoholpolitiska området. Kartläggningen omfattar vilka som

bedriver sådan verksamhet, informationens mål och innehåll, vilka media som används, vilka mottagargrupper som kan urskiljas samt effekterna av och kostnaderna för den hittillsvarande informationen. I projektet ingår att söka ta reda på inte bara den avsiktliga informationen – varmed avses information som bedrivs i syfte att direkt eller indirekt påverka människors attityder, kunskaper eller beteende vad gäller alkoholdrycker eller alternativ till dessa – utan också den icke-intentionella informationen, varmed förstås behandling i text, tal eller bild av alkoholdrycker och beteenden i anslutning till dessa men där det i framställningen inte primärt finns eller kan härledas en avsikt hos avsändaren att åstadkomma sådan påverkan varom nyss talats. Exempel på denna typ av information återfinns bl. a. i litteratur, radio och TV samt i övriga massmedia t. ex. veckopressen. Vad gäller den avsiktliga informationen är syftet att i kartläggningen försöka få med all sådan information under 1970, medan kartläggningen av den icke-intentionella informationen begränsats till en kortare tidsperiod och till ett urval inom vissa media.

Resultaten av kartläggningen skall dels ge en sammanfattande översikt över informationen på området, dels ge underlag för en värdering av informationsutbudet och dels, slutligen, tjäna som utgångspunkt för förslag till förändringar i syfte att precisera informationens roll i anslutning till övriga åtgärder inom det alkoholpolitiska området och att nå en mer rationell och effektiv total informationsverksamhet med inriktning mot de mål man vill uppnå.

Starka skäl talar emellertid för att man redan nu – innan det ovan omtalade arbetet avslutats – använder informationen som ett medel för att komma till rätta med mellanölsproblemet. Informationen bör därvid användas dels för att underlätta genomförandet av de övriga åtgärder som APU i det följande kommer att föreslå och för att öka effekten av dessa, dels som självständigt verkande åtgärd. För att utbytet skall bli så stort som möjligt fordras – förutom att informationen

ges i form av en väl planerad, sakligt underbyggd, intensiv och kraftfull samordnad aktion — att den resursmässigt ges en omfattning som i någon mån motsvarar de reklaminsatser, det stöd i massmedia osv. som bidragit till att skapa nuvarande situation.

Det är vidare av vikt inte minst för kommande informationsarbete att planeringen sker på ett sätt som möjliggör en mätning av de effekter som uppnås genom de företagna åtgärderna.

5.1 *Utgångspunkterna för bedömningen*

När det talas om ungdomens ölmissbruk är det för förståelsen av de frågor som har samband därmed av vikt att inse, att missbruk av mellanöl ofta i det enskilda fallet kan böttna i förhållanden som det är mycket svårt att komma till rätta med. De ungdomar som missbrukar mellanöl missbrukar inte sällan också andra alkoholhaltiga drycker eller narkotika. De kommer ofta från familjer som har det svårt i olika avseenden. Brister i kontakten mellan barn och föräldrar — accentuerade när barnet kommer in i pubertetsåldern — är vanliga. Samtidigt kan anpassningssvårigheter uppstå även i skolan, och barnet drivs in i kamratkretsar med liknande problem. Den aktiverande fritidsverksamheten på orten är ofta otillräcklig, om den över huvud existerar. Det kan därför med visst fog göras gällande, att om mellanölet göres mera svårtillgängligt angriper man endast symptom, inte roten till det onda. Genom att försvåra åtkomsten av mellanöl utan att undanröja de bakomliggande orsakerna till missbruket riskerar man att detta kanaliseras till andra medel, vilkas verkningar kan vara allvarligare än mellanölets. Man kan vidare inte utesluta en viss langning av öl. Dessutom ligger det mycket i uppfattningen att olägenheterna i första hand bör mötas med undervisning och ökad information i övrigt. Dessa invändningar är viktiga. Samhället bör söka undanröja de

djupare liggande orsakerna till missbruket och i första hand bör information och undervisning användas för att förebygga olägenheterna.

När det gäller att utifrån den tidigare angivna målsättningen ta ställning till behov och utformning av lämpliga åtgärder har APU att utgå från den lägesbedömning som lämnats i kapitel 3. Som framgår redan av vad som sagts under 3.1.7 är beslutsunderlaget i flera avseenden bristfälligt. Inte ens när det gäller skadeverkningarnas omfattning kan dessa — beroende på mätinstrumentens ofullkomlighet — uppskattas annat än i mycket grova mått. Läger man enbart de i kap 2 redovisade undersökningarna till grund för bedömningen synes sålunda det mellanölsmissbruk som förekommer kunna ses antingen som en företeelse vilken i vart fall inte innebär någon ökning av det totala alkoholmissbruket, eller som uttryck för en snabbt stigande försämring av alkoholsituationen bland ungdomen i landet.

Det anförda ger vid handen att det är av stor vikt att förbättra och utvidga mätmetoderna. De problem som därvid uppkommer rör emellertid inte enbart de spørsmål som har samband med mellanölet utan hela det frågekomplex, som APU har att arbeta med. Med hänsyn härtill och till att frågan ej heller i övrigt lämpar sig för en förtursbehandling bör APU:s överväganden i denna del anstå. APU vill dock i detta sammanhang peka på ett par möjligheter att erhålla ökad

kännedom om problemens omfattning. Det är sålunda tänkbart att i större utsträckning än som nu sker utnyttja det material som kan erhållas från skolans elevvård.¹ Det borde också vara möjligt att genom insatser på det lokala planet erhålla en mer nyanserad bild av läget. Den informationsinsats på området som föreslås i det följande kommer att bl. a. engagera befattningshavare inom skolan, ledare och instruktörer inom olika ungdomsorganisationer, styrelseledamöter inom Hem- och skolföreningar, ledamöter av barnavårds- och nykterhetsnämnder samt skol- och klassombud på skilda orter inom landet. Det är önskvärt att man, innan detta arbete börjar, på de olika platserna i samråd söker bilda sig en uppfattning om vilka problem som föreligger och deras storleksordning, inte bara i fråga om mellanölet utan i fråga om hela missbrukssituationen bland ungdomen.

En viktig åtgärd från samhällets sida när det gäller att på sikt komma till rätta med mellanölsproblematiken bör alltså vara att skaffa fram ett betydligt bättre underlag för vidare agerande.

Som tidigare anförts anser emellertid APU att det tillgängliga materialet – och därvid har beaktats inte bara de i kap 2 redovisade undersökningarna utan även den opinion som kommit till uttryck genom uttalanden av enskilda personer med ansvar inom olika former av ungdomsverksamhet – utgör grund för snabba ingripanden mot mellanölsmissbruket bland ungdom. Ovissheten om problemens omfattning bör dock föranleda att man nalkas frågan med en viss försiktighet och vid valet av åtgärder inte i första hand bestämmer sig för ingripanden som – ehuru avsedda att begränsa missbruket bland ungdom – riktar sig mot all mellanölskonsumtion. Till stöd härför talar också att erfarenheterna av nära sex års mellanölsförsäljning knappast är tillräckliga för att man skall kunna besvara frågan om det under denna tid ändrade dryckesmönstret på längre sikt kan bidra till att bryta sprittraditionen i landet. Man får i den ofta hetsiga debatt som förts i mellanölsfrågan

inte glömma bort, att i Sverige uppkommer de flesta och allvarligaste skadorna efter spritförtäring. Det är möjligt att det kommer att framstå som en förutsättning att det finns en förhållandevis alkoholsvag och lätt-tillgänglig dryck att tillgå om man skall kunna genomföra kraftfulla åtgärder för att sänka spritkonsumtionen i landet.

Missbruket bland ungdomen förefaller emellertid ha fått en sådan omfattning för närvarande att samhället inte kan underlåta att ingripa med mera direkt verkande medel för att söka komma till rätta med de akuta missförhållandena. Härvid ligger det närmast till hands att söka minska konsumtionen bland ungdomen genom att begränsa mellanölets lättillgänglighet. Att tillgängligheten har betydelse för totalkonsumtionens storlek är väl belagt liksom att det kan finnas ett samband mellan totalkonsumtionens storlek och skadefrekvensen.

Även mera allmänt sett synes det lämpligt att i första hand pröva huruvida inte åtgärder som tar sikte på att förändra enbart ungdomens ölvanor, inte den stora allmänhetens, skulle vara tillfyllest för att komma till rätta med rådande missförhållanden.

Av nu anförda skäl anser APU att de under 4.3 och 4.4 diskuterade åtgärderna – sänkning av ölets alkoholhalt och försäljning i särskilda butiker, avkopplade från privat vinstintresse – f. n. inte bör närmare övervägas. Detsamma gäller det under 4.8 berörda alternativet om föreskrifter rörande förpackningsstorlekar. Däremot torde frågan om tidsbegränsningar för mellanölsförsäljningen trots dess generella natur böra diskuteras i anslutning till övriga tänkbara åtgärder.

¹ APU har haft tillgång till en förteckning över till skolöverläkaren anmälda fall där elever använt stimulerande medel i Stockholms skolor 1963 – 70. Antalet sådana fall visade när det gäller alkohol en ökning fram t. o. m. läsåret 1968/69. Under läsåret 1969/70 har antalet anmälda fall minskat avsevärt, från 123 till 84. Som jämförelse må nämnas att antalet rapporter om thinner- eller narkotikamissbruk alltsedan läsåret 1966/67 varit betydligt större än motsvarande rapporter om alkoholbruk.

5.2 Förslag till åtgärder

5.2.1 Åldersgräns vid utminuterung

Vid bedömningen av för- och nackdelarna med en åldersgräns vid utminuterungen anser APU att övervägande skäl talar för att en sådan gräns nu införes. Gränsen synes, i likhet med vad som gäller i de övriga nordiska länderna och i överensstämmelse med den nu gällande frivilliga överenskommelsen, böra sättas till 18 år. Vad som dock inget bekymmer är de utan tvivel sakligt underbyggda farhågor som uttalats rörande en sådan regels effekt. Det kan visserligen sägas att åtgärden inte får genomföras isolerat utan i samband med en kraftfull information, ägnad att stärka bestämmelsens efterlevnad, samt att en i lag införd åldersgräns ger samhället bättre möjligheter att agera vid missförhållanden än motsvarande frivilliga överenskommelse. Enligt APU:s mening kan man emellertid inte räkna med att en regel om en 18-årsgräns vid utminuterungen skall få bestående effekt om inte också själva formen för den nuvarande försäljningen ändras.¹ Genom att i förekommande fall gå över från självbetjäningssystem till försäljning över disk skulle man avsevärt öka svårigheterna för ungdomar att komma över öl. Åtgärden måste också som tidigare anförts radikalt underlätta för butikspersonalen att tillämpa åldersgränsen. Efterlevnaden av den föreslagna regeln kan härigenom antas bli tillfredsställande.

Vad som kan anföras mot en sådan åtgärd är främst att den skulle strida mot en utveckling som går mot allt högre grad av självbetjäning och därigenom medföra högre priser för konsumenterna.

Enligt APU:s mening måste argument av distributionsteknisk art spela en underordnad roll i alkoholpolitiska sammanhang. Även om självbetjäning av öl i det stora flertalet fall inte leder till några skador är detta inte tillräcklig motivering för att behålla systemet, om man med en annan distributionsteknik kan undvika många av de skador som nu trots allt inträffar genom att

ölet är alltför lättillgängligt för unga personer. Men självfallet saknar inte förslaget kostnadsrättsliga aspekter intresse. Av vad som tidigare (s. 92) anförts i ämnet synes framgå, att förslaget skulle innebära att handeln får vissa kostnader för ombyggnadsarbeten och inredningsändringar. För en del butiker kan även tillkomma kostnader för personalförstärkningar. Vidare kan man förutse att åtskilliga butiker kan få vissa problem med den interna transporten av ölet. Såvitt APU kan bedöma torde dessa kostnader inte behöva leda till några mera drastiska prishöjningar på öl.

Enligt APU:s mening är de komplikationer som omläggningen av försäljningssätt kommer att medföra inte av den arten att de bör lägga hinder i vägen för åtgärdens genomförande. APU vill därför förorda att den i livsmedelshandeln förekommande mellanölsförsäljningen skall ske över disk.

En särskild fråga i detta sammanhang är om även det svagare ölet (typ A) skall inbegripas i den mera restriktiva försäljningen. Några olägenheter av den hittillsvarande försäljningen av detta öl har inte kunnat iakttagas. Skäl talar också för att alkoholsvagare drycker skall vara mera lättillgängliga än alkoholstarkare. Det torde bl. a. på grund härav erbjuda svårigheter att vinna en allmän förstäelse för en regel av den här ifrågasatta innebörden. Emellertid föreligger vissa risker att inte i förevarande avseende jämställa öl typ A med typ B. Efter 1965 har ölet kraftigt ökat i popularitet. För de ungdomar som nu missbrukar mellanöl och som kommer att få ökade svårigheter att inhandla detta kan det ligga nära till hands att övergå till att i stället missbruka pilsner.

Vidare skulle kontrollen av bestämmel-

¹ I många länder där man lagstiftat om en åldersgräns för utminuterung av öl sker ej någon övervakning av bestämmelsens efterlevnad, och få har kännedom om regelns existens. Så i Danmark, enligt vad som uppges från där ansvariga myndigheter. Jfr även Rydberg i Alkoholfrågan 1971 s. 64. Samtidigt må framhållas att problemet ungdom – mellanöl synes vara större i Sverige än i flertalet andra länder.

sens efterlevnad underlättas, om allt öl av klass II såldes enligt samma system.

APU anser dock – trots de farhågor som kan hysas i sistnämnda hänseenden – att övervägande skäl talar för att reglerna om försäljning av öl typ A f. n. lämnas oförändrade.

5.2.2 Tidsbegränsning för ölförsäljning

Frågan om tidsbegränsning av ölförsäljning har aktualiserats främst genom affärstidskommitténs förslag att affärstidens reglering skall upphöra. Från de synpunkter APU har att företräda saknas anledning att motsätta sig förslaget, under förutsättning att utminutereringen av öl anordnas på sätt här ovan föreslagits. Om förslaget om diskförsäljning inte genomföres, vill APU erinra om de synpunkter som framföres ovan under 4.6.3, s. 96.

5.2.3 Höjd åldersgräns vid utskänkning

Ovan har under 4.7.3, s. 98, diskuterats för- och nackdelar med att åldersgränsen även inom utskänkningen höjes till 18 år. Enligt APU:s uppfattning bör missförhållandena på ifrågavarande område i första hand avhjälpas genom en intensifierad övervakning och information. Det finns anledning att förmoda att länsstyrelserna i samband med att den nya organisationen för kontroll på utskänkningsområdet genomföres kommer att verka för att åtgärder i sådant syfte vidtages. APU bedömer det som nödvändigt att en dylik verksamhet inledes så att en sanering särskilt bland utskänkningsföretag som riktar sig speciellt till ungdom kommer till stånd. Det är även av vikt att restriktivitet iakttages vid prövningen av nya ansökningar om utskänkningstillstånd för dylik verksamhet.

Med hänsyn till att APU alltså anser sig ha grund att antaga att förhållandena kommer att förbättras genom andra och effektivare åtgärder än en höjning av åldersgränsen samt till de invändningar som kan resas mot en gemensam åldersgräns för både utminuter-
ing

och utskänkning vill APU inte föreslå någon ändring av lagstiftningen i denna del.

5.2.4 Åtgärder inom ramen för gällande lagstiftning

Tillämpningen av gällande bestämmelser för detaljhandeln med öl måste på flera punkter skärpas. Att så inte redan har skett kan bero på otillräckliga resurser för övervakning men också på att de ansvariga myndigheterna genom bristande information från centralt håll kommit att underskatta problemens omfattning och riskerna för ungdomen.

Stor försiktighet måste iakttagas vid prövning av ansökningar om rätt att sälja mellanöl – inte minst när det gäller utskänkningssidan. Övervakning och i samband därmed även information bör intensifieras. Ölförsäljningsförordningens påföljdssystem bör bringas i verksamhet om det skulle visa sig att erinringar och anvisningar i det enskilda fallet inte är tillräckliga.

Det är APU:s bestämda uppfattning att det i förevarande betänkande presenterade materialet utgör underlag för utfärdande av direktiv om en mer restriktiv tillämpning av ölförsäljningsförordningen.

5.2.5 Information

De åtgärder som i det föregående aktualiserats och den skärpning i tillämpningen av förefintliga bestämmelser som föreslagits erfordrar och förutsätter i vissa fall informationsinsatser av skilda slag. Härutöver bör information användas i en mera brett upplagd insats för att bekämpa ölmissbruket.

I det följande ges ett förslag till riktlinjer för en sådan information.

Målsättning och målgrupper

Målsättningen för informationen skall självfallet överensstämma med den ovan under 1.3 formulerade.

Med detta som riktmärke bör åtgärder genomföras mot olika målgrupper där åtgärdernas inriktning, innehåll och utform-

ning styrs av uppställda delmål. En viktig målgrupp utgör sålunda de regionala och lokala myndigheter som har att svara för olika frågor i samband med tillståndsprövning samt för efterlevnaden av bestämmelser vad gäller utminuterung och utskänkning. På det lokala planet berörs här den verksamhet som bedrivs av nykterhetsnämnder, barnavårdsnämnder, socialnämnder och fritidsnämnder. Med erforderlig differentiering inom denna målgrupp måste syftet med informationsinsatserna bl. a. vara att få samtliga berörda personer att bilda sig en uppfattning om mellanölsmissbrukets omfattning inom deras verksamhetsområde, inse riskerna för skador hos missbrukarna och för missbrukets spridning, väl känna till vad samhället i stort vidtar för åtgärder och vilka åtgärder de själva förfogar över samt att utnyttja dessa i kombination med konkreta, förebyggande åtgärder av erforderlig omfattning.

En annan målgrupp utgör de personer som inom handeln och på utskänkingsställen svarar för eller i sitt arbete direkt eller indirekt berörs av utminuterung respektive utskänkning av öl. En förutsättning för att de olika bestämmelserna skall följas är naturligtvis att samtliga berörda väl känner till dessa och deras innebörd i skilda konkreta situationer. Därutöver är det sannolikt att efterlevnaden kan påverkas av i vilken utsträckning man känner till bevekelsegrunderna för bestämmelserna och inte minst konsekvenserna om de inte följs. Informationen till denna målgrupp bör sålunda bl. a. inriktas på att få dessa personer att känna till något om mellanölsmissbrukets omfattning, inse riskerna, känna till något om vilka åtgärder samhället vidtar samt att väl känna till de bestämmelser som utfärdats härvidlag inom vederbörandes arbetsområde och hur man i olika situationer skall bete sig för att följa dessa samt väl känna till de åtgärder som kan vidtas i de fall bestämmelserna inte efterlevs.

I anslutning härtill kan framhållas att informationsinsatser kan genomföras i syfte att underlätta efterlevnaden av bestämmel-

serna. Informationen bör utformas inte endast som en upplysning om gällande bestämmelser utan med inriktning på att få kundernas förståelse för nödvändigheten av vissa restriktioner och därmed bidra till att öka toleransen för olika typer av olägenheter.

Vad gäller föräldrarna som målgrupp bör åtgärderna differentieras efter i vilken situation i fråga om mellanölet deras barn befinner sig. Detta skulle innebära att informationsåtgärderna utformades med inriktning på dels föräldrar till ungdomar som ej dricker öl men vilka befinner sig i en ålder där de riskerar att lockas till mellanölskonsumtion, dels föräldrar till ungdomar som konsumerar mellanöl. Ytterligare en målgrupp utgör föräldrar till ungdom med avancerade och etablerade vanor i fråga om mellanölskonsumtion. I dessa fall får emellertid informationen till föräldrarna närmast karaktären av ett komplement till de mer radikala åtgärder som samhället tvingas vidta för att lösa dessa problem. Här finns säkert i många fall ytterligare och andra problem där alltså mellanölsmissbruk många gånger endast ingår som en aspekt.

Informationen till de båda tidigare nämnda föräldragrupperna bör sammanfattningsvis bl. a. inriktas på att få föräldrarna att inse de risker som är förknippade med ungdomars mellanölskonsumtion, att observera symptom på ett tidigt stadium, att känna till vilka åtgärder samhället vidtar och att förstå nödvändigheten härav, att veta var och i vilka former hjälp kan erhållas.

Även informationen till ungdomarna bör differentieras på motsvarande sätt som i fråga om deras föräldrar. Informationen till dessa målgrupper bör bl. a. inriktas på att få ungdomarna att inse riskerna, att uppleva positiva och negativa aspekter i rimliga proportioner, att känna till hur samhället i stort reagerar och varför, vilka åtgärder som vidtas och att om möjligt tillägna sig en nyanserad syn på dessa åtgärder.

Ytterligare en målgrupp utgör skolans och ungdomsgårdarnas olika befattningshavare, ledare och instruktörer inom olika organisationer samt exempelvis Hem- och skola-för-

eningars styrelseledamöter, skol- och klassombud osv. Informationen till dessa bör dels ta sikte på mål motsvarande dem som angavs för föräldragrupperna och dels ge underlag i övrigt och anvisningar som erfordras för att skolan, ungdomsgårdar, Hem och skola-föreningar samt andra organisationer skall kunna agera som samordnade komponenter i lokala kampanjer.

APU vill här starkt understryka vikten av att, utöver information till här berörda målgrupper, en kraftig satsning göres lokalt i syfte att öka och bredda olika former av attraktiva och stimulerande fritidssysselsättningar för de aktuella åldersgrupperna. Av betydelse i sammanhanget är också att olika ungdomsorganisationer får ökade resurser för att inom resp. verksamhetsområden kunna medverka härtill. Som ett viktigt inslag i informationen ingår också att entusiasmera till sådana insatser från kommuner och organisationer samt att göra ungdomarna uppmärksamma på vilka alternativ som erbjuds.

Underlag

Vad gäller faktaunderlag för bedömning av läget på detta område i stort kan APU hänvisa till tidigare redovisade undersökningar. Dessa ger också underlag som bör utnyttjas för ytterligare detaljerad precisering av delmål och målgrupper liksom för innehåll och utformning.

Innehåll och utformning

Informationsåtgärdernas innehåll bestäms naturligtvis av de mål som angivits för informationen till respektive målgrupper. Det skulle föra för långt att här närmare redovisa detta. Det bör dock betonas att det av flera skäl får anses ytterst angeläget att verkligen åstadkomma en mycket väl genomtänkt differentiering efter målgrupper. Resultaten av en kampanj inom detta område är i ovanligt hög grad beroende av att man "träffar huvudet på spiken" — ur psykologisk lika väl som kommunikations-

teknisk synpunkt. Tillgängliga resurser för förarbete i form av faktasamling, genomgång och värdering av underlag, planering och förtest av olika produkter kommer således att ha ett avgörande inflytande.

Genomförande

Vad gäller genomförandet av den skisserade kampanjen bör man enligt APU:s mening arbeta med en kombination av centralt och lokalt styrda insatser t. ex. enligt följande.

Centralt utarbetas en informationsplan omfattande målsättning — delmål och målgrupper — underlag, innehåll, kampanjmodeller, utnyttjande av massmedia, tidläggning och effektmätning. Under planeringen samordnas samtliga berörda myndigheter, organisationer, företag osv. vad gäller åtaganden av skilda slag. Samtliga erforderliga produkter framställs också centralt.

Lokalt sker själva kampanjplaneringen och genomförandet inom de tidsramar osv. som anges i nyss nämnda informationsplan. Den lokala verksamheten skulle grovt sett omfatta följande moment.

- (1) Bedömning av läget inom kommun eller delområde inom kommun.
- (2) Beskrivning och precisering av läget som utgångspunkt för planering, men också som underlag för senare jämförelser av uppnådda effekter.
- (3) Insamling av planeringsunderlag från t. ex. berörda skolklasser och/eller ungdomsgrupper på ungdomsgårdar, i föreningar, organisationer osv., från klassmöten i Hem- och skola-regi o. dyl.
- (4) Diskussion angående inom området erforderliga åtgärder.
- (5) Planering av insatser.
- (6) Genomförande.
- (7) Effektmätning/bedömning.

Ett betydelsefullt inslag skulle här vara dels att man engagerar föräldrar, ungdomar och andra berörda i såväl bedömning av det faktiska läget, som val av åtgärder och planering av insatserna liksom också genomförande och effektbedömning.

Media

Med ovan skisserade uppläggning får massmedia huvudsakligen spela en kampanjstimulerande och stödjande roll. Detta är emellertid fullt avsiktligt och helt i analogi med vad som tidigare betonats i fråga om vikten av en klart målgruppsdifferentierad information. Såväl radio och TV som pressen bör emellertid stimuleras till insatser långt utöver vad som tidigare varit vanligt inom detta informationsområde. Utöver det nyhetsmaterial som en kampanj av detta slag och med denna uppläggning innehåller — t. ex. informationsplanen, lägesbedömningen, olika kommuners eller delområdets uppläggning av "sina" insatser, resultat från effektmätningar osv. — bör stor vikt i det centrala förarbetet läggas på att ta fram för dessa massmedia lämpligt programmaterial.

Tid

Även tidläggningen av kampanjperioden bör nog övervägas, bl. a. med hänsyn till när de olika målgrupperna lättast nås, hur konsumtionsmönster varierar, hur lång tid som erfordras för att önskvärda förändringar skall uppnås osv.

Effektmätning

Som tidigare nämnts bör olika former av mätning av uppnådda effekter ingå i planeringen av informationsinsatserna såväl centralt som lokalt. Med hänsyn till att sådana mätningar vad gäller effekten av information inom detta område hittills förekommit i uppseendeväckande liten utsträckning finner APU det synnerligen önskvärt att man utför sådana i anslutning till här skisserade åtgärder. Betydelsen — för den fortsatta informationsverksamheten — av att veta om de åtgärder man vidtagit haft avsedd effekt eller inte behöver väl knappast utvecklas närmare och inte heller den stimulans det måste innebära för dem som arbetar på det lokala planet att kunna utvärdera de egna insatserna.

Organisation och resurser

De informationsinsatser som här skisserats kräver för planering och genomförande dels en central ledningsgrupp underställd en huvudman, dels en referensgrupp vari ingår representanter för olika berörda myndigheter, organisationer osv. och dels slutligen en arbetsgrupp bestående av erfaret folk vad gäller denna typ av informationsarbete.

APU vill i detta sammanhang fästa uppmärksamhet på de planer för ökade insatser rörande ungdomens mellanölskonsumtion vilka utarbetats i samarbete mellan representanter för skolöverstyrelsen och socialstyrelsen, se ovan s. 71 f. De åtgärder som där föreslås kan enligt APU:s bedömning med fördel inarbetas i ovan framlagda förslag till informationsinsatser i stor skala.

Enligt APU:s mening är det av utomordentlig betydelse för effekten av information inom detta område att en fullständig samordning verkligen kommer till stånd inte minst innehålls- och tidsmässigt. Samordningen bör därvid även inkludera planerade insatser från bl. a. Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. Betydelsen av samordning ligger i ökad effekt i närmast förestående åtgärder, men också i att det utgör underlag för ett mer effektivt arbete i framtiden.

När det gäller frågan vilka ekonomiska resurser som är nödvändiga för att informationsinsatserna skall kunna genomföras på ett sådant sätt att rimliga förutsättningar skapas för att uppnå de eftersträfvade effekterna visar APU:s kostnadsberäkningar att ett belopp om 3,5 miljoner kronor för en kampanj omfattande 1 1/2 år utgör en minimisumma. Beloppet utgör trots allt en liten summa jämfört med dels vad man spenderat från bryggerinäringens och andras sida för att introducera och öka konsumtionen av mellanöl och dels vad samhället finner rimligt att satsa i form av information i preventivt syfte inom andra riskområden i samhället.

APU föreslår alltså att ett belopp om 3,5 miljoner kronor anslås för att bestrida de

med informationsinsatserna förenade kostnaderna. Beloppet kan lämpligen fördelas på ett reservationsanslag för innevarande budgetår på 1 miljon kronor och 2,5 miljoner kronor för nästkommande budgetår.

1 §

Bestämmelserna angående försäljning av öl har hittills, bortsett från regeln i 14 § tredje stycket Öff, varit gemensamma för öl av typ A och typ B och någon definition av de olika öltyperna har ej funnits i Öff. Då nu speciella regler angående utminuterings mellanöl tillkommer synes för klarhetens skull den i KF om tillverkning och beskattning av malt- och läskedrycker gjorda preciseringen av vad som skall förstås med de båda typerna öl böra införas även i Öff.

21 §

Enligt 6 § andra stycket Öff kan tillstånd till utminuterings av öl meddelas

- a) den som yrkesmässigt försäljer matvaror till allmänheten (matvaruhandlare)
- b) den som yrkesmässigt tillverkar öl, lättöl eller läskedrycker (tillverkare)
- c) företag som avses i 9 § Öff.

F. n. finns ej något tillstånd för företag som kan hänföras under c). Frågan om bestämmelsens fortsatta bestånd synes lämpligen böra prövas i annat sammanhang. Några särskilda föreskrifter för hur i 9 § Öff avsedda företag skall bedriva utminuterings av öl lär ej vara erforderliga. Sker sådan försäljning i livsmedelshandel, blir härför gällande regler tillämpliga. För gruppen tillverkare har meddelats omkring 600 till-

stånd. Denna försäljning sker i stort sett genom kringföring. Tillståndet ger emellertid tillverkare möjlighet att sälja öl även från fast försäljningsställe. Något behov av försäljning över disk synes inte föreligga för dessa fall. Den i 21 § andra stycket föreslagna regeln anknuter därför enbart till sådana tillstånd som meddelats med stöd av 6 § andra stycket a). Den som har tillstånd att utminutera öl behöver emellertid inte göra detta från ett fast försäljningsställe. Det är sålunda möjligt för en livsmedelshandlare att sälja öl från fordon om han gör detta i kombination med livsmedelsförsäljning. Vidare bör observeras att tillståndshavare har möjlighet att sända öl till för honom känd köpare (20 § andra stycket). Det finns ingen anledning att i detta sammanhang ompröva denna del av lagstiftningen. Uttrycket "utlämnas genom betjäning över disk" utvisar att betalningen inte behöver erläggas vid öldisken. Det är enligt förslaget möjligt att där enbart förse varorna med uppgift om det belopp som skall betalas varefter betalningen sker i snabbköpskassan. Genom uttrycket "i matvarubutik" anges att 21 § andra stycket andra punkten avser enbart sådan försäljning som sker från fast försäljningsställe. Kravet på att försäljningen skall ske i anslutning till matvaruförsäljningen har behållits. Detta kan få särskild aktualitet för s. k. stormarknader där butiken omfattar ett stort område och där det finns möjlighet att inrätta en särskild

avdelning för t. ex. dryckesförsäljning, skild från övrig livsmedelshandel. Öldisken skall enligt förslaget placeras så att den befinner sig i anslutning till försäljningen av matvaror. Med utminuterung genom betjäning över disk bör jämnställas försäljning, där ölet utlämnas från lagerlokal eller annat utrymme som ej är tillgängligt för kunderna. Detta kan bli aktuellt när ölet säljs i större kvantiteter och praktiska skäl hindrar förvaring bakom disken. Ett särskilt uttalande härom i lagtexten har ansetts ej vara nödvändigt.

22 §

Det nytillkomna andra stycket avser införandet av en åldersgräns vid utminuterungen av mellanöl. Nämnda stadgande utgör emellertid ej något hinder för den som är under 18 år att t. ex. genom äldre kamrater inköpa sådant öl. Det vore inkonsekvent om ett dylikt inhandlande genom ombud skulle tillåtas. I ett nytt femte stycke har därför — efter mönster från 20 § Rff — införts en bestämmelse som förbjuder dylikt inköp. Det synes naturligt att låta stadgandet omfatta inte bara ungdomar under 18 år utan också dem som missbrukar alkoholhaltiga drycker eller vid tillfället är berörda av sådana drycker eller annat berusningsmedel.

Det må observeras att den nya lydelsen av 22 § andra stycket också innebär förbud mot inköp genom ombud som kan antagas ej ha fyllt 18 år. Det är alltså inte tillåtet för föräldrar att skicka sina barn till livsmedelsaffären för att göra familjens ölinköp.

Något särskilt stadgande om rätt för ölförsäljare att kräva legitimation torde inte vara erforderligt. I de fall då tvekan kan råda om kundens ålder har försäljaren redan på grund av 22 § första och andra styckena rätt att vägra att utlämna ölet eller som krav för utlämnande ställa att vederbörande genom legitimation kan visa att han uppnått föreskriven ålder. I fall då tvekan om åldern inte föreligger saknas på detta område behov av stadgande om skyldighet för kunderna att legitimera sig.

När det gäller påföljder för överträdelse av de nya bestämmelserna har endast en ändring eller snarare ett tillägg i gällande regler bedömts erforderligt: olovligt tillhandagående med öl enligt 22 § femte stycket bör bedömas på samma sätt som olovlig försäljning och alltså i normalfallet förskylla dagsböter. Tillräckliga skäl att härutöver införa straff för försök eller medverkan till olovlig försäljning eller olovligt tillhandagående synes ej föreligga. Det synes angeläget att reaktionen mot överträdelse av ölförsäljningsförordningens bestämmelser framför allt sker i den form som anges i 27 § (varning, meddelande av särskilda föreskrifter, indragning av tillstånd m. m.).

Ikraftträdandet

APU anser det angeläget, att de föreslagna lagändringarna, vilkas syfte är att ingripa mot akuta missförhållanden, kan träda i kraft så snart som möjligt. Med hänsyn till den tid som åtgår för remissbehandling och för handläggning i regering och riksdag synes detta dock kunna ske tidigast den 1 januari 1972. Detta är emellertid en ur handels synpunkt olämplig tid, eftersom det måste vålla stora svårigheter att genomföra erforderliga omdispositioner i butikslokalerna under jul- och nyårsförsäljningen. APU föreslår därför att de ändrade bestämmelserna får träda i kraft den 1 februari 1972.

Reservationer

1. Av herrar *Burman och Nyberg*

I likhet med utredningens majoritet anser vi de med mellanölskonsumtionen sammanhängande skadorna och skaderiskerna, främst med avseende på ungdomen, vara så allvarliga att motåtgärder inte kan anstå i avbidan på utredningens samlade bedömning av alkoholpolitiken. De åtgärder som föreslås finner vi däremot inte ägnade att i tillräcklig grad främja en utveckling i önskvärd riktning. Denna meningsavvikelse synes ha sin grund i skiljaktigheter i fråga om bedömningen av dels rådande förutsättningar, dels de effekter som kan väntas av de föreslagna åtgärderna.

Medan utredningens majoritet betonar vikten av försiktighet under hänvisning till ovisshet om problemens omfattning, hyser vi den uppfattningen att de skadeverkningar som nu är kända gör det nödvändigt att ingripa med åtgärder som har utsikter att på mera avgörande sätt påverka utvecklingen. Inga ytterligare undersökningar torde kunna vederlägga uppfattningen att mellanölets introduktion medfört en starkt ökad utbredning av alkoholvanor och alkoholmissbruk bland ungdom såväl på bredden som nedåt i lägre och ömtåligare åldrar; berusning bland barn är inte längre en främmande företeelse. Utvecklingen måste betraktas som ytterst allvarlig med hänsyn till både de direkta skadorna i de individuella fallen och de framtida skadeverkningar som är att befara i form av tidigt etablerat, kvarstående alkohol-

missbruk eller andra former av social instabilitet hos ett ökat antal individer.

Synpunkten att ungdomens ölmisbruk i det enskilda fallet kan böttna i sociala missförhållanden eller liknande orsaker förtjänar givetvis beaktande men får inte tagas till motiv för en defaitistisk eller passiv hållning till missbruket av den anledningen att det kan tolkas som en mer eller mindre sekundär företeelse. Det måste också understrykas att missbruket i sådana fall inte endast är ett symptom utan också en verksam faktor, som genom att träffa den som redan i andra hänseenden är vanlottad kan i väsentlig grad förstärka andra negativa faktorer och därigenom på avgörande sätt försvåra individens anpassning.

De i betänkandets principdiskussion om ungdomen och mellanölet framförda synpunkterna beträffande risken att missbruket kan kanaliseras från mellanöl till andra och farligare medel ger uttryck för en enligt vår mening icke tillräckligt underbyggd tilltro till mellanölet som skyddsbarriär mot andra berusningsmedel. Under alla förhållanden måste dominerande betoning läggas på den förebyggande aspekten: att förhindra att ständigt nya årsklasser utsätts för tryck i riktning mot för tidig alkoholdebut och för tidigt etablerade alkoholvanor.

Utredningens majoritet har valt linjen att i första hand pröva åtgärder som tar sikte på att förändra enbart ungdomens ölvanor, inte den stora allmänhetens. Som skäl härtill har

– jämte ovisshet om problemets omfattning
– återopats mellanölets tänkbara roll som medel att sänka spritkonsumtionen i landet. Uppfattningen att lätt tillgång till mellanöl på längre sikt måhända kan komma att påverka spritvanorna är av naturliga skäl svår att gendriva liksom hypotesen att konsumtionskurvan för sprit skulle ha fått ett annat utseende på senare år, om inte mellanölet hade introducerats. När det gäller att bedöma mellanölets modifierande verkningar på alkoholkonsumtionen i stort är det dock enligt vår uppfattning befogat att fästa mindre avseende vid hypoteser än vid det faktum att mellanölet hittills inte medfört någon nedgång i förbrukningen av starkare alkoholdrycker.

Argumenteringen för åtgärdernas begränsning till ungdomens ölvanor präglas inte av önskvärd konsekvens. Möjligheten att skadeverkningarna bland ungdom bäst skulle kunna förebyggas genom ingripanden som påverkar all mellanölskonsumtion understrykes visserligen och anföres som anledning till att i betänkandet diskutera olika generellt verkande åtgärder. När dylika åtgärder sedan avvisas sker det emellertid på andra grunder och utan att deras underlägsenhet som medel att påverka ungdomens ölkonsumtion blivit påvisad.

Betänkandets principdiskussion om olika åtgärders verkningar med hänsyn till den ordinära, vuxne genomsnittskonsumenten har enligt vår mening en alltför undanliggande prägel. Den synes närmast stödjande – eller i varje fall acceptera – en grundåskådning som innebär att samhällets ungdomsproblem ordinarie är en myndigheternas angelägenhet, i vilken gemene man förutsättes sakna engagemang. En allvarlig diskussion av det föreliggande problemet kan enligt vår uppfattning inte förbigå frågor som gäller samhällssolidaritets, inbördes medmänskligt ansvar och de förväntningar som kan ställas på den ordinarie konsumentens beredvillighet att tåla visst omak för det allmännas bästa.

De argument som anförts till stöd för tillvägagångssättet att utan mera ingående prövning från diskussion avföra lösningar av

typ försäljningsförbud eller försäljning i systembutikerna kan inte anses övertygande. Enligt vår mening talar starka skäl för att mellanölets manifesterade skadeverkningar borde föranleda att denna dryck i likhet med starkölet hänföres till rusdryckerna. En lösning efter sådana linjer borde ha gjorts till föremål för närmare studium, varvid även bort undersökas möjligheterna att genom praktiska arrangemang motverka att ölförsäljning genom systembolaget medför ökade impulsköp av starkare drycker.

Såsom framhålles i betänkandet är det uppenbart att varken den starka ökningen av alkoholkonsumtionen eller de problem som uppstått bland ungdomen förutsågs när mellanölet infördes; om man gjort det hade man otvivelaktigt sökt förena mellanölets införande med åtgärder ägnade att motverka olägenheterna. Samtidigt som detta konstateras finns det anledning erinra om att riksdagens bevillningsutskott år 1965 – med anledning av ett motionsyrkande att mellanölet skulle betraktas som ett försök – framhöll, att riksdagen hade möjlighet att om så påfordrades skyndsamt besluta om åtgärder för att förbjuda försäljningen av mellanöl. Uppgiften att nu komma tillrätta med följderna av beslutet om mellanölets införande är svår, inte minst med hänsyn till beslutets vidsträckta och för en bred allmänhet påtagliga verkningar. Det kan därvid ligga nära till hands att välja åtgärder av mindre ingripande natur. Enligt vår bedömning är dock de problem som utredningen haft att ta ställning till så allvarliga, att det inte vore försvarligt att låta effektiva men måhända obehärliga ingrepp anstå i avvaktan på det ovissa resultatet av lättare genomförda åtgärder.

Under återopande av ovanstående föreslår vi, att mellanölet hänföres till rusdryckerna och försäljningen av detta öl regleras efter samma bestämmelser, som stadgas beträffande starkölet.

2. Av herrar Hillbo och Wennerfors

Huvudprincipen – övergång från starka till svaga drycker

En av grundtankarna bakom 1954 års alkoholpolitiska reform var att främja en övergång från alkoholstarka till alkoholsvaga drycker. Lagstiftningen och tillämpningen av denna utformades också i linje med denna tankegång, liksom även beskattningen och samhällets alkoholinformation. Försöken att få till stånd en övergång till svagare drycker klargjordes ytterligare genom ett riksdagsbeslut år 1957, då systembolagets övergångspropaganda för svagare drycker tillkom. Reglerna för ölförsäljning liberaliserades 1961 och fyra år senare infördes mellanölet.

I lagstiftningsdebatten har i skilda sammanhang understrukits att det framför allt är ölet som lämpar sig som alternativ till starkspriten. Också vinet har, utan att vara nämnt i de olika lagförslagens förarbeten, genom systembolagets propaganda kommit att framstå som ett alternativ till spritdryckerna. Här bör även omnämnas de åtgärder som vidtagits för att stimulera konsumtionen av alkoholfria drycker – dit räknas förutom lättölet bl. a. de alkoholsvaga fest- och sällskapsdryckerna.

Vi anser, att man inte kan frångå denna vägledande princip, utan att grundvalen för samhällets alkoholpolitik radikalt förändras. Innan denna princip är prövad av utredningen – vilket inte har skett – anser vi att så genomgripande restriktiva åtgärder, som utredningens majoritet föreslår, inte bör genomföras.

Den opinion som nu kräver restriktioner eller förbud mot mellanölet har i sin opinionsbildning starkt överdramatiserat de problem som är förknippade med mellanölet medan man samtidigt praktiskt taget bortsett från starkspritens roll samt de bakomliggande social-, kultur-, utbildnings- och fritidspolitiska faktorerna till alkoholproblemen.

Vi anser att man bör nyansera denna mycket kortsiktiga opinionsbildning. Trots allt är ölet i huvudsak en måltids- och sällskapsdryck och inte ett berusningsmedel. Att

motarbeta denna måltidsdryck, som har sin motsvarighet i de flesta länder, förefaller föga meningsfullt och skulle ställa vårt land i en märklig särställning. Ett ingrepp enbart mot mellanölet skulle innebära ett olyckligt avsteg från samhällets alkoholpolitiska målsättning och ett drastiskt utbrytande av mellanölet ur dess alkoholpolitiska sammanhang.

Konsumtionsutvecklingen

Motbokens avskaffande medförde en temporärt mycket starkt ökande starkspritkonsumtion. Därefter återgick spritförbrukningen i huvudsak till sin gamla – internationellt sett höga – nivå. Från 1960 till 1965 steg konsumtionen oavbrutet, fränsett 1963, då en strejk vid AB Vin- & Spritcentralen hindrade distributionen under ett par månader. Förbrukningen har sedan 1965 legat kvar på samma eller något lägre nivå. Internationellt var spritkonsumtionen i stigande under hela 1960-talet.

Starkvinet har bibehållits på en oförändrad eller svagt vikande nivå, och lättvinet har undergått en oavbruten, markant ökning.

Maltdryckerna har ökat sedan 1963. Det gäller särskilt från mellanölets införande hösten 1965. Åren 1968 och 1969 ägde en betydande konsumtionsstegring rum. Från och med 1970 har emellertid en stagnation inträtt inom maltdryckssektorn så att den totala konsumtionen av öl klass III, II B och II A till och med gått tillbaka. Lättölet har däremot ökat med cirka 30 % under det senaste året.

Vi kan alltså konstatera att den under första hälften av 1960-talet ökade starkspritförbrukningen upphörde samtidigt som mellanölet infördes. Denna stagnation har kvarstått trots att åldersgränsen för inköp av rusdrycker sänkts till 20 år. Dessutom är det rimligt att anta att antalet starkspritkonsumenter ökat genom att fler kvinnor och fler ungdomar använder starksprit. Detta innebär att vi i realiteten fått en lägre förbrukning per konsument.

I nuläget har vi i Sverige internationellt

sett en hög spritkonsumtion, en inte alltför betydande vinförbrukning och en alltjämt måttlig ölkonsumtion. Den sammanlagda alkoholkonsumtionen per invånare ligger på en jämförelsevis låg nivå.

Lägesbedömning

Av konsumtionsutvecklingen att döma borde det egentligen inte finnas anledning till större oro över den svenska alkoholsituationen i allmänhet eller konsumtionsutvecklingen avseende mellanölet i synnerhet. Detsamma gäller om man utgår från fylleristatistikens utveckling som dock måste bedömas försiktigt på grund av statistikens brister. Kurvan har under åren efter mellanölets införande haft sjunkande tendens.

Men som utredningen påpekar finns det oroande tendenser, när det gäller ungdomens alkoholkonsumtion. Det är sedan årtionden tillbaka belagt att ungdomen alkoholdebuterar tidigare och att absolutisternas antal i varje åldersgrupp minskar. Det är att anta att denna utveckling accentuerades i mitten av 1960-talet, men om detta skedde *på grund av* införandet av mellanölet är på intet sätt klarlagt.

När det gäller mellanölet speciellt kan man konstatera att öl dricks i relativt stor utsträckning av ungdom och denna konsumtion har bland vissa tonåringar delvis karaktären av storkonsumtion och missbruk. Den alldeles övervägande majoriteten använder emellertid mellanöl på ett måttfullt sätt eller avstår helt.

Det missbruk som finns kan fortfarande anses vara en övergångsföreteelse betingad av att vi tidigare inte hade något gott normalöl i den allmänna handeln. Att ändra alkoholvanor tar avsevärt längre tid än 5–6 år.

Dessutom råkade införandet av mellanölet sammanfalla med en markant förändring inom den s. k. ungdomskulturen. Denna förändring, som sammanhänger med ändrade ekonomiska, tekniska, sociala och kulturella förhållanden, har bl. a. inneburit att mellanölet blivit en del av vissa ungdomars livsföring. Av betydelse är också den tidigare

fysiska och sociala mognaden. Det är inte bara alkoholvanorna som förändras. Även andra former i samlevnaden tycks undergå förändringar.

Men mellanölet är ingalunda den enda alkoholdryck som kommer till användning. Vi finner det högst anmärkningsvärt att utredningen inte på allvar tagit upp de utredningsresultat som belyser ungdomens totala alkoholkonsumtion.

APU:s UNG-undersökning 1968, där ca 2 000 personer i åldrarna 15–25 år ingick, visade bl. a. alkoholkonsumtionens procentuella fördelning på olika drycker mätt i ren alkohol.

	II A	II B	Starköl	Vin	Sprit
Procent av samtliga tillfrågade 15–25 år	8	31	16	17	28

Rusdryckerna starköl, vin och sprit svarade alltså för 61 % av alkoholkonsumtionen mot 39 % för öl typ A och B sammantaget.

I Svenska Bryggareföreningens attitydundersökning 1970 ställdes vissa frågor om den egna alkoholkonsumtionen. Nedanstående tabell visar hur många i ungdomsgruppen som dricker 1 liter II B, 37 cl vin eller 12 cl sprit eller mer per gång (motsvarande 4,5 – 5 cl ren alkohol).

	II B	Vin	Sprit
Procent i ungdomsgruppen 16–25 år som dricker 4,5 – 5 cl ren alkohol per gång eller mer	18	33	45

Också SIFO:s ungdomsundersökning 1971, där ca 1 700 personer i åldrarna 12–24 år intervjuades, visar hur mycket man vanligen brukar dricka per gång. Nedanstående tabell visar hur många av samtliga tillfrågade som konsumerar 3 burkar mellanöl, 45 cl vin eller 15 cl starksprit eller mer per gång (motsvarande ca 6 cl ren alkohol).

	II B	Vin	Sprit
Procent av samtliga tillfrågade 12–24 år som dricker 6,5 cl ren alkohol per gång	3	5	25

Även uppdelat på kön och åldrar visar sig starkspriten vara den alkoholdryck som ungdomen konsumerar mest per tillfälle. Anmärkas bör också starkspritens roll som ”starkt berusningsmedel”: 28 % av pojkarna i de övre tonåren och 31 % av männen (20–24 år) konsumerar 36 cl starksprit eller mer per tillfälle.

I SIFO-undersökningen tas vidare upp frågan om ungdomens berusningsmedel. Nedanstående tabell visar vilka drycker de som någon gång känt sig påverkade – inte fullt två tredjedelar av samtliga – hade använt den senaste gången de kände sig påverkade.

Enbart sprit	41
Enbart vin	21
Enbart starköl	5
Enbart II B	11
Någon kombination av sprit, vin och starköl	11
Kombination mellanöl och sprit, vin och/eller starköl	8
Övriga kombinationer t. ex. thinner, hasch + alkohol	1

I endast 11 % kom alltså enbart mellanöl till användning och i 8 % var man påverkad av mellanöl och någon/några andra alkoholdrycker. Kombinationer mellan olika rusdrycker är vanligare.

I SIFO-undersökningen fick de tillfrågade också ange hur kraftigt de känt sig påverkade den senaste gången. Av dem som varit starkt berusade hade 2 % druckit enbart mellanöl.

Kontrollstyrelsens undersökning om fylleristernas berusningsmedel är också av intresse här, trots de brister som kontrollstyrelsen påtalat. Av de 45 tonåringar i 15–17-årsåldern som greps under undersökningsveckan uppgav 16 stycken rusdrycker som huvudsakligt berusningsmedel, 13 uppgav öl och för 16 personer saknas närmare specifikation. Av 113 personer mellan 18 och 20 år

var motsvarande siffror 40, 32 resp. 41. Det bör anmärkas att unga fyllerister ofta uppger en svagare alkoholdryck som berusningskälla för att slippa redovisa varifrån de fått tillgång till rusdrycker.

Vi anser det beklagligt att utredningen inte tillräckligt beaktat dessa utredningsresultat när det gäller att bedöma ungdomens konsumtionsvanor. Av ovannämnda undersökningar att döma synes det inte ens i de yngsta åldersgrupperna föreligga några större svårigheter att få tillgång till rusdrycker. Mot den bakgrunden är det inte realistiskt att tänka sig att åtgärder enbart riktade mot mellanölet kan få de avsedda effekterna. Langningsproblemet växer och dessutom kan man befara att de ungdomar under 18 år som i dag missbrukar mellanöl antingen fortsätter att missbruka mellanöl eller övergår att missbruka rusdrycker och/eller andra preparat.

Från dessa utgångspunkter anser vi att eventuella restriktioner riktade mot mellanölet bör anstå till dess utredningen klarlagt målsättningen för samhällets alkoholpolitik och ölfrågan insatts i sitt rätta sammanhang.

Lagfäst åldersgräns vid utminuter

Enligt utredningens förslag skall den nuvarande frivilliga åldersgränsen vid utminuter av mellanöl bli lagfäst. Förslaget kan ytligt sett förefalla naturligt och har också vissa fördelar – framför allt då sanktionsmöjligheter kan knytas till 18-årsgränsen. En lagfäst åldersgräns kan emellertid inte i sig väntas bli bättre efterlevd än den nuvarande frivilliga. Man kommer att mista något av det engagemang som berörda parter visat under försöksperioden och risken finns att regeln, liksom i Danmark, Norge och Finland, kommer att stanna på papperet.

Det är av stor betydelse att bestämmelser utformas så att de har stöd i det allmänna rättsmedvetandet. Man kan dessutom med rätta ifrågasätta om den föreslagna åldern 18 år är den bästa. Vid utskänkning ligger gränsen vid 16 år och det vore naturligt att om man trots allt inför en åldersgräns

vid utminuterung knyta den till utskänkningensåldern. Vidare visar undersökningar att 60–70 % av 16–17 åringar f. n. är ölkonsumenter.

Försäljning över disk

Som en särskild åtgärd för att effektivera åldersgränsen vid utminuterungen föreslår APU att i matvarubutik mellanöl bara skall få säljas över disk, och alltså inte genom självbetjäning, som dock skulle få tillämpas för öl av typ II A. En dylik åtgärd skulle bli alltför betungande praktiskt och ekonomiskt sett för stora delar av livsmedelshandeln för att vara tillräckligt motiverad av den rådande situationen beträffande mellanölet. Att genomföra denna åtgärd genom en lagstiftning som måste anses ha provisorisk karaktär är mindre välbetänkt. Behovet av åtgärden kan vidare tänkas bortfalla vid den lösning som kan bli följden av APU:s slutliga förslag (om detta t. ex. skulle innebära att mellanölet förbjöds).

Tidsbegränsning för butiksförsäljning

Affärstidskommittén föreslår i sitt betänkande att affärstidsregleringen skall upphöra. Detta skulle vid oförändrad öllagstiftning innebära att öl skulle få säljas dygnet runt i matvarubutiker. APU anser sig kunna godta detta under förutsättning att utredningens förslag om försäljning av mellanöl över disk vinner gehör.

För egen del har vi som förut nämnts inte biträtt förslaget om försäljning av mellanöl över disk. Om man antar att detta förslag inte genomföres bör likväl enligt vår mening någon tidsbegränsning av butiksförsäljningen inte göras. En allmän sådan tidsbegränsning skulle bli mycket svår att praktisera och inte minst att kontrollera. Det rör sig ju dock om ca 14 000 matvaruhandlare som säljer öl och som exempelvis kl 18 varje kväll skulle få på något lämpligt sätt avskärma mellanölet från övriga varor om de vill fortsätta öppethållandet efter denna tid. Förfarings sättet skulle också uppfattas såsom mycket märkligt av

den stora kundkretsen, som knappast kan väntas förstå att man på kvällstid får köpa matvaror men inte därtill hörande måltidsdryck i form av mellanöl.

En rimligare utväg är att släppa mellanölsförsäljningen lika fri i tidshänseende som matvaruförsäljningen, till vilken den tillståndsmässigt är bunden. Samtidigt bör emellertid understrykas att vid fall av missförhållanden inom försäljningen på kvällstid ingripande skall ske genom begränsning av tiden för försäljningen. Antalet fall av sådan tidsbegränsning kan väntas bli ganska ringa och ej behöva bli särskilt betungande från kontrollsynpunkt.

Förbättrad lagtillämpning

Det är angeläget att myndigheterna beslutamt och skyndsamt griper in mot uppenbara missförhållanden inom försäljningen, t. ex. mot butiker som hämningslöst säljer öl till ungdomar i stora kvantiteter eller mot pubar och diskotek som serverar öl till alltför unga gäster eller i sådana mängder att de unga blir berusade. Det är i dylika fall fråga om uppenbart missbruk av den rådande friheten inom ölhanteringen.

Informationskampanj

På den här punkten delar vi helt APU:s uppfattning om att en omfattande informationskampanj skall sättas in och hänvisar till majoritetens skrivning. Om informationskampanjen skall få någon verklig effekt som bl. a. motverkan mot den kommersiella reklamens bör den baseras på en anslagstilldelning som ligger över vad majoriteten tänkt sig. Anslaget i milj. kr bör röra sig om ett tvåsiffrigt belopp. Här gäller det att reparera vad som försummats i ett 15-tal år. Det är också i allra djupaste mening en fråga om samhälls solidaritet och medmänskligt ansvar.

Sammanfattning

Vi anser

att det är principiellt och praktiskt felak-

tigt att bryta ut mellanölet ur den alkoholpolitiska helhetsdiskussionen,

att man i dagens läge *inte* skall gripa in med särskilda restriktioner mot mellanölet eftersom sådana snarast kan befaras få andra icke utredda negativa konsekvenser på nykterheten,

att man därför inte bör införa en lagfäst åldersgräns av 18 år vid utminuterung av mellanöl eller stadga skyldighet att sälja mellanölet över disk eller föreskriva särskilda tidsbegränsningar för mellanölsförsäljningen ifall affärstidsregleringen upphör,

att det är viktigt att gällande lagregler om ölförsäljning efterlevs,

att en mycket omfattande information rörande mellanölet, riktad till olika berörda målgrupper, är ytterst angelägen och

att de social-, fritids-, kultur- och utbildningspolitiska faktorerna skall beaktas mera i den alkoholpolitiska diskussionen.

Bilaga 1   Regler för reklam i Sverige avseende öl klass II A och B

Reglernas tillämpningsområde

Dessa regler gäller reklam för öl klass II A och B riktad till konsumenter på den svenska marknaden.

Med "reklam" avses varje framställning i text eller bild som göres i försäljningsfrämjande syfte.

Allmänt

Ölreklamen bör syfta till att främja strävandena från det allmännas sida att få till stånd en övergång från alkoholstarka till alkoholsvaga drycker.

För detta syfte ska ölreklamen verka genom saklig upplysning och med hjälp av lämpliga media. Reklamen ska vara måttfull i fråga om såväl ordval som illustrationer.

Ölreklamen ska vara så utformad att den överensstämmer med de allmänna förhållningsreglerna i Internationella Handelskamarens Grundregler för reklam.

Regler om reklambudskapets innehåll

1. Reklam för alkoholhaltiga drycker får ej främja missbruk av sådan dryck och får ej heller riktas till barn och ungdom.

2. Det är icke tillåtet att avbilda ungdom i reklamen på ett uppseendeväckande sätt eller att använda uttrycksätt som framkallar

uppfattningen att öl är särskilt lämpligt för ungdom. Argumentering som anknyter till romantiska situationer eller till sex appeal skall undvikas.

3. Uttalanden eller bilder av personer, vilka kan framstå som idoler för ungdomen, får ej användas i reklamen. Idrottsmän och artister inom nöjesbranschen får ej åberopas.

4. Reklamen får icke ges sådan utformning att den bibringar konsumenten uppfattningen att öl befordrar hälsa och god kondition.

Regler om reklammedel

1. Reklam för öl får ej förekomma i publikationer, som huvudsakligen riktar sig till ungdom, ej heller vid tillställningar eller i utbildningsanstalter eller i lokaler och institutioner för ungdom.

2. Reklam för öl får ej göras vid sportarrangemang eller i sammanhang som på ett eller annat sätt anknyter till idrott eller friluftsliv.

3. Reklam för öl som på något sätt anknyter till motorismen får icke förekomma.

4. Reklamen får icke stimulera till konsumtion av öl på arbetsplatsen.

Reglernas tillämpning

Fråga om viss reklamåtgärd strider mot någon av reglerna i ovanstående punkter prövas av Näringslivets Opinionsnämnd i enlighet med de regler som gäller inför nämnden.

KUNGL. BIBL.

STOCKHOLM

Nordisk udredningsserie (Nu) 1971

Kronologisk förteckning

---

1. Forskning med relation till utbildning för åldersklasserna 16–19 år.
2. Harmonisering av matematikundervisningen i årskurs 1–6 i de nordiska länderna.
3. Konsument- och marknadsföringsfrågor.
4. Nordiska transportproblem.
5. Nordiska ministerrådets arbetsformer.

Statens offentliga utredningar 1971

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Post- och Inrikes Tidningar. [2]
Snatten. [10]
Förslag till aktiebolagslag m.m. [15]
Ny domstolsadministration. [41]
Utsökningsrätt XI. [45]
Unga lagöverträdare I. [49]
Rätten till abort. [58]
Högsta domstolens Kansli. [59]

Socialdepartementet

Familjepensionsfrågor m.m. [19]
Särskilda tandvårdsanordningar för vissa patientgrupper. [38]

Försvarsdepartementet

Utredningen om handräckningsvärnpliktiga. 1. Handräckning inom försvaret. [56] 2. Utbildning av vissa värnpliktiga i stabstjänst. [57]

Kommunikationsdepartementet

Ny sjömanslag. [6]
Ett nytt bilregister. [11]
Utredningen angående befordran av farligt gods på väg m.m. 1. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Betänkande I. [20] 2. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga A. [21] 3. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga B. [22] 4. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Register m.m. [23]
Sjömanspension. [30]
Lastbil och Taxi. [34]
Vintersjöfart. [63]

Finansdepartementet

SOU 71. Handbok för det officiella utredningstrycket. [1]
1970 års långtidsutredning. 1. Svensk industri under 70-talet med utblick mot 80-talet. Bilaga 2. [5] 2. Finansiella tillväxtperspektiv 1960-1975. Bilaga 4. [7] 3. Arbetskraftsresurserna 1965-1990. Bilaga 1. [8] 4. Miljövärdet i Sverige under 70-talet. Bilaga 8. [12] 5. Utvecklingstendenser inom offentlig sektor. Bilaga 6. [13] 6. Varuhandeln fram till 1975. Bilaga 3. [14] 7. Regional utveckling och planering. Bilaga 7. [16] 8. Export och import 1971-1975. Bilaga 5. [40]
Större företags offentliga redovisning. [9]
Mått och vikt. [18]
Betalningsbalansutredningen. 1. Den svenska betalningsbalansstatistiken. [31] 2. Valutareserven och utrikeshandelns finansiella struktur. Bilaga. [32]
Teknisk översyn av kapitalbeskattningen. [46]
Testutredningen. 1. Psykologiska urvalsmetoder inom statsförvaltningen. [47] 2. Personurval med hjälp av psykologiska undersökningar. [48]
Mellanårsfrågan. [66]

Utbildningsdepartementet

Vuxenpedagogisk forskning och utbildning. [24]
Kyrkan kostar. [29]
Produktionsresurser för tv och radio i utbildningen. [36]
Utredningen rörande lärarnas arbetsförhållanden. 1. Lärarnas arbete. En statistisk arbetstidsstudie. [53] 2. Lärarnas arbete. Bilaga I. Tekniska rapporter. [54] 3. Lärarnas arbete. Bilaga II. Tabeller. [55]
1968 års utbildningsutredning 1. Universitetsstudier utan examen. [60]
2. Val av utbildning och yrke. [61]
3. Högre utbildning och arbetsmarknad. [62]

Jordbruksdepartementet

Veterinärdistriktsindelningen, m m. [3]

Handelsdepartementet

Fri affärstid. [33]
Konsumentpolitik - riktlinjer och organisation. [37]

Inrikesdepartementet

Servicekommittén. 1. Boendeservice 3. Kommunstudien. [25] 2. Boendeservice 4. Projektstudien. [26] 3. Boendeservice 5. Totalkostnadsstudien. [27] 4. Boendeservice 6. Strukturstudier. [28]
Den fria rörligheten för personer inom EEC. [35]
Den svenska köpkraftsutbildningen 1967. [39]
KSA-utredningen. 1. Försäkring och annat kontant stöd vid arbetslöshet. [42] 2. Arbetskraftens struktur och dimensioner. [43] 3. Bilagor till KSA-utredningens betänkande. [44]
Invandrarutredningen I. [51]
Byggnadets industrialisering. [52]
Saneringsutredningen. 1. Sanering I. [64] 2. Sanering II. Bilagor [65]

Civildepartementet

Kommunala val. [4]
Räddningstjänst. [50]

Industridepartementet

Malm - Jord - Vatten. [17]

